

GAZDASÁG & TÁRSADALOM

Journal of Economy & Society

TARTALOM

Durgula Judit – Fábián Attila
Lámfalussy Sándor életútja és munkássága

Kovács Levente
A magyar bankszektor Európában

Juhász Zita – Kovács Róbert
A banki kockázatmenedzsment új irányjai a hazai és a nemzetközi gyakorlatban

Széles Zsuzsanna – Pataki László – Fóriánné Horváth Margit
A bázeli tőkeszabályozás múltja, jelene és jövője

Kovács Tamás – Szóka Károly
Belső kontrollfunkciók a pénzügyi intézményekben

Kenyeres Sándor – Vágyi Ferenc Róbert – Varga József
A számvitel és az adózás szerepe a globalizált világgazdaságban

Széles Zsuzsanna – Ambrus Rita – Tóthné Szabó Erzsébet
Számviteli és adózási szabályozás a hazai K+F tevékenység elszámolásában

Katits Etelka – Varga Eszter – Kucséber László Zoltán – Cziráki Gábor
Az innováció, az M&A és a portfóliómenedzselés

2016/3

Gazdaság & Társadalom

Journal of Economy & Society

Főszerkesztő / Editor: Prof. Dr. Székely Csaba DSc

Főszerkesztő helyettes / Deputy Editor: Prof. Dr. Kulcsár László CSc

Szerkesztőbizottság / Associate Editors:

Dr. Székely Csaba DSc • Dr. Fábián Attila PhD • Dr. Joób Márk PhD • Dr. Kulcsár László Csc • Dr. Juhász Zita PhD • Dr. Obádovics Csilla PhD • Törőné dr. Dunay Anna PhD

Tördel-szerkeszt / *Technical Editor:* Takács Eszter

Nemzetközi tanácsadó testület / International Advisory Board:

Prof. David L. Brown PhD (Cornell University, USA) • Dr. Csaba László DSc (Közép Európai Egyetem, Budapest) • Dr. Rechnitzer János DSc (Széchenyi István Egyetem, Győr) • Dr. Nigel Swain PhD (School of History, University of Liverpool, UK) • Dr. Caleb Southworth PhD (Department of Sociology University of Oregon, USA) • Dr. Szirmai Viktória DSc (MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest) • Dr. Irena Zavrl, Ph.D (FH Burgenland, University of Applied Sciences)

Közlésre szánt kéziratok / Manuscripts:

Kéziratokat kizárólag e-mailen fogadunk, nem őrünk meg, s nem küldünk vissza!
A kéziratok formai és szerkezeti követelményeit illetően **lásd a folyóirat hátsó belső borítóját.** / We accept APA style only.

A kéziratokat és a közléssel kapcsolatos kérdéseket a következő e-mail címre várjuk:
/ Send manuscripts and letters by e-mail only to: **zjuhasz@ktk.nyme.hu**

A közlésre elfogadott kéziratok összes szerzői és egyéb joga a kiadóra száll. / Acceptance of material for publication presumes transfer of all copyrights to the Publisher.

A kéziratok értékelésére a két irányban titkos lektorálási eljárást alkalmazunk: a tanulmányt két külső bíráló olvassa át, akik számára a szerző kiléte ismeretlen. Két irányban titkos eljárásról lévén szó, a folyamat egésze során a szerzők sem ismerhetik a lektorok kilétét (és a lektorok egymást sem). / The articles are reviewed using the 'Blind or Anonymous Peer Review'. This means that the content is reviewed by external reviewers and the author's identity is unknown to the reviewer. A double-blind peer-review process is where both the reviewer and the author remain anonymous throughout the process.

Ismeretetésre szánt könyveket az alábbi címre várjuk / Send books for review to:

Dr. Juhász Zita PhD

Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar

Sopron Erzsébet u. 9.

9400 Hungary

Web oldal / Web page: <http://gt.nyme.hu>

Készült / Printed by: Palatia Nyomda és Kiadó Kft., 9026 Győr, Viza u. 4.

ISSN 0865 7823

Copyright © 2015 Nyugat – magyarországi Egyetem Kiadó

Gazdaság & Társadalom

8. ÉVFOLYAM

2016.

3. SZÁM

TARTALOM

TANULMÁNYOK/STUDIES.....	3
Lámfalussy Sándor életútja és munkássága	
<i>Durgula Judit – Fábíán Attila</i>	<i>5</i>
A magyar bankszektor Európában	
<i>Kovács Levente.....</i>	<i>17</i>
A banki kockázatmenedzsment új irányjai a hazai és a nemzetközi gyakorlatban	
<i>Juhász Zita – Kovács Róbert</i>	<i>28</i>
A bázeli tőkeszabályozás múltja, jelene és jövője	
<i>Széles Zsuzsanna – Pataki László – Főriánné Horváth Margit</i>	<i>51</i>
Belső kontrollfunkciók a pénzügyi intézményekben – szabályozás és annak felépítése Magyarországon	
<i>Kovács Tamás – Szóka Károly.....</i>	<i>69</i>
A számvitel és az adózás szerepe a globalizált világgazdaságban	
<i>Kenyeres Sándor – Vágyi Ferenc Róbert – Varga József.....</i>	<i>83</i>
Számviteli és adózási szabályozás a hazai K+F tevékenység elszámolásában	
<i>Széles Zsuzsanna – Ambrus Rita – Tóthné Szabó Erzsébet.....</i>	<i>96</i>
Az innováció, az M&A és a portfóliómenedzselés, avagy a vállalati növekedés útjai	
<i>Katits Etelka – Varga Eszter – Kucséber László Zoltán – Cziráki Gábor</i>	<i>111</i>
ABSTRACTS IN ENGLISH	139

TANULMÁNYOK/STUDIES

Lámfalussy Sándor életútja és munkássága

Durgula Judit¹ – Fábián Attila²

ABSZTRAKT: Nincs magyar közgazdász, akinek Lámfalussy Sándorénál magasabbra ívelt volna a karrierje a nemzetközi pénzügyvilágban (Bod Péter, 2015). Életútja csodálatra méltó és egyedi: a jegybankok és tőkepiacok világának egyik legnagyobb szaktektintélye, az euró egyik atyja, az Európai Központi Bank alapítója, az európai integráció egyik hőse és boldog családapa. Másfelől azonban a huszadik század jellegzetesen magyar történeteinek egyike az övé: a tehetséges ifjú, akinek családi története a határokon innen indul, aki végigéli fiatalon a második világháborút, majd nem talál szabad életet saját hazájában, és más országban teljesedik ki. Lámfalussy Sándor 1929-ben Kapuváron született, de joggal érzik magukénak Lámfalussyt a Zala megyei Lenti lakosai, sokáig ott élt a család. Emellett ismert, hogy a világhírű közgazdász több szálon is kötődött Sopronhoz: a soproni Alma Mater egykori professzorának, Lámfalussy Sándornak a fia. Édesapja egykor az egyetem Erdőhasználati Tanszékének volt a vezetője, ő maga pedig a soproni bencésekhez járt gimnáziumba.

Neve méltán az egyik legnagyobb a nemzetközi pénzügyi életben, hiszen szerteágazó munkássága és elért eredményei tiszteletet vívtak ki számára az egész világon. Szakmai életútja előtt tisztelegve vette fel Lámfalussy Sándor nevét, a Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kara, 2016. október 13-án.

KULCSSZAVAK: Lámfalussy Sándor, pénzügyi kultúra, egyetemi tanár, Európai Központi Bank, euro

JEL kódok: B26, G20, G21, E52, E58

Lámfalussy Sándor egyetlen bőrönddel indult el Magyarországról és az életútja során felhalmozott tudással, tapasztalattal gazdagabbá tette egész Európát, sőt az ismert világ pénzügyi kultúráját.

¹ Durgula Judit PhD-hallgató, Nyugat-magyarországi Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar

² Dr. Fábián Attila egyetemi docens, Nyugat-magyarországi Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar

Gyermekkora és tanulói évei

1929-ben Kapuváron született, Mihailovics Sándorként, régi nemesi családba. Felmenői között találhatóak német, magyar, lengyel és szlovák ősök is. Édesapja a családi név továbbvitele miatt vette fel a Lámfalussy nevet. Gyermekkorát Lentiben töltötte, majd Sopronba költöztek, ahol édesapja az Esterházy-birtokok erdészeti főigazgatója volt.

Az erdész édesapával

Forrás: Nyugat-magyarországi Egyetem Központi Könyvtár és Levéltár fotóarchívuma (2016)

A bencés Szent Asztrik Gimnázium kiválóan megalapozta Lámfalussy nyelvi és matematikai tudását, az országban Trianon után uralkodó közhangulat pedig felébresztette politikai tudatosságát. Mindezek nyomán döntött végül a közgazdász pálya mellett, ami lehetővé tette, hogy a szűkös erőforrásokkal való gazdálkodás révén a közösség érdekeit szolgálja az újjáépítési lázban.

Jávor Egon bencés szerzetes javaslatára Belgiumban, Leuvenben szeretett volna közgazdaságtant tanulni, de a második világháború miatt csupán turistavízummal hagyhatta volna el az országot, így egyetemi tanulmányait a József Nádor Egyetem Közgazdaság-tudományi Karán kezdte meg 1947-ben, melyet 1948-ban szovjet oktatási módszerre épülő, önálló közgazdaság-tudományi egyetemmé szerveztek. Az új rendszer nézeteivel nehezen tudott azonosulni az ifjú Lámfalussy. 1948 karácsonyán látta, hogyan épül a vasfüggöny, így világossá vált számára, hogy már nem csak a tovább tanulás miatt szeretne külföldre menni. Mivel a Leuveni Egyetem biztosította a fiatal egyetemistát, ha sikerül kijutnia Belgiumba, felveszik hallgatóik sorába, így néhány társával megszervezték, és kiviteleztek a fortélyos szökést.

Lámfalussy Sándor, 1948

Forrás: Nyugat-magyarországi Egyetem Központi Könyvtár és Levéltár fotóarchívuma (2016)

Politikai menekültként Belgiumban a Leuveni Katolikus Egyetem hallgatója lett, ahol francia-nyelvű közgazdaságtan-oktatásban részesülhetett, ami akkor még jóval a hagyományos európai iskolák oktatása előtt járt. Tanulmányait kiváló eredménnyel abszolválta 1952-ben, szakdolgozatát Paul Rousseaux-nál írta az angolszász közgazdasági irányzatot előtérbe helyezve a tökéletlen verseny sajátosságairól, és annak a gazdaság működésére gyakorolt hatásáról.

A pályakezdéstől a professzori életműig

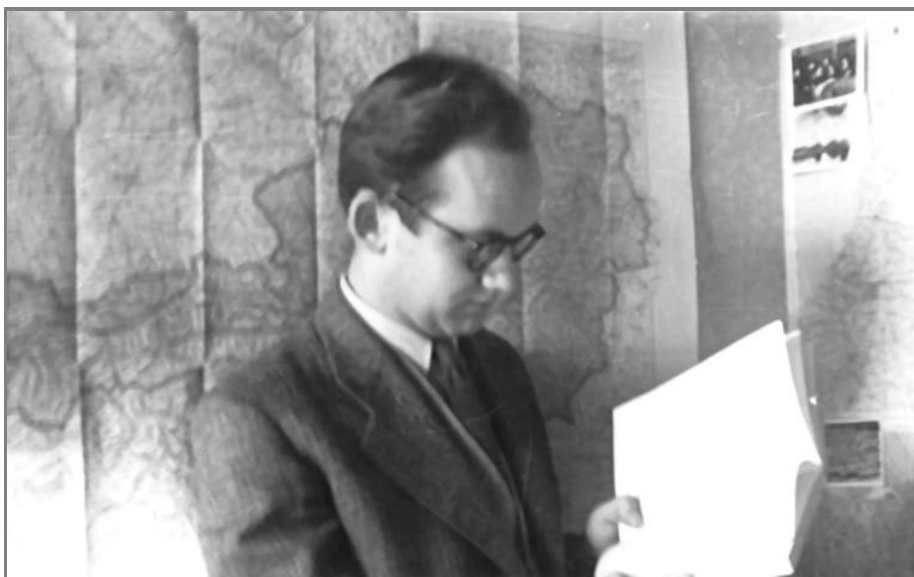
Egy évig egyik kiemelkedő professzora, Léon-H. Dupriez, mellett dolgozott tanársegédként, ahol elmélyíthette szakmai tudását és szélesíthette kapcsolati hálóját. A közös munka nagy hatással volt későbbi munkásságára is. Dupriez a német konjunktúraelemzők hagyományait követte, elemzései mindig mért, számszerűsíthető adatokon alapultak. Meglátásai közül néhány még ma is elgondolkodtató, például, ha a konjunktúra eléri a csúcspontot, utána általában válság következik; a növekedési görbe nem ábrázolható egyenes vonallal. Dupriez támogatásával az Oxfordi Egyetemen folytathatta tanulmányait 1953-tól Philip Andrews és a Nobel-díjas John Hicks szárnyai alatt. Angliában kitért előtte az angolszász világ és megtanult tanítani, mivel tutorként, vagyis konzultáló tanulmányvezetőként oktatott. Az angolszász rendszer merőben eltérő volt, mint amit Belgiumban tapasztalt. Az oktatás itt a pusztán ismeretátadás helyett az érvelésre koncentrált. Disszertációjának témája a hagyományos belga ipar hanyatlása lett, melyet könyv formájában is kiadtak, és 1957-ben a doktori fokozatot is elnyerte a defenzív, vagyis kockázatkerülő beruházások elméletéről, mellyel magyarázatot talált arra, hogy a nyereséget nem termelő hagyományos belga ipar miért tudott tovább működni és miért folytatódtak a beruházások.

Oxfordi tutori munkája során megismerkedett Louis Camuvel, a Banque de Bruxelles elnökével, akinek fiát tanította, és akit nagyon érdekelték Lámfalussy elméletei. Camu munkát ajánlott neki, és mivel a belga társadalom mobilitása és komplexitása közelebb állt hozzá, Belgiumban telepedett le, ahol 1956 telén megismerkedett későbbi feleségével, a mélyérzésű Anne-Marieval. 1957-ben házasságot kötöttek, ezzel is szentesítve Lámfalussy belga társadalomba való beilleszkedését.

1955 nyarán kezdett el dolgozni a Banque de Bruxelles gazdaságkutató osztályán, ahol feladatai közé tartozott egy hírlevél elindítása, amely

bemutatta a gazdaság helyzetét és konkrét tanulmányokat közölt a bank ügyfeleinek érdeklődési körébe tartozó területekről (acélipar, nehézgépipar, szénipar). Egyik jelentésében a belga acélipar elkerülhetetlen hanyatlásáról írt – mindezt arra alapozva, hogy az acélipar fejlődését lehetővé tevő természeti adottságok, nevezetesen a feketeszén és az a vasérc eltűnőben vannak –, mellyel felzaklatta a gyártulajdonosokat és felhívta a problémákra a közvélemény figyelmét is.

1961-ben a Belga Politikai Gazdaságtan Királyi Társasága felkérésére tartott előadásán a belga pénzügyi élet valamennyi szereplője részt vett. „A nemzetközi valutarendszer likviditása” című könyve – mely az előadására épült – elemzi és magyarázza a nemzetközi valutarendszer korlátozott vagy éppen túlzott likviditásából eredő problémákat. E mű fordulópontot jelentett életében, innentől kezdett elszakadni az ipargazdaság témakörétől.

A fiatal közgazdász, 1962

Forrás: Nyugat-magyarországi Egyetem Központi Könyvtár és Levéltár fotóarchívuma (2016)

Lámfalussy az 1961-1962-es tanévet a Yale Egyetemen töltötte, tanulmányi évet vett ki munkahelyén. Banki és egyetemi oktatói tapasztalatai mellett az általa képviselt újszerű közgazdaságtani irányvonalat is üdvözölték az egyetemi berkekben. A Yale-n töltött évben kezdett neki

nagy vitaindító – „Az Egyesült Királyság és a Hatok” című – művének, melyben elemezte, hogy a Hatok figyelemreméltó növekedése nem az Európai Gazdasági Közösség tagságának eredménye, hanem éppen fordítva, a tagországok export-vezérelt növekedése tette lehetővé az EGK létrehozását. Lámfalussy a II. világháború után a szabadpiaccal foglalkozó ügy pártfogója és az export-vezérelt gazdasági növekedés egyik szószólója lett. Tanulmányi évében számos amerikai egyetemről kapott meghívást az EGK témáját felölelő szemináriumok megtartására, mivel az amerikaiak nagyon érdeklődtek az Európában zajló folyamatok, valamint ezek Amerikára való hatása iránt. Az Amerikára jellemző szabad információáramlás és kiváló hálózatépítés révén számos hosszú távú, gyümölcsöző kapcsolatra tehetett így szert.

Bankárként az európai pénzvilág tetején

1962-ben a Yale-ről visszatérve megörökölte Albert Kervyn gazdasági tanácsadói munkakörét a Banque de Bruxelles-nél, és ezzel számos munkacsoport tagja is lett, mely nagy hatással volt későbbi munkásságára, érdeklődési körére. Kapcsolatba került többek között a belga gazdasági terjeszkedés finanszírozásával és a bankrendszer reformjával foglalkozó munkacsoporttal, valamint az Európa pénzügyi integrációjával foglalkozó szakmai közösséggel. Kervyn hatására csatlakozott a La Relève baloldali keresztény csoportosuláshoz, amelynek hétfői találkozóira hivatalosak voltak a jegybankelnökök is, hogy az aktuálpolitika, valamint a pénzügyi világ kérdéskörét megvitassák. Később bekapcsolódott a Banque de Bruxelles vezetőségi munkájába; ahol feladatai közé tartozott felállítani a bank befektetési ágazatát. 1963-ban közreműködött az első eurokötvény kibocsátásában, melyet az olasz autópálya-építő vállalat, az Autostrade bocsátott ki 12 millió dollár értékben. Lámfalussy Sándor volt az első eurokötvény letéteményese. 1971-től a Banque de Bruxelles ügyvezető testületének elnökeként dolgozott. 1974-ben fedezetlen devizapozíciókat fedeztek fel a banknál, melynek következtében a bank 3,5 millió belga frankot veszített. Ennek oka, hogy a felügyelőmechanizmus nem működött hatékonyan, és néhány devizakereskedő nagy összegű pozíciókat nyitott. A „politikai” felelősség Lámfalussyé volt, így a folyamatok stabilizálása után benyújtotta lemondását elnöki tisztségéről.

Robert Vandeputte, a Belga Nemzeti Bank elnöke 1975-ben a Nemzetközi Fizetések Bankjának (BIS) gazdasági tanácsadói, valamint a Monetáris és Gazdasági Főosztályának vezetői posztját ajánlotta fel Lámfalussy-nak, ezzel is tudatva, hogy a BIS szemében nem játszott elítélendő szerepet a Banque de Bruxelles-t ért árfolyamveszteség ügyében. 1976. január 1-én Bázelen, a BIS-nél kezdte új, magasra ívelő karrierjét. A következő év péntekjein szemináriumot tartott a Leuveni Egyetemen, a hét többi napját pedig Bázelen töltötte. A BIS-t eredetileg a német jóvátételi kötelezettségek rendezésének pénzügyi lebonyolítására állították fel. Az európai fejlődésével azonban a „jegybankok jegybankja” egyre inkább banki funkciókat kezdett betölteni, mivel a jegybankok által náluk lehetővé tett pénzt kölcsön formájában helyezték ki. A BIS erényei közé sorolható, hogy a bankár- és közgazdászcsoportok szoros kohézióban dolgoztak. Lámfalussy részt vett a G10 országok pénzügyminiszterei és jegybankelnökei tömörítő OECD-bizottság munkájában az olajárrobbanások időszakában, ahol felmerült, hogy a BIS-nek új, ellenőrző, megfigyelő és felügyelő szerepet is be kell töltenie a pénzügyi újrahasznosítás során. A dollárválság kapcsán a BIS-t a lebegő árfolyamrendszerre való áttérés, vagyis a tagállamok túlzott árfolyam-ingadozástól való megvédeése tette ismét fontossá. Két üléstípus alakult ki a BIS-nél: a legfontosabbak a G10-csoport ülések voltak, valamint az EGK jegybankjainak ülései, melyekkel párhuzamosan különböző munkacsoportok is tanácskoztak. 1982-ben baljós jelek mutatkoztak Mexikóban, kezdetét vette a latin-amerikai adósságválság, melynek átmeneti kezelésére a Bázeli Bizottság, valamint az Eurovaluta Állandó Bizottság refinanszírozást biztosított a jegybankok garanciavállalásával. Lámfalussy 1985-től a BIS vezérigazgatói tisztségét töltötte be, emellett számos szervezetben is közreműködött, például a Bellagio-csoportban vagy a Háromoldalú Bizottságban.

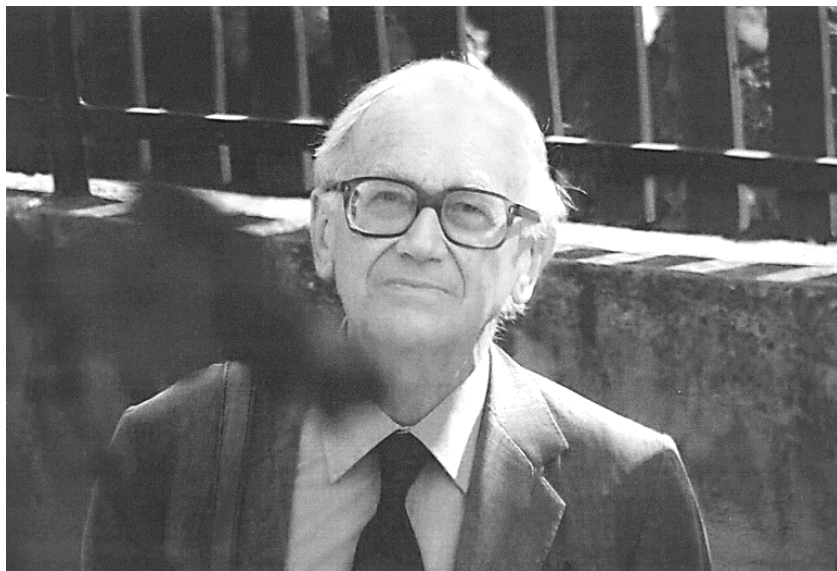
Lámfalussy érdeklődésének középpontjába egyre inkább az európai monetáris integrációt megcélzó projektek kerültek. A Werner-jelentés kapcsán felmerült a mai napig megválaszolatlan kérdés: továbbra is a reálgazdasági szintű együttműködéshez ragaszkodjanak, vagy keressenek intézményi eszközöket a monetáris politika területén? Végül a monetaristák és a reálgazdasági változtatások támogatói közötti vitának a monetáris unióhoz történő csatlakozás reálgazdasági feltételekhez való kötése vetett véget. Jacques Delors, az Európai Bizottság elnöke, a monetáris unió és a közös piac elkötelezett híve volt, irányításával 1988-ban alakult meg a

Gazdasági és Monetáris Unió (EMU) gyakorlati megvalósítását célzó Delors-bizottság. Delorsnak kivételes tehetsége volt az érveléshez és sikerült meggyőznie a kormányfőket és jegybankelnököket, hogy a közös piac után a fejlődés következő lépcsőfoka a közös fizetőeszköz. Lámfalussy Delors-bizottság-beli feladata a majdani Európai Központi Bank terveinek kidolgozása volt. „Hétszer vagy nyolcszor vettem részt a bizottság ülésein” — emlékszik vissza egy interjúkötetben. Ugyanott megemlíti azt a korábbi meghívást, amelyet a politikai rendszerváltozás idején kapott, nagy feladat betöltésére. „Antall József viszont, az 1990-es szabad választások után hatalomra került első nem kommunista miniszterelnök, felkért, hogy legyek pénzügyminiszter vagy a Nemzeti Bank elnöke. Nemet mondtam. Az indokaimat egy hosszú beszélgetésben fejtettem ki Antallnak és más magyaroknak: máshol telepedtem le, és bár nem tagadtam meg a magyar gyökereimet, 40 éve éltem külföldön, így egyszerűen nem ismertem elég jól Magyarországot. Akkoriban olyan magyarok léptek színre, akik tökéletesen alkalmasak voltak ezeknek a tisztségeknek a betöltésére.” (Lámfalussy–Maes–Péters, 2014, 170.) Az elkészült Delors-jelentés a maastrichti szerződés részévé vált.

Lámfalussynek, az Európai Monetáris Intézet (EMI) első elnökeként 1994–1997 között fel kellett készítenie a pénzügyi világot az euró érkezésére. Ebben praktikus célt szolgált az európai monetáris rendszer, ugyanis a magán ECU már működött, a jegybankok megismerhették egymást, és így könnyebbé válhatott a monetáris unió létrehozása. 1994-ben Bázelen kezdték meg az EMI felállítását, hogy majd az létrehozassa az Európai Központi Bankot. A határidő szoros volt, 1999. január 1-re el kellett készülni, hiszen ekkora tervezték az euró bevezetését. Addig számos akadályt kellett elhárítani, köztük az informatikai fejlesztések halaszthatatlan bevezetését, a bankárok és a politikai elit kétkedését. A terveket sikerrel véghez vitték. Lámfalussy az EKB elnöki posztját magas korára való tekintettel már nem vállalta el. A pénzügyi stabilitás és bankfelügyelet helyzetét, kilátásait a következőképpen összegezte 1997-es búcsúbeszédében az EMI leköszönő elnökeként: „Ne terheljék túl a monetáris politikát olyan feladatokkal, amelyet nem képes elvégezni.”

2000-ben, második visszavonulása után az Európai Értékpapírpiacokat Szabályozó Bölcsék Tanácsának elnöki tisztségére jelölték, mivel kiváló kapcsolatai voltak a francia Pénzügyminisztériummal. A franciák attól tartottak, hogy Európa nem rendelkezik megfelelő jogszabályrendszerrel a bankok és a pénzügyi szektor egészének lefedésére; valamint az

egy-egy tagországok kormányai nem fognak tudni egyezsége jutni. Lámfalussy és tanácsa gyorsan azonosította a problémát: európai szinten nem lehetett megkülönböztetni a nemzeti országgyűlések közreműködésével történő jogalkotási folyamatot és az uniós ajánlásoknak a kormányok hatáskörébe eső gyakorlati megvalósítását. Ennek orvoslására az Európai Parlament jogszabályt bocsátott ki, de a végrehajtó rendelet kibocsátása már az országok kormányaink feladata volt. Mivel a két jogszabály teljesen összekeveredett, megszületett a négyszintű jogalkotási folyamat gondolata az európai pénzügyi szabályozást befolyásoló döntési mechanizmus hatékonyabbá tételére, melyet „Lámfalussy-eljárás”-nak neveznek.

A professzor, 2005

Forrás: Zalaegerszegi Szakképzési Centrum
Lámfalussy Sándor Szakképző Iskolája fotóarchívuma (2016)

2008-ban az új belga pénzügyi szerkezet megalkotásával foglalkozó magas szintű bizottság elnökévé választották, melynek fő feladata javaslattétel arra vonatkozóan, hogy a jövőben milyen módon lehetne megóvni a pénzügyi rendszert az akkorihoz hasonló válságoktól.

Lámfalussy Sándor az élő példája annak, milyen kivételes teljesítmény érhető el a lehetőségek, a tehetség és a szenvedély hármásával.

Lámfalussy a háború után Európa újjáépítésével kívánta szolgálni a közösséget, egész pályafutását ez motiválta. Örömmel töltötte el, hogy létrehozta az eurót, ami működött, de szomorúsággal látta a működési hibáit.

Kitüntetései

Érdemeinek elismerésére Lámfalussy Sándor a belga királytól 1993-ban bárói címet kapott. Ugyanebben az évben Popovics Sándor díjjal is elismerték munkásságát. 1997-ben megkapta a Német Szövetségi Köztársaság Érdemrendjének főtisztje elismerést, majd 1998-ban a Lipót-rend főtisztje címet. 1999-ben a francia Becsületrend parancsnoki fokozatát vehette át. 1995-ben a budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem díszdoktora lett, 1998-tól a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja, 1999-től a miniszterelnök gazdasági tanácsadó testületének elnöke volt, 2001-ben a Corvin-lánc kitüntetettje lett. 2003-ban a Nyugat-magyarországi Egyetem díszdoktorrá fogadta. 2007-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjét a csillaggal, majd 2008-ban az MTA Wahrmann Mór emlékérmét kapta. Ugyanabban az évben a Sólyom László államfő által életre hívott magyarországi oktatás lehetséges fejlesztésének és a korrupció problémájának elemzésére létrejött Bölcsék Tanácsának tagja lett, 2013-ban megkapta a Magyar Szent István Rendet.

Lámfalussy Sándor neve méltán az egyik legnagyobb a nemzetközi pénzügyi életben, hiszen szerteágazó munkássága és elért eredményei tiszteletet vívtak ki számára az egész világon. Az első igazi európai polgárok egyike, aki élete során mindvégig az egységes Európa megteremtésén munkálkodott, mindemellett az egyik legnagyobb magyar pénzügyi szakember, akire méltán lehet büszke minden magyar ember.

Közéleti tevékenysége

- A Magyar Tudományos Akadémia külső tagja 1998 óta, szakterület: monetáris politika, gazdaságpolitika, gazdasági növekedés, nemzetközi pénzügyi piacok;
- A Nyugati Magyar Tudományos Tanács tagja;
- Académie des Sciences Morales et Politiques Institut de France (levelező tag);
- a Mathias Corvinus Collegium Védnöki Testületének tagja;

- díszdoktor:
 - Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem,
 - Nyugat-magyarországi Egyetem,
 - Debreceni Egyetem,
 - l'Institut d'Etudes Politiques de Paris, Lyoni Egyetem.

Lámfalussy Sándor legfontosabb publikációi:

Investment and Growth in Mature Economies. The Case of Belgium [Beruházás és növekedés az érett gazdaságokban – Esettanulmány Belgiumról], 1961.

Money Substitutes and Monetary Policy [Pénzhelyettesítők és monetáris politika], 1961.

La liquidité du système monétaire international [A nemzetközi valutarendszer likviditása], 1961.

The United Kingdom and the Six [Az Egyesült Királyság és a Hatok], 1963.

Les marchés financiers en Europe [Az európai tőkepiacok], 1968.

The Role of Monetary Gold over the Next Ten Years [A monetáris arany szerepe a következő tíz évben], 1969.

„Rules versus discretion”: an essay on monetary policy in an inflationary environment [„Szabályok kontra mérlegelés”: esszé az inflációs környezetben működő monetáris politikáról], 1981.

The Changing Environment of Central Bank Policy [A jegybanki politika változó környezete], 1984.

Central Banks and Financial Stability [A jegybankok és a pénzügyi stabilitás], 2004.

Monetary Policy and Systematic Risk Prevention [Monetáris politika és módszeres kockázatmegelőzés], 2006.

A la recherche d'un nouvel ordre monétaire mondial [Egy új globális monetáris rendszer nyomában], 2012.

Részletes publikációs jegyzéke elérhető:

<http://worldcat.org/identities/lccn-n83214965/>

Irodalom

- Bod P. Á. (2015): Visszatekintés Lámfalussy Sándor életútjára. Magyar Szemle, XXIV. 7-8. szám. Letöltve: 2016. december 15.
http://www.magjarszemle.hu/cikk/20150821_visszatekintes_lamfalussy_sandor_eletutjara
- Lamfalussy, Ch. – Maes, I. – Péters, S. (2014): Lámfalussy Sándor, az euró bölcse. Tihanyi Alapítvány Kiadó, Budapest.
- A Nyugat-magyarországi Egyetem Központi Könyvtár és Levéltár fotóarchívuma (2016)
- A Zalaegerszegi Szakképzési Centrum Lámfalussy Sándor Szakképző Iskolája fotóarchívuma (2016)

A magyar bankszektor Európában

*Kovács Levente*³

ABSZTRAKT: A Közép-Kelet Európai régióban elsőként Magyarországon történt meg az áttérés a kétszintű bankrendszerre. A magyar modell a térségben mintának számított, mely utat időbeli késéssel a többiek is követték. Az indulási előnyünk az EU csatlakozásig tartott, azonban azóta az európai közösség részeként minden nemzeti bankszektorra ugyanazok a nemzetközi szabályozások érvényesek. A világgazdasági válság és helyi következményei, a nemzetgazdasági adottságok, a kulturális különbségek, az eltérő nemzeti szabályozások stb. hatására országonként igen eltérővé vált a bankszektor gazdaságélénkítő képessége és ennek következményként az egyes nemzetgazdaságok fejlődési tendenciái és fejlettségi foka is lényegesen eltér. Tekintettel arra, hogy a bankszektor és a gazdaság kölcsönös egymásra utaltságban működik, érdemes összevetni a magyar bankszektor tényszerű helyzetét és kilátásait a versenytárs országokéval, hiszen ez determinálni fogja a jövőbeli gazdasági teljesítményeket.

KULCSSZAVAK: bankszektor, gazdasági válság, bankszabályozás, banktörténet

JEL kódok: G21, O16, R11

A magyar bankszektor fejlődéstörténete

A magyarországi kétszintű bankszektor közel három évtizedes történetét 5 szakaszra érdemes felosztani (Kovács, 2015):

1. Az 1987–1993-es időszak a kétszintű bankrendszer létrejöttétől a konszolidációig tartott. Ekkor kerültek kialakításra a piacgazdasági működés szabályai, ekkor jelentek meg a pénzügyi, a számviteli és a csődtörvények, valamint a BAF (Állami Bankfelügyeleti) rendeletek. Ezt követően a hangsúly a bank- és az adókonszolidációra helyeződött át.
2. A bankrendszer stabilizációja az 1994–2000-es időszakra tehető, mely időszakot a privatizáció, a vállalati hitelezés felfutása és a passzív banki üzletágak (pl. folyószámla vezetés, elektronikus el-

³ Kovács Levente főtitkár, Bankszövetség

számolásforgalom, bankkártya) fejlődése jellemezte. A szabályozás tovább finomodott, így a pénzügyi törvényt a hitelintézeti törvény váltotta fel, továbbá megjelentek az értékpapírpiazi és a szakosított hitelintézetekről szóló törvények.

3. A harmadik időszaknak a 2000–2004-es éveket tekintjük, amikor is a bankrendszer felkészült az EU-csatlakozásra. Ennek a korszaknak a szabályozása a felkészüléssel függött össze. A forint alapú jelzáloghitelezés felfutása is ekkor történt meg.
4. Az EU-csatlakozástól a 2008-as válság kitöréséig tartó időszakot a piaci verseny erősödése jellemezte. Ebben az időszakban a svájci frank alapú jelzálog hitelezés szinte kizárólagos szerepre tett szert.
5. Az ötödik időszakot 2008 végétől 2015-ig számoljuk, melyet akár a bibliai 7 szűk esztendőnek is tekinthetünk. Ez magába foglalja a pénzügyi eredetű világgazdasági megrendülés 2008–2011-es időszakát, mely elhúzódó (Csontos–Szalai, 2015) bizalmi válságba torkollt. Valamint az ezt követő esztendőket, melyeket a bizalmatlanság érzése hatott át. Ebben az időszakban a bankszektor célul kitűzött stabilitásának biztosítása érdekében EU-s és nemzeti szinten is túlszabályozásokra került sor.

A 2016-os esztendő egy új ciklus kezdetének tekinthető, hiszen az árnyék korszak után már a bankszektorban is és a gazdaságban is látjuk az egyértelmű jeleket a tendenciák tartós megfordulásának, s a kiszámítható fejlődés visszatérésének. A bankszektor egyes tagjainak eredményeit vizsgálva ugyanis egyértelmű elmozdulást tapasztalhattunk a nyereségeség és a mérlegfőösszeg növekedése vonatkozásában (Patai, 2016).

1. táblázat: A magyar bankszektor fejlődéstörténete

	1987 > 1993-94	1993-94 > 2000	2000 > 2004	2004 > 2008	2008 > 2015
Szabályozás	A kétszintű bankrendszer létrejöttétől a konszolidációig	A bankrendszer stabilizációja	Felkészülés az EU-csatlakozásra	Az EU-csatlakozástól a válságig	A válság után
	Gyermekbetegségek	Kamaszkor	Aranykor		7 szűk esztendő
	<ul style="list-style-type: none"> A piacgazdasági működés szabályozásának kialakítása. Pénzügyi törvény, számviteli törvény, csőd törvény, BAF alaprendeletek. 	<ul style="list-style-type: none"> Hitelintézeti törvény, tőkepiaci törvény, külön törvény a szakosított hitelintézetekről. Az infrastruktúrák és védelmi rendszerek kialakítása. GIRO, VIBER, KHR (BAR), OBA, Beva, Hitelgarancia. 	<ul style="list-style-type: none"> Az EU-csatlakozás szabályozási előfeltételeinek megteremtése. 	<ul style="list-style-type: none"> Az új irányelvek átültetése. A verseny erősítése. 	<ul style="list-style-type: none"> Az új irányelvek átültetése, a mindinkább rendeleti formát öltő szabályok alkalmazása. A fogyasztóvédelem előtérbe kerülése.
Súlypontok	<ul style="list-style-type: none"> A bankok egymás közti kapcsolatának szabályozása. Etikai kódex. 	<ul style="list-style-type: none"> Privatizáció. A vállalati hitelezés felfutása. 	<ul style="list-style-type: none"> Aktív bekapcsolódás az Európai Bankföderáció munkájába. 	<ul style="list-style-type: none"> Önszabályozási kísérletek. Magatartási kódex, alapszámla, bankváltás. 	<ul style="list-style-type: none"> Kármentés. A szektor számára jelentős anyagi hátránnyal járó szabályok finomítása.
	<ul style="list-style-type: none"> Bank és adókonszolidáció. 	<ul style="list-style-type: none"> A passzív lakossági üzletág fejlődése: folyószámla, bankkártya. 	<ul style="list-style-type: none"> A lakossági hitelezés felfutása 		

Forrás: MBSZ

A 2008-11-es gazdasági válság hatása a bankszektorra

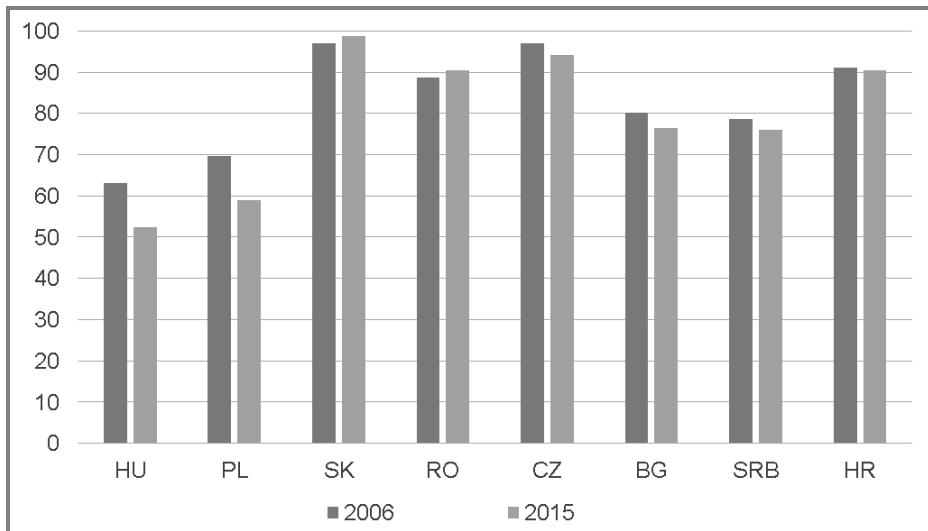
A 2008-as gazdasági válság igen felkészületlenül érte Magyarországot, melynek következményeként a magyar válságkezelési megoldások eltértek a világ többi országának gyakorlatától. Történelmi távlatból majd minden bizonnyal ezek egy részét sikeresnek, másik részét pedig sikertelennek fogják besorolni. Mindenesetre szeretnénk leszögezni, hogy a felosztást most nem tekintjük célnak és erre egyelőre nem is vállalkozunk.

Jelen tanulmányban a bankszektor helyzete és aktivitása kapcsán, a gazdasági eredmények függvényében, egyes vonatkozásban régiós összevetéseket mutatunk be. Ehhez a régiós versenytársainkat két csoportba osztottuk be:

1. A tőlünk Északra levő visegrádi országok (Szlovákia, Csehország, Lengyelország, jelölésük V3),
2. A tőlünk délkeletre levő országok (Horvátország, Szerbia, Románia, Bulgária) jelölésük Nyugat-Balkán.

Valamint szerepeltettük az EU magországokat (Franciaország, Belgium, Hollandia, Németország) és a hagyományos EU-periféria országait (Portugália, Spanyolország, Olaszország). A csoportok vonatkozásában átlagot képeztünk, a számításokban minden ország azonos súllyal szerepelt.

2016-ra a magyar bankszektorban kormányzati és piaci bankvásárlások, illetve a különböző banki aktivitások hatására tovább növekedett a nemzeti, magyar tulajdonú bankok aránya. Ez a régióban a legmagasabb, és szintjében közelíti a nyugat-európai országok szintjét. Érdeemes még megemlíteni, hogy a többi közép- és kelet-európai ország esetében a hazai irányítás mögött jellemzően a sikertelen vagy elhúzódó privatizáció miatti állami tulajdon húzódik meg, míg Magyarországon a hazai irányítás mögött jellemzően magyar magántulajdon húzódik meg.

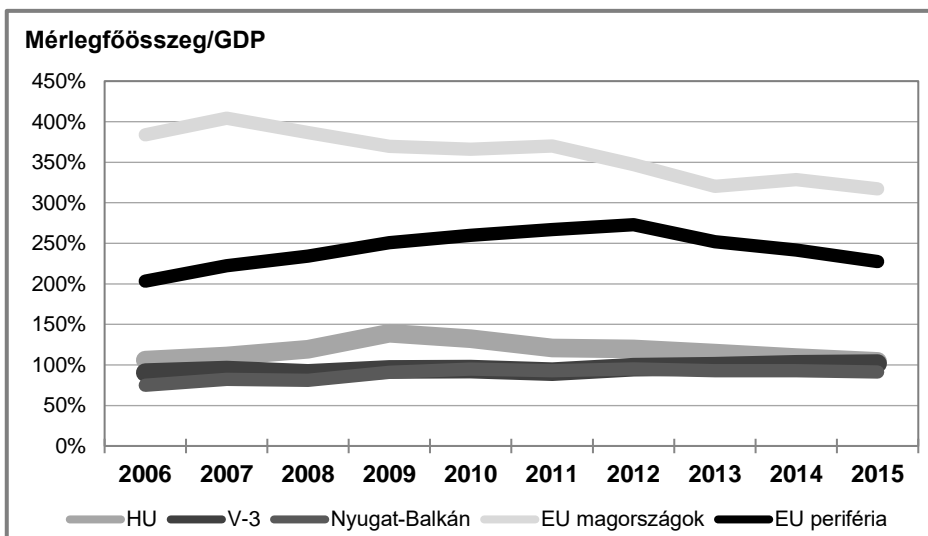

1. ábra: Külföldi tulajdoni arányok a bankszektorban, mérlegfőösszeg alapján

Forrás: Patai, 2016 (BSCEE)

A válság legnehezebb éveiben a jellemzően nyugat-európai tulajdonú bankházak sok milliárd eurós tőke biztosításával álltak helyt közép- és kelet-európai leánybankjaikért, így a mi régióinkban a bankszektor alapvetően stabil maradt (Kovács, 2014). A magyar bankszektorban való nagyobb nemzeti tulajdonlás természetes következménye lesz az, hogy a jövőben a magyar tulajdonú bankok működéséért a felelősséget a végső, azaz a magyar tulajdonosnak kell majd vállalniuk. Ennek megfelelően a magyarországi bankok menedzselése vonatkozásában a jövőben is igen felelős, megfontolt és konzervatív magatartással számolhatunk.

A bankszektor és a gazdaság működése egymással szorosan összefügg, az egyik sikere magával hozza a másikat, míg a sikertelenség a másikat is sújtja. A szoros kapcsolat leginkább a fejlődési időszakokban érhető tetten, hiszen az új beruházások, a vállalatok gyors ütemű fejlesztése jellemzően bankhitelekkel szokott megtörténni. Ezért is érdemes a banki penetrációval foglalkozni, azaz megnézni, hogy hogyan alakul a teljes bankszektor mérlegfőösszegének és az ország GDP-jének (Gross Domestic Product) az aránya. Ez a szint (hagyományosan azonos pénzügyi struktúrák esetében) a fejlettebb országokban jellemzően magasabb, mint a fejletlenebbekben, továbbá a gazdasági fejlődések idején az iránya egyértelműen növekvő.

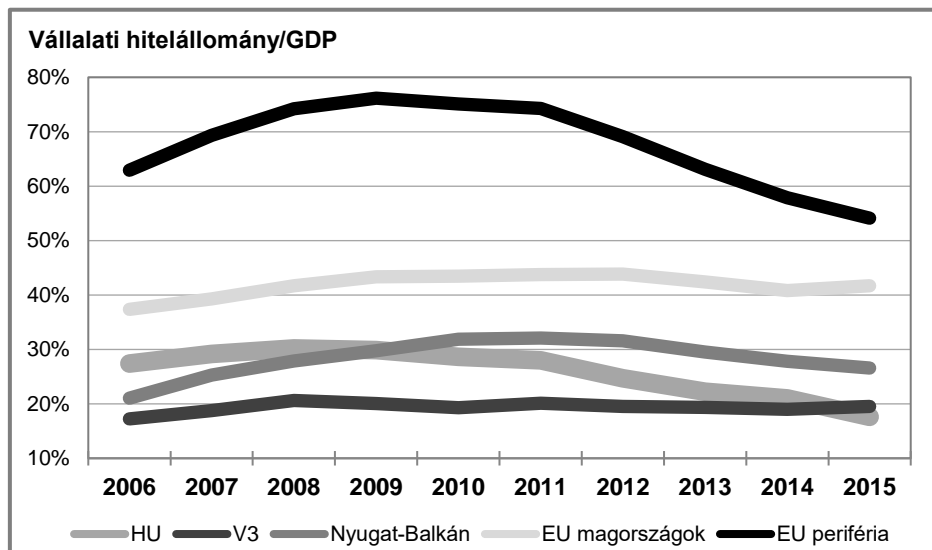

2. ábra: A banki penetráció egyes európai régiókban és Magyarországon

Forrás: Saját szerkesztés, MBSZ

Az adatok azt mutatják, hogy a bankszektor aktivitásának eredményeként a régióban Magyarország hagyományosan előnnyel bírt, azonban a tendenciák alapján magyar csökkenés és a V3 országok gyors fejlődése eredményeként felzárkóztak mellénk. A rossz tendenciák megváltoztatásához a magyar bankszektornak az extra terhek megszüntetésével vissza kell adni régiós versenyképességét, hogy aktív szerepet tudjon vállalni a magyar gazdaság gyors növekedési pályára állításában.

A kereskedelmi bankszektor tevékenységét négy fő részre szoktuk bontani: hitelügyletek, betétügyletek, fizetési forgalom lebonyolítása, egyéb bankszolgáltatások (Merényi et al., 2016, 163.). A bankszektornak a gazdasági fejlődéshez való hozzájárulása vizsgálatok legfőképpen a lakossági és a vállalati hitelállomány alakulását szokták vizsgálni. Hagyományosan jónak azt tekintik, ha a hitelállomány a GDP-hez hasonlóan szigorúan monoton növekszik. Ez gazdasági válságok, majd a bizalom-helyreállítás idején általában nem teljesíthető; minél erősebben hatja át a válság a társadalmat, annál kevésbé sikerül megfelelni ezen elvárásnak. A vállalati hitelállomány alakulása a gazdaság fejlődését, fejlődési képességét és a gazdaság regenerációját mutatja leginkább. A lakossági hitelállomány pedig a társadalom helyzetét és a válság nehézségeire való reagálást, azaz a bizalmi állapotot tükrözi vissza.

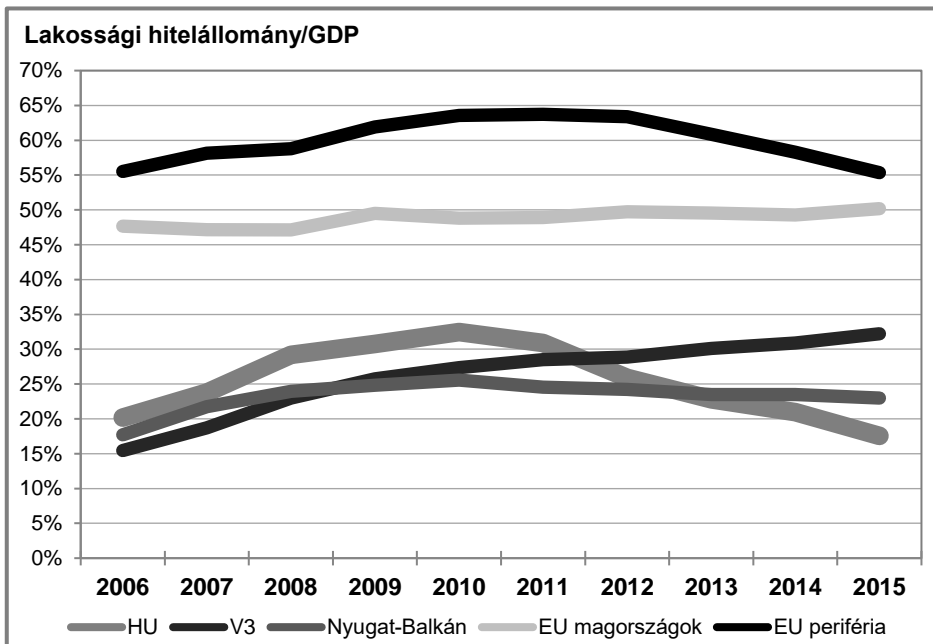

3. ábra: A vállalati hitelállomány egyes európai régiókban és Magyarországon

Forrás: Saját szerkesztés, MBSZ

A magyarországi hitelvolumen-csökkenés kapcsán a következő összetevőket szeretném megemlíteni. A külföldi tulajdonú közép- és nagyvállalatok esetében a teljes forrásállomány cca. 2/3-a anyavállalati (tulajdonosi) hitel, illetve külföldi (jellemzően az anyavállalat otthoni bankjától származó) hitel (Patai, 2015). Ennek az aránya a vizsgált időszakban emelkedett. Azaz, a reálszféra hitelállománya inkább stagnált, azonban a szerkezete átrendeződött. Vagyis a magyar reálgazdaság természetes hiteligenyének 1/3-a csapódik le a magyar bankszektorban mint állomány, majd következményként nyereség formájában. Ez a nemzeti bankszektorra nézve hátrányos hatás a szomszédos országok esetében is érzékelhető.

Magyarországon érdemes még megemlíteni a Magyar Nemzeti Bank Növekedési Hitel Programját (NHP), mely kapcsán két hatást emelek ki. A mérsékelt hitelezési aktivitás idején bejelentett és jól kommunikált NHP a fejlesztési lehetőségek újra vizsgálására ösztönözte a vállalkozókat, cégtulajdonosokat. Ezzel a legnehezebb feladatot, a gondolkozásmód megváltoztatását, segítette elő. A másik hatás a KKV-hitelállomány csökkenő trendjének a megváltoztatása volt (Nagy, 2015).

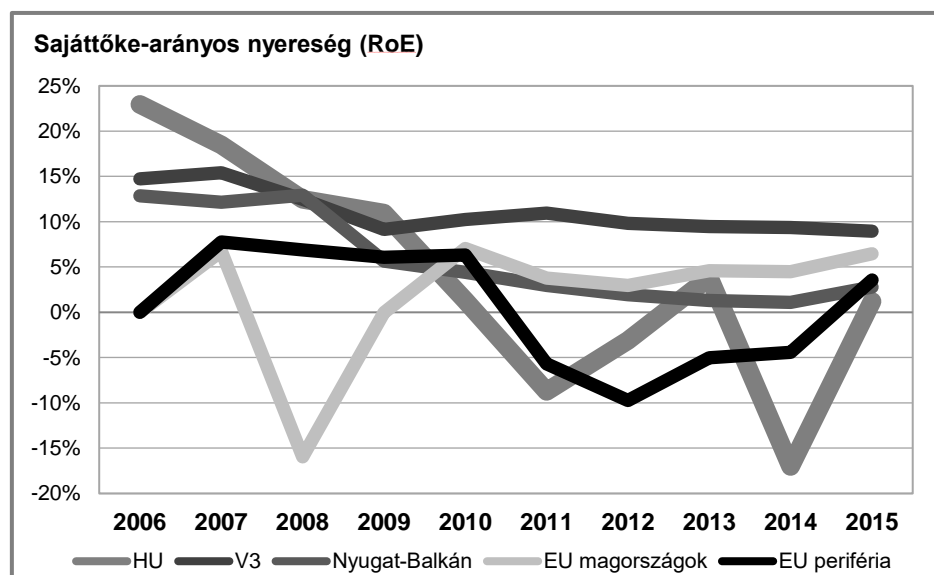
4. ábra: A lakossági hitelállomány egyes európai régiókban és Magyarországon

Forrás: Saját szerkesztés, MBSZ

A magyarországi lakossági hitelállomány kapcsán a devizahiteles rendezés hatását kell megemlíteni. A magyarutas megvalósítás következményeit az érintett bankszektor még hosszú ideig viselni fogja.

A 2016-os év itt is trendfordulót hozott, hiszen a CSOK (Családi Otthonteremtési Kedvezmény) új szabályai az ingatlanpiacon szükséges motívációs hatást megtették, mely erőteljes építőipari aktivitást és növekvő lakossági jelzáloghitel-érdeklődést hozott magával. Az építőipari beruházások átfutása miatt a CSOK első eredménye 2017 végére lesz elemezhető.

A bankszektor a világ egyik legtőkeigényesebb iparága. Az Európai Unió bankjainak együttes tőkéje pl. 2015-ben 30 453 114 000 000 Euró volt (EBF, 2015). Az elképesztő tőkeigény mögött jellemzően intézményi befektetők (pl. nyugdíjalapok) és sok kis magánrészvényes magánember áll. Azaz a végső tulajdonosok, még ha áttételesen is, maga a társadalom, annak természetes alkotóelemével, a kispolgárral. A bankszektor működési eredménye végső soron náluk csapódik le, például osztalék, befektetési alapok vagy nyugdíjpénztári hozamok formájában. Az ő természetes elvárásuk az, hogy hosszútávú megtakarításaik értéke növekedjen. Ez vonatkozik a banki részvényekre is! Az elmúlt években az európai bankszektor hézagosan tudott megfelelni e tulajdonosi elvárásoknak.

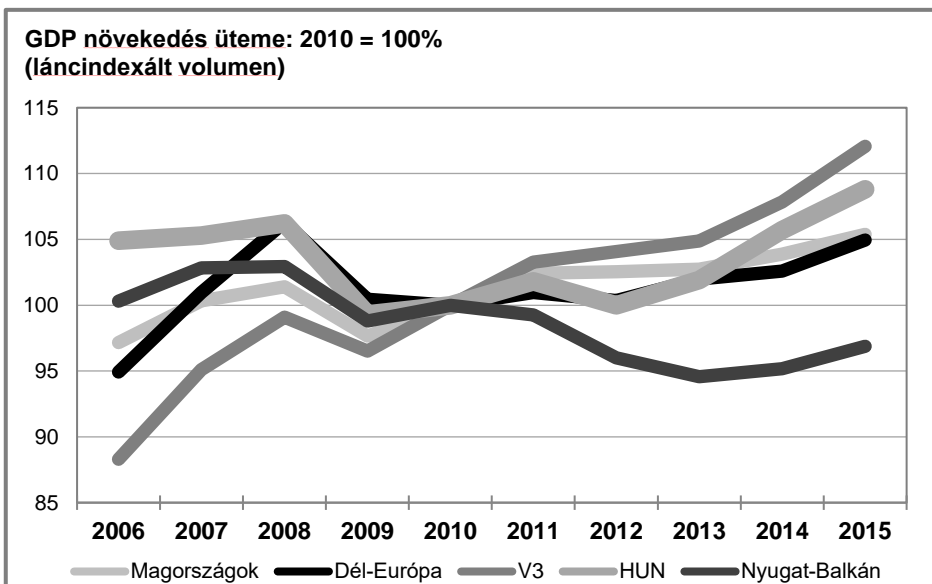

5. ábra: A bankszektor saját-tőke-arányos nyeresége (RoE) egyes európai régiókban és Magyarországon

Forrás: Saját szerkesztés, MBSZ

A magyar bankszektor a gazdasági válság, a különböző kormányzati intézkedések (külön adók, devizaadós-mentés, bróker-csődök utáni kárpótlás stb.) eredményeként hosszú évekre elvesztette nyereségtermelő képességét. Szektor szinten a veszteség a teljes tőkeállomány 1/3-ára rúgott. Mindezen terhek mellett a magyar bankszektor, köszönhetően a tulajdonosok, a menedzsment és a munkatársak áldozatos helytállásának, megőrizte stabilitását. Jelen tanulmány írásakor már láthatók az első jelei annak, hogy az elmúlt 7 szűk, veszteséges esztendő korszaka lezárult és jelen információink alapján a bankszektor a növekedés és az igen mérsékelt eredményesség pályájára tud lépni.

Ez a trendforduló a gazdasági életben is bekövetkezett. A gazdaság és a bankszektor működése természetesen nem elválasztható. Így a következő ábrán azt láthatjuk, hogy a gazdasági válság nehéz éveit után mostanra a GDP-növekedés társadalmi szinten is stabilan érzékelhető szintre került.

6. ábra: A GDP növekedés egyes európai régiókban és Magyarországon

Forrás: Saját szerkesztés, MBSZ

Amíg azonban a Nyugat-Balkán egyre inkább leszakad az Európai Uniótól, addig a V3-ak és tőlük ugyan némileg elmaradva (index.hu, 2016) Magyarország is az európai átlagot meghaladó fejlődési pályára állt rá.

Összefoglalás

A magyar bankszektor állapotának bemutatásához a lényeges banki adatokat használtuk fel. Ezek alapján a helyzetértékelés kettős. Egyes adataink, például a bankszektor tulajdonosi szerkezete, GDP-alakulása előre mutatnak, és azt jelzik, hogy van rá esély, hogy belátható időn belül felzárkózzunk az Európai Unió fejlettebb országaihoz. Ugyanakkor más lényeges adatok (például hitelállomány) és tendenciák pedig azt mutatják, hogy Magyarország a V3 országok és Nyugat-Balkán közé került. A helyzetet mindenki saját szájíze, vérmérséklete szerint értékelheti. Felelős közgazdászként ehhez annyit kell hozzátennünk, hogy visszafordíthatatlanul eljött a kemény munka ideje. Csak a kiszámíthatóság talaján, kitartó és kemény munka eredményeként van rá esélyünk, hogy a megerősödő bankszektor aktív közreműködésével a magyar gazdaság tartósan az EU-átlagot meghaladó növekedési pályán maradjon.

Ehhez a bankszekortól kiszámítható üzleti modellek, alapfunkciókhoz való visszatérés, értéknövelő megtakarítási termékek, folyamatos monitoringgal kísért aktív hitelezés, és a pénzügyi kultúra terjesztése várható el (Lautenschläger, 2015). A bankszektor felé pedig bizalomra, az extra terhek megszüntetésére, a kötelezettségek maradéktalan betartására és megbecsülésre lesz szükség.

Irodalom

- A Magyar Bankszövetség (MBSZ) saját anyagai, kimutatásai, prezentációi; közte Kovács Levente „A magyar bankszektor Európában” című előadása a Nyugat-magyarországi Egyetem (Sopron) Közgazdász Klub rendezvényén 2016. október 17-én.
- Csortos O. – Szalai Z. (2015): A globális pénzügyi válság kezelésének nehézségei: elméleti és gazdaságpolitikai tanulságok. *Hitelintézet* 2015/3, MNB, ISSN 1588-6883
- Kovács L. (2015): Bankszektor a válság árnyékában. Magyar Pénzügyi Almanach 2015-2016. TAS-11 Kft., ISSN 2063-188X
- Kovács, L. (2014): Hitelintézeti konszolidáció és adóskonszolidáció. Magyar Pénzügyi Almanach 2014-2015. TAS-11 Kft., ISSN 2063-188X
- Lautenschläger, S. (2015): Reintegrating the banking sector into society: earning and re-establishing trust. Előadás a 7. Nemzetközi Bank Konferencián, Milánói Egyetem, 2015. szeptember 28.
- Merényi Zs. – Vasné Botár Á. – Fritz S. P. A. (2016): *Iránytű a pénzügyekhez*. Tankönyv és Tanári kézikönyv. Könyvtárellátó, Budapest, ISBN: 978-963-1246-25-4

- Nagy M. (2015): A Növekedési Hitelprogram szerepe a hitelbefagyás elkerülésében és a gazdasági növekedés élénkítésében *Polgári Szemle*, 2015/1-3., Polgári Szemle Alapítvány, ISSN 1786-6553
- Patai M. (2016): A magyar bankrendszer regionális vetületben – előadás. Magyar Közgazdasági Vándorgyűlés, Kecskemét 2016. szeptember 15.
- Patai, M. (2015): A magyar bankrendszer régiós vetületben – előadás. Mérleg és Kihívások, Nemzetközi Tudományos Konferencia, Miskolci Egyetem, Lillafüred, 2015. október 15.
- Schulz, D. (ed) (2015): EBF Facts & Figures – European Banking Sector. [A régiós országok jobban növekednek, mint Magyarország.] European Banking Federation, Brussel, http://index.hu/belfold/2016/10/18/lazar_janos_kormanyinfo/

A banki kockázatmenedzsment új irányai a hazai és a nemzetközi gyakorlatban

Juhász Zita⁴ – Kovács Róbert⁵

ABSZTRAKT: A banki kockázatok mérése sokat változott az elmúlt évtizedek során. A hitelkockázat, mint az egyik domináns összetevő, alapjában határozza meg a hitelintézetek óvatos, prudens és eredményes gazdálkodását. A kihelyezési ügyletek során keletkező visszafizetési kockázat kezelése átszövi a teljes banküzem szervezetét, amelynek az első védvonalá, a bankfiókok tevékenységébe kerül beépítésre. Az eszköztár ma már tartalmaz olyan elemeket is, amelyek a nem túl gyakori, de jelentős szektor és intézmény szintű veszélyek lehetőségeit és az arra való felkészülést lehetővé teszik. A scenárió elemzés keretében különböző – többnyire a nem túl nagy valószínűségű, azonban bekövetkezésük esetén annál súlyosabb hatású – események okait és következményeit veszik számba. Ennek kapcsán nem csupán a lehetséges változásokat és azok hatásait értékelik, hanem kidolgozzák a bekövetkezés esetén adható válaszokat, a megelőző és korrigáló jellegű intézkedéseket is.

KULCSSZAVAK: kockázatkezelés, hitelkockázat, működési kockázat, scenárióelemzés, stressz-tesztek

JEL kódok: G17, G18, G21, G28

Bevezetés

Jelen tanulmány célja annak vizsgálata, hogy a hitelintézetek – és általánosságban a pénzügyi szektor – kockázatelemzési és -előrejelzési tevékenysége során bekövetkezett változások és aktualitások milyen mértékben írták át a korábbi gyakorlatot. A vizsgálat nem teljeskörű, két fontos kockázatot emeltünk ki, a működési- és a hitelkockázatot.

A kockázatok a jogi entitás – leányvállalat vagy a teljes csoport – átfogó teljesítményére gyakorolt kedvezőtlen hatásokat jelenti, amelyet várt vagy nem várt események okozzák. A pénzügyi elmélet a kockázatot

⁴ Dr. Juhász Zita adjunktus, Nyugat-magyarországi Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar

⁵ Dr. Kovács Róbert adjunktus, Nyugat-magyarországi Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar

a pénzügyi változók értékének változásából származó kimentelek bizonytalanságából, nem várt szórásából eredezteti, ami lehet negatív és pozitív eltérés is. Ellentétben a reálgazdasági folyamatokra épülő vállalati tevékenységgel, a pénzügyi intézmények üzletszerűen aktívan generálják, másrésztől kezelik ezen kockázatokat. A működés során felhalmozódó kockázatok felismerése és becslése alapján határozza meg a vállalkozás eredményes működését, ez hatványozottan igaz a pénzügyi kockázatok körére is. A bankrendszer – mint a kockázatkezelési folyamat központi szereplője – kontrakciós kapcsolatban áll a gazdasággal, nélküle a gazdasági rendszerek akadoznak és nem lehetséges megfelelő gazdasági növekedést elérni. A kockázatkezelés és a banki szabályozás alapvető eszközeinek be kell épülnie a hitelintézeti üzemi folyamatok teljes spektrumába, a kockázatkezelés törvényi előírásainak messzemenően érvényesülni kell a bank működésében.

A finanszírozáshoz, pénzügyi helyzethez kapcsolódó bizonytalanság több aspektusban is vizsgálható, a pénzügyi piacokon elszenvedett veszteség lehetőségéhez kapcsolódnak. Jorion (1999) kategorizálása szerint a pénzügyi kockázatok építőkövei a piaci kockázatok, a hitelkockázatok, a működési kockázatok és a jogi kockázatok.

A bankok a Bázel II. szabályozási rendszer bevezetése óta jóval kifinomultabban kezelik a működésükkel kapcsolatos kockázatokat. Az eszköztár ma már tartalmaz olyan elemeket is, amelyek a különleges, nem hétköznapi, szektor- és intézmény-szintű veszélyek lehetőségeit és az arra való felkészülést lehetővé teszik. A scenárióelemzés keretében különböző – többnyire a nem túl nagy valószínűségű, azonban bekövetkezésük esetén annál súlyosabb hatású – események okait és következményeit veszik számba. Ennek kapcsán nem csupán a lehetséges változásokat és azok hatásait értékelik, hanem kidolgozzák a bekövetkezés esetén adható válaszokat, a megelőző és korrigáló jellegű intézkedéseket is.

A tanulmányunk további témája a hitelkockázat banki működésre gyakorolt hatásának elméleti feltárása. Olvasatunkban a hitelkockázat szűkebb értelemben akkor jelentkezik, ha a szerződésben vállalt (pénzügyi) kötelezettségeiket a partnerek nem tudják, vagy nem akarják teljesíteni, másrészt bővebb értelemben pedig a kötelezettségek értékének az adósminőség és a piaci kondíciók megváltozása miatti csökkenésében is jelentkezhet.

A hitelkockázat alapvető jellemzői

A hitelezési kockázaton általában annak a kockázatát értjük, hogy a hitelfelvevő nem fizeti vissza tartozását és annak kamatait, illetve a bank üzleti partnere nem teljesíti szerződéses kötelezettségeit (Illés, 2005). A hitelkockázat pontos definícióját a 8/2001-es felügyeleti ajánlás⁶ adja: „szűkebb értelemben annak kockázata, hogy a másik szerződéses fél hitel-, halasztottpénzügyi-teljesítés vagy más hiteljellegű jogviszonyból fakadó fizetési kötelezettségét nem tudja a szerződési feltételeknek megfelelően teljesíteni, melynek révén az intézménynek vesztesége keletkezhet. Tágabb értelemben hitelkockázatnak minősül minden nem-teljesítésből fakadó kockázat, ideértve az adásvételi szerződések nem teljesítéséből fakadó kockázat (elszámolási kockázat, nyitva szállítási kockázat), továbbá az adásvételi szerződések jövőbeli teljesítéséből fakadó kockázat (helyettesítési kockázat)”. Az ajánlás a kockázat összetevőit is nevesíti, ide tartozik az ügyfélkockázat, a partnerkockázat, valamint a kibocsátói kockázat. A szakirodalom viszont a hitelkockázat összetevői közé sorolja tágabb értelemben az országgkockázatot, az elszámolási kockázatot, a nyitva szállítási kockázatát, a bizományosi kockázatot, a letétkezelői kockázatot, a teljesítés előtti kockázat (pre-settlement risk), a biztosítéki kockázatot valamint a koncentrációs kockázatot is.

A hitelkockázat a jövőbeli hitelveszteségek bekövetkezésének bizonytalansága, amely magába foglalja a hitelveszteség **várható** értékét is, de a tulajdonképpeni kockázat itt a hitelveszteség ingadozása (volatilitása), a **nem várt veszteség** előidézője.

A hitelveszteséghez egy, a futamidő alatt bekövetkező mulasztási esemény vezethet, amely bekövetkezési valószínűségének (PD, probability of default) becslése kulcsfontosságú az egyes ügyfelekre, portfóliókra vonatkozóan. A pénzügyi kockázat ezen formája, a nem fizetések valószínűsége és a megtérülési ráták nehezebben és kevésbé pontosan mérhető, mint a piaci kockázatok általában, így kezelése és árazása is bonyolultabb.

⁶ A Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete elnökének 8/2001. számú ajánlása a hitelkockázat kezeléséről

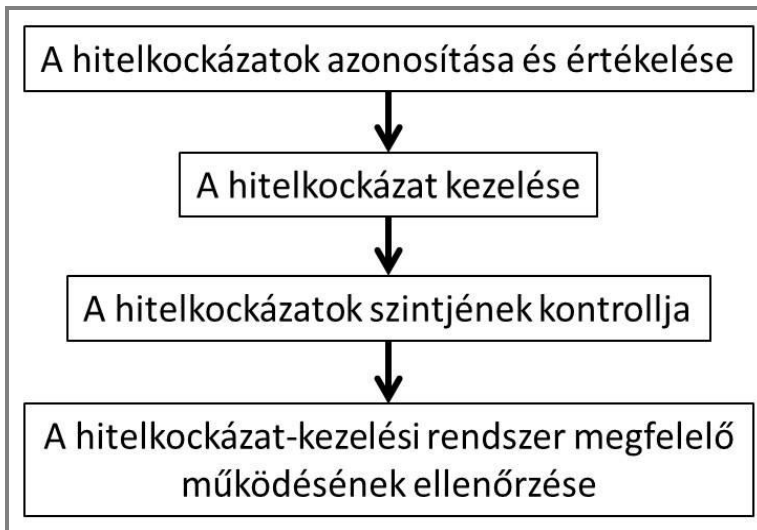
A hitelveszteség becslésének eszközei

A hitelintézet tevékenysége során minden esetben alaposan és gondosan kell, hogy eljárjon:

- minden olyan kockázat azonosítása során, minden ügyfélszegmensben, amelynek az üzleti tevékenysége során ki van, vagy ki lehet téve;
- ezen kockázatok számszerűsítése során, hisz ezeknek hatása lehet a bank jövőbeli eredményére, rendelkezésére álló szavatoló és gazdasági tőkéjére;
- a kockázatok kezelése során a megfelelő kockázatcsökkentő intézkedések meghozatalával;
- minden olyan kockázat nyomon követése és folyamatos figyelése során, amelynek ki van téve, vagy ki lehet téve.

A hitelezési kockázatok kezelése meghatározó jelentőségű a hitelintézetek működésében, a tőkeallokációs szabályok teljesítése során általában a teljes kockázati tőkének 70-80% jut erre a kockázattípusra. Azonban a bankok nem tudják és nem is akarják a hitelezési kockázatot a minimumra csökkenteni. Hisz a profitabilitás biztosítása a bankok tulajdonosainak alapvető elvárása, ezt pedig a kockázatok optimális jelenléte mellett érhető el.

A kockázatkezelési filozófia maradéktalan érvényesülését szolgálja a feladatok elkülönítésének szükségessége, ahol világosan elkülönül azoknak a köre, akik az intézmény nevében kockázatot vállalnak, másrészt azok köre, akik mérik, nyomon követik és értékelik a kockázatokat. Így a kockázatkezelési keretrendszer fontos eleme a szervezeti struktúra és irányítás olyan szintű megszervezése, hogy a kockázatkezelési funkció elkülönüljön a hitelek kezdeményezésétől, de ez ne vezessen felesleges érdek-konfliktusok kialakulásához.

1. ábra: A hitelkockázat-kezelési folyamat ajánlott lépései

Forrás: saját szerkesztés

A hitelkockázatok azonosítása

A funkció feladata a hitelkockázattal kapcsolatos információk és az arra hatást gyakorló faktorok összegyűjtése, elemzése és feldolgozása. Így láthatóvá válnak a bankot érintő lehetséges veszteségek bekövetkezésének valószínűségei, ezáltal meghatározhatóvá válik annak a veszteségmenyiségnek a meghatározása, amit a hitelintézet még elfogadottnak tekint, beleértve az ügyletek jövedelmezőségét és a kockázati szint optimális arányát. Ehhez szükséges lesz az értékelésre és mérésre irányuló technikák és modellek kidolgozására, fejlesztésére és közvetlen végrehajtására. Azon lépések köre, amelyek segítenek a hitelkockázatot a kívánatos, tolerálható szinten tartani, sokféle intézkedésből áll össze egy egységes módszertanná.

A folyamat első fontos lépése a kockázati étvágy szintjének meghatározása és az azt követő elosztása, amely megadja azt a keretrendszert, amely a későbbi kockázatbefogadási limitek küszöbértékeként fog funkcionálni. A hitelkockázatok azonosítása és értékelése belső kockázatosportosítási rendszeren alapul, amelynek alaptulajdonságai a kiszámíthatóság és az egyenlő elbírálás elve. Közös modelleket és kockázati mértékeket fejlesztenek ki különféle matematikai módszerek kombinációi (ökonometriai modellek, szimulációs modellek, szakértői értékelési módszerek) és az IT rendszerek segítségével.

A kockázatkezelés konkrét lépései előtt a legfontosabb tényező a kitettség értékének, ezáltal a hitelkockázat nagyságának a mérése. A **várható veszteség** becslésére a bankok egyedi adósminősítési rendszereket dolgoztak ki, amely már az üzleti kapcsolat létesítése előtt képes az adóst, illetve az ügyletet előre meghatározott szempontok alapján értékelni és kockázati osztályba sorolni. Ezáltal a kívánatos kockázatok szelektálásával, a bank kockázati étvágyának és tőkehelyzetének megfelelő hitelportfólió állítható össze. A folyamat eredményeként a hitelígénylők egy úgynevezett rating kategóriába kerülnek besorolásra, mely a nemfizetés valószínűségét (PD) hivatott kifejezni (Erdős–Mérő, 2010). Kritikai észrevétel, hogy mivel a bank átlagos, történeti adatbázisokkal dolgozik, a jövőbeli potenciális ügyfelek fizetési moráljának meghatározásánál fennáll az antiszelekciós hatás jelentkezése, vagyis az átlagos ügyfelek paramétereire meghatározott szűrési rendszer kizárhat hitelre érdemes ügyfeleket és beengedhet „rossz” adósokat is (Bugár, 2015).

A bankok a leggyakrabban a diszkriminanciaanalízisre épülő modellekre támaszkodnak, itt fő cél egy olyan egyenletrendszer felállítása, amely segít a fizetőképes adósok és a rosszul fizetők polarizálásában, alacsony és magas mulasztási csoportokba való besorolásában.

A hitelkockázat értékelésére alkalmazandó sztenderd szintek jellemző mértékeit mérő **várható veszteség** (EL, expected loss; a várható veszteségek súlyozott átlagát jelenti az adott hitelportfólió vonatkozásában) három összetevőjét különbözteti meg a szakirodalom és a felügyeleti előírások:

$$EL = PD \times EAD \times LGD \quad (1)$$

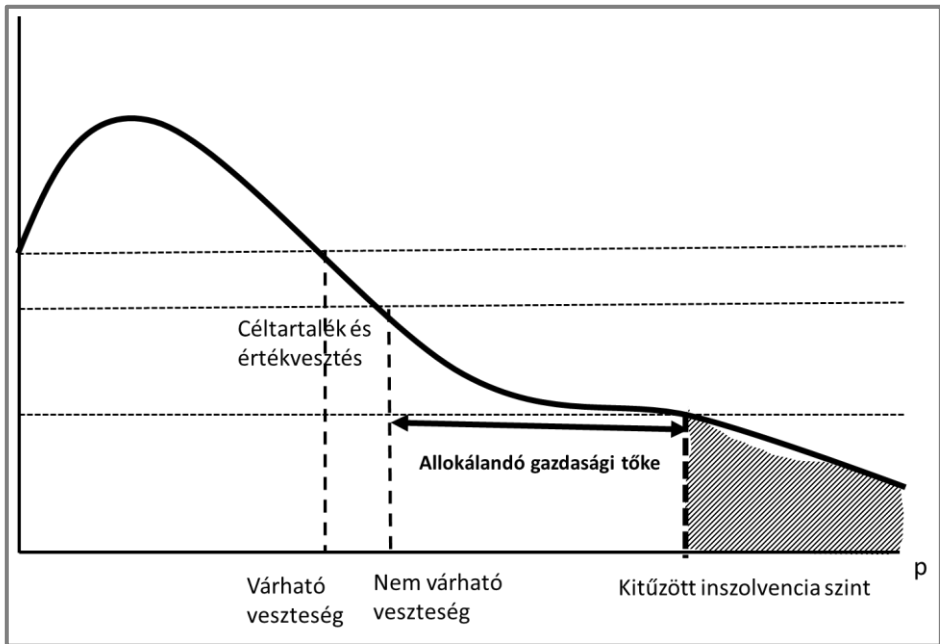
- Elsőként a nemfizetés valószínűségét kell becsülnünk (*probability of default, PD*). Ez annak a valószínűségét mutatja, hogy az ügyfél fizetéseképtelenné válik, és nem tud eleget tenni pénzügyi kötelezettségeinek. Ezt a bankok a belső minősítési rendszereik alapján határozzák meg, főként e jellemző alapján kerülnek az ügyfelek besorolásra a rating kategóriákba.
- Az ügyfél esetleges fizetéseképtelenné válásának időpontját sem tudják a hitelintézetek pontosan meghatározni, melyből következik, hogy a fennálló tartozás mértékét is kizárólag becsülni lehet. Ez a hitelkockázati kitettség (*exposure at default, EAD*), mely a fizetéseképtelenség bekövetkezésének pillanatában még vissza nem fizetett tőkét és kamatokat jelöli.

- A harmadik alkotóeleme a hitelkockázatnak az ügyfél bedőlésekor keletkező gazdasági veszteség, a (*loss given default, LGD*). A hitelek legtöbbje mögött valamilyen fedezet áll, melyet a hitelintézetek a legtöbb esetben meg is követelnek. A fedezetekből elégíthető ki a hitelező követelése, abban az esetben, ha az adós nem hajlandó, illetve nem képes a visszafizetési kötelezettségének eleget tenni.

Fontos információt tartalmaz továbbá a problémás hitelek arányának változása, főleg növekedése (azon retail vagy corporate ügyfelek hiteleinek nagyságát tükrözi, amelyek az elmúlt évben minősültek problémás eszközökké), a kockázattal súlyozott eszközállomány (RWA), a gazdasági tőke (ECAP), a hitelportfólió fedezeti szintje (a hitelezési tartalékok (ÉV/CT) szintje a hitelportfólió arányában) stb.

A banknak elemi érdeke fűződik ahhoz, hogy a hitelportfóliói kockázati helyzetét minél pontosabban ismerje, így meghatározza azt a biztonsági tőkeértéket, amely **a nem várható veszteség** kezeléséhez, illetve a szolvens és prudens banki működés eléréséhez szükséges. Az allokálandó gazdasági tőke nagyságának meghatározása a hitelportfólión elszenvedett veszteségek valószínűség-eloszlásának (PDF, Probability Density Function) becslését jelenti, ezt mutatja be (Bugár, 2015) tanulmánya.

Hitelezési kockázatok esetében, ha ismerjük az adósok kockázati paramétereit (PD, LGD, EAD), akkor ezekből felírhatjuk a veszteség sűrűségfüggvényének karakterisztikus függvényét (Armai, 2007). A függvény minden lehetséges hitelérték-változáshoz egy valószínűségi értéket rendel. Általánosságban elmondható, hogy egy portfólió annál kockázatosabb, minél hosszabb és laposodó a sűrűségfüggvénye, azaz annál nagyobb az esélye annak, hogy a jövőbeli veszteség meghaladja a várható veszteség mértékét. Általános gyakorlat, hogy a várható hitelveszteséget és a bizonytalan hitelveszteséget el kell különíteni egymástól. A valódi hitelkockázatot az utóbbi testesíti meg, és kezelésének fontos eszköze a megfelelő nagyságrendű tőke bevonása, amely a bank bukásának valószínűségét elfogadható szintűre csökkenti.

2. ábra: A veszteség sűrűségfüggvény (PDF) és az gazdaságilag allokált tőke kapcsolata

Forrás: Federal Reserve (1998) alapján saját szerkesztés

A hitelkockázat fedezetét biztosító gazdasági tőkét allokáló rendszereknek az allokálható gazdasági tőke értékét úgy kell meghatározniuk, hogy a gazdasági tőkét felemészítő váratlan hitelvesztés ne haladja meg a kitűzött inszolvenca szintet (az ábrán besatírozott rész).

A legtöbb bank bizonyos összetevők mentén külön kezeli, szegmentálja az ügyfélállományán képzett hitelportfóliót. A szegmens határozza meg, hogy mely divízió az ügyfél „gazdája”, amely felelős az ügyfél kezeléséért, valamint ez alapján történik meg a javasolt kockázatkezelési lépés érvényesítése is. Így az egyes kockázattípusokra és a szegmentált ügyfélportfóliókra külön számítja a tőkekövetelményeket, amelyek aggregált formában adják meg a szükséges gazdasági tőkeszint mértékét.

A kockázatkezelés szerepe a banküzemi folyamatokban, hitelkockázati modellek alkalmazásának szükségessége

A hitelkockázat kezelése esetén is ugyanúgy fogalmazható meg a kérdés, mint a piaci kockázatok esetén: mekkora tőkére (és tartalékokra) van szüksége a banknak ahhoz, hogy a piaci kondíciók kedvezőtlen hatására jelentkező hitelezési veszteségekre kompenzációt nyújtson és megvédje a bankot az inszolvenssé válástól (Illés, 2005)?

A hitelkockázat-kezelés

A funkción azokat a tevékenységeket érthetjük, amelyeknek hatása van a bank hitelportfoliójának kockázati profiljára. A folyamat szerves része a kockázat azonosításán, mérésén túl a kockázati kontroll nyomon követése annak biztosítására, hogy a kockázatvállaláshoz elegendő kockázatviselési kapacitás álljon rendelkezésre és a várható kifizetések kompenzálják a vállalt kockázatokat.

A hitelintézetek a hitelkockázat területén egységes szabályozást alkalmaznak, amely gyakran csoportszintű hitelkockázati irányelvekben testesül meg. Ezek célja, hogy egyértelműen és tömören határozza meg és dokumentálja a hitelkockázat mérésére és kezelésére szolgáló szervezeti egységeket és kapcsolódó munkafolyamatokat. Ez a kockázati stratégia implementációjának alapja, a releváns üzleti fókuszpontokra vonatkoztatva meghatározza a kockázati célokat és korlátokat, ezekhez kell az üzleti döntéseknek igazodniuk.

A bankcsoport-szintű hitelkockázat kezelési stratégia célja, biztosítani a fenntartható fejlődéshez szükséges megfelelő mértékű kockázatok. Ez a funkció alapvetően a felelős a rendszerszintű megközelítés megvalósításáért, a bankcsoport versenyelőnye növelése érdekében meghatározott hitelkockázati szint fenntartásáért, az ehhez szükséges termékpaletta bővítési folyamatába való bekapcsolódásért, valamint megbízható tényeken és statisztikai információkon alapuló, tárgyilagos, precíz és biztos hitelkockázati értékelés szolgáltatásáért. A folyamat fontos ismérve a kockázattudatosság, bármely banki művelet implementálását átfogó kockázatelemzésnek kell megelőznie és a közös, de szakértői részlegként elkülöníthető felelősségvállaláson alapul.

A hitelkockázat kezelési folyamat hatékony működése kulcsfontosságú eszközök alkalmazását feltételezi:

- a) Kockázati korlátozás: pontos hitelkockázati limitek meghatározásával valósul meg, lényegében befogadási korlátok, amelyek lehetnek csoportszintű, szervezeti egység szintű, ügyfélszintű egyedi limitek, de találkozhatunk koncentrációs limitekkel a hiteltermékeket tekintve, lehet strukturális limit, hatásköri limit, hitelezési üzletágak limitjei. A hitelezési limitet minden hitelbírálatkor kell alkalmazni, jogszabályi kötelezettség az adósságfékek alkalmazása, főleg a lakossági hitelezés területén. Itt meghatározásra kerülhet az a maximális havi törlesztési képesség, amely az ügyfél rendelkezésre álló jövedelme és meglévő adósságszolgálatára alapján számítandó. A hitelezési limit vizsgálatakor a jogszabály a törlesztőrészek és a jövedelmi viszonyok elemzését írja elő, így a limit számításának logikája egyszerűbb felépítésű, mint az ügyfélminősítés komplex, szocio-demográfiai tényezőket is figyelembe vevő rendszere.
- b) A hitelkockázat fedezettsége, a kockázat szintjének csökkentése: fő eszköze homogén hitel-portfóliónként a várható veszteségekre történő tartalékképzés, valamint a hiteltermékek olyan fajta strukturálása, amely biztosítja a megfelelő minőséget (zálogfedezetek) és a hitel-visszafizetés forrásainak ellenőrzését. A kockázatviselés legfontosabb alapkérdése az, hogy az ügyfél képes lesz-e a hitelt az üzletmenete során termelt jövedelemből törleszteni. Ez azt bizonyítja, hogy a hitelképességet a tényleges piaci teljesítményből, nem pedig a hitel biztosítására szolgáló fedezet értékéből kell alapvetően felmérni. A veszteségek csökkentésére hivatott fedezetbefogadási politika eredménye csak akkor jöhet szóba, ha az ügyfél egyéb törlesztési forrásai elapadtak. A bank hitelezésének középpontjában az a kockázatértékelési és -kezelési szemlélet áll, hogy a visszafizetés elsősorban a jövőben az adós által megtermelt várható pénzáramlatokon alapszik.
- c) A hitelkockázat megelőzése: az ügyfél megismerése elsőfokú fontosságú, ez a kockázatszelekció alapépítőköve. A bankfiókok tehetnek a legtöbbet az „ismerd meg Ügyfeled” elv alkalmazásában. Az ügyfél szűk környezetének megismerését alapozza meg az a szokás is, hogy a leendő ügyfelet a hozzá legközelebb eső bank-

fiók szolgálja ki, így a hitelezésben a területi közelség elv hozzájárul a KYC filozófia jobb alkalmazásához. Az előminősítés, előszűrés, KO kritériumok ellenőrzése során vizsgálatra kerül az ügyfél, a hitelcél, az igényelt termék és az igénylő pénzügyi jellemzői.

A fenti megközelítés hatására a **várható veszteség** a hitelezéssel kockáztatott összeg és az átlagos veszteségráta szorzata, amelyre a kockázati felár lesz a fedezet. A **nem várható veszteséget** a veszteségráták volatilis változásai okozhatják, amelyre a bank a korábban elemzett tőketartalékok képzésével válaszol. Ennek mértékének becslésére a bankok különböző belső kockázatértékelő modelleket használnak.

A Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság a kilencvenes évek végén megfogalmazott rendelkezéseiben engedélyezte a belső minősítési modellek alkalmazását a tőkekövetelmények meghatározásánál, így számos nagybank kifejlesztette a **nem várt veszteségek** mögé allokálendő tőke nagyságának becslésére használható belső modelljét. Így a KMV Portfolio Manager (1993), a J. P. Morgan CreditMetrics (1997), Credit Suisse Financial Products CreditRisk+ (1997), valamint a McKinseyCreditPortfolioWiew elnevezésű modelljei próbálják eltérő módszertannal és adatállománnyal becsülni a hitelkockázat nagyságát.

A tapasztalati eredmények azt mutatják, hogy a belső minősítésű modellek sikere azon is múlik, hogy a bankok hogyan definiálják a veszteség fogalmát. A különböző hitelportfólió-értékelési módszerek eltérő sajátosságokat hoznak a modellek működésében (Illés, 2005). Az egyszerűbb módszer a *default mode models (DM)* amely a hitelportfólió kockázati besorolását az adott perióduson belül nem változtatja, így a hitelezési veszteség mértéke a hitel könyv szerinti értéke korrigálva a megtérülési rátákkal (pl. *I-LGD*). A mulasztási esemény e típusú paradigmája a hagyományos banki venni és megtartani (*buy and hold*) stratégiájának hitelkockázat-kezelő modelljéből fakad. A megközelítés annyiban követi a piaci realitást, hogy a másodlagos hitelpiacok fejletlenek ahhoz, hogy egy kihelyezés kockázatát a banki mérlegből lejárát előtt ki lehessen vezetni (pl. értékpapírosítással), vagy megfelelő fedezeti ügyletet lehessen kötni rá, kellően likvid piac hiányában (Nádasdy, 2000). A kifinomultabb módszer a rating migráció okozta piaci értékváltozásokat is figyelembe veszi, a hitelezési veszteség annál nagyobb, minél jobban romlik a hitel minősége. A *mark-to-market* modellek a hitelezésben azonban nehezebben érvényesíthetők, mivel likvid másodpiac hiányában a hitelek piaci értéke nehezen követhető.

Feltehetjük a kérdést, hogy miért nem használhatóak a hitelkockázat becslésénél a piaci kockázatot mérő, jól bevált módszerek? Ennek főbb okai között az első, hogy nehéz annak a nettó kockázatot értéknek a meghatározása, amely ebben az esetben a hitelezési kihelyezés és a nem-fizetés esetén a megtérülés különbsége. Hisz a bedőlés esetén a megtérülések (fedezetekből, felszámolásból) esemény előtti becslése sok tényezőtől függő, nem egzakt érték lesz. A második oka az lehet, hogy a statisztikai modellezés során figyelembe kell venni azt is, hogy a hitelezési veszteségek csak ritka esetben lineárisak és normális eloszlásúak. További problémát jelent a diverzifikáció hatásának nevesítése a hitelezési kockázatra allokálható tőke számításába, így azt túlbecsülik, amely a szokásos üzletmenetben jelenthet akadályokat (Bugár, 2015).

A hitelkockázat kezelésének további lépései

A hitelkockázat szintjének kontrollja biztosítja, hogy a bank menedzsmentje és egyéb testületei rendszeresen kapjanak tájékoztatást, rendszeres riportokat a belső kontrollrendszer részéről az elfogadott hitelkockázati szintekről, eljárásokról, limitekről és a korlátozások be nem tartásáról. A tevékenység főbb elemei:

- A hitelintézet statisztikákat vezet a hitelkockázat materializálásából fakadó valós veszteségekről, ezeket fedező tartalékok szintjéről.
- Folyamatosan kontrollálja és nyomon követi az ügyfelek hitelkockázati szintjeit, elvégzi a hitelképességük monitoringját. Figyelőlisták alapján folyamatosan figyelemmel kíséri ügyfelük törlesztését, legalább évente sorra kerülő, de a jelentősebb kötelezettségvállalások negyedéves újraminősítése során ellenőrzi a hatályos minősítési besorolás fenntarthatóságát. Abban, hogy mikor következnek be negatív események egy-egy ügyfelet tekintve, egy, a monitoring tevékenységet támogató informatikai rendszer segíti a referens munkáját. A támogatórendszer zavartalan működésének alapfeltétele a saját belső adatbázisokban tárolt adatok rendszeres frissítése.
- A hitelek értékelése és a tartalék becsült mértékének meghatározása sztenderd alapfolyamatok, illetve szakértői vélemények alapján történik.

A hitelkockázat-kezelési rendszer működésének ellenőrzése során a bank érintett területeinek időszakos vizsgálatával meggyőződnek arról, hogy a hitelkockázat-kezelési folyamatok és az ezt lehetővé tevő külső értékelési sztenderdek egyezősége megfelelő. A vizsgálatot vagy a bank

szakértő osztálya vagy külső, független megbízott szervezetek végzik. Erre azért is szükség van, mert a hitelkockázat-kezelési folyamatot a modern információs technológia használata alapján alkották meg, működésének átlátása speciális tudást igényel. Folyamatosan fejleszteni kell a rendszer minden elemét, beépítve a külső környezet releváns változásait és a hitelkockázat-kezelés globális gyakorlatában bekövetkezett innovációkat.

A banki kockázatok és néhány mai, modern jellemzőjük

Az elmúlt évtizedekben – a 2008-ban kezdődő legsúlyosabban túl – számos pénzügyi válság rázta meg a világot és világossá vált, hogy a tapasztalatokból tanulva fel kell készülni a hasonló helyzetekre. A legnagyobb probléma, hogy olyan veszélyekre kell felkészülni, amelyek ma még ismeretlen makrokörnyezeti sokkok, új termékek és új eljárások miatt bontakozhatnak ki. Bár ma még alacsony valószínűségűnek ítélnéljük egyes események bekövetkezését, a megváltozott viszonyok között – nem hagyva lehetőséget a veszély időben való felismerésének –, súlyos problémát okozhatnak. A működési kockázatokból eredő veszteségek is átértékelődtek, hangsúlyosabbá váltak.

A működési kockázatok szerepe

Napjainkban a korábbinál jóval jelentősebb szerepet kapnak a működési kockázatok. A banki kockázatok e csoportjával korábban alig foglalkoztak, eleve nehezen előre jelezhető kategória, illetve túl heterogén volta miatt. 1998-ig, a Bázeli II. tőkekövetelményeinek a megfogalmazásáig a hitel- és kamatkockázatokon felül valamennyi kockázatot ide sorolták. A konkretizálás során azonban megfogalmazták: „a működési kockázat az emberek, a belső folyamatok és rendszerek nem megfelelő vagy hibás működése, illetve külső tényezők által előidézett veszteségek kockázata”. Ennek a következménye azonban, hogy létrejött egy „egyéb” kategória, amely tartalmazza a kulcsalkalmazottak távozásának hatását, reputációs hatást és a stratégiai váltások következtében létrejövő kockázatokat. Az „emberek, belső folyamatok és rendszerek nem megfelelő működése” alatt a külső- és belső csalásokra, a munkáltatói gyakorlat hibáira, a munkabiztonságból eredő hibákra, a tárgyeszköz-sérülések kockázataira és a végrehajtás, folyamatirányítás és az ügyfelek, üzleti gyakorlat, termékpolitika terén tapasztalt hibákra, illetve a hiányosságok területén jelentkező hibákra kell gondolni

(Homolya, 2011). E mulasztásoknak, tévedéseknek, hibáknak a költségghatásai a díjakban, bírságokban, késedelmi költségekben, kártérítésekben, büntetésekben, hibák miatti költségekben jelentkeznek.

A kiszámíthatatlanabb makrokörnyezet

Az elmúlt évtizedek bizonyították, hogy a pénzügyi válságok kialakulását és következményeit nehéz előre jelezni (sokak szerint nem is lehet), mert nehéz vizsgálni egy még nem létező válság nem tudott okait, vagy egy ma még nem ismert pénzpiaci terméket, piaci mechanizmust. Ezt a két problémát ismeretelméleti (gnoszeológiai) és lételméleti (ontológiai) problémának nevezzük. Az 1990-es évek elején már ismert volt a tény, hogy a prognosztika válságba került, mert a hagyományos előrejelzési módszerek alkalmazhatósági területe beszűkült. A bizonytalanság általánosan, az élet szinte valamennyi területére vonatkoztathatóan megnőtt, a korábbi hagyományos eszközök, matematikai–statisztikai módszerek, trendfüggvények alkalmazhatósága igen erős megszorítások, irreális feltételrendszer mellett állta meg a helyét. Nem véletlen, hogy az alternatívákban való gondolkodás iránt való igény a gazdasági életben is mind erősödött. Többnyire az adott területre specifikált módon, saját módszertani finomításokkal, természetesen írott formában készülnek el, általában előre meghatározott módon vetik alá értékelésnek és elemzéseknek. Legismertebbek a makrogazdasági scenáriók, vállalati stratégiát, stratégiai döntéseket alátámasztó scenáriók és a pénzügyi szektor scenáriói.

Új módszerek megjelenése, változásai, továbbfejlesztési lehetőségei

A scenáriómódszer, ha vannak már a jövőre utaló, akár csak gyenge jelek, megteremti a lehetőségét, hogy kidolgozzunk új alternatívákat és segítségükkel felkészüljünk olyan jövőkre is akár, amelyek a múlttól nagymértékben különböznek. A scenáriómódszer pénzügyi szektorban való alkalmazhatóságának legfőbb kritikája a rugalmatlanságával kapcsolatos. A scenáriótervezés azonban nem egyszeri alkalom. A legnagyobb előnye a visszacsatolt információk feldolgozásában, a folyamatos fejlesztésben és a scenáriók rugalmasságában rejlik. Feltehetőleg így sokkal költségesebb, de a közelmúlt sorozatos válságai nagyon nagy károkat okoztak, ahhoz nem viszonyítható. Ha a jövőben kifejlesztenek egy olyan scenáriórendszert – és finomítják a konkrét sektorspecifikus módszertant –, amely makroszinten, ajánlott makrogazdasági scenáriókból indul ki, to-

vábbá ennek megfelelő, koherens mikroszintű scenárió elkészítését várják a hitelintézetektől, akkor a pénzügyi zavarok jóval felkészültebben lesznek fogadhatók, könnyebben kezelhetővé válnak.

Egy másik, napjainkban lényegessé vált módszer a stressz-tesztek készítése, ami jelentős mértékben különbözik a forgatókönyvírástól, ugyanakkor a banki kockázatmenedzsment a stressz-teszteket a scenáriómódszer a eseteként tartja számon, egy szűkebb kategóriaként az előzőn belül. Az elmondható, hogy a módszerek között, a módszertani csoportosítást tekintve valóban közös, hogy nem bottom-up (mikroszintről kiinduló) módszerről, hanem itt is top-down (makroszintről kiinduló) módszerről beszélünk. Ilyenek még a kitettség indikátor alapú megközelítései és a működési tőkeáttételre alapozott módszerek (Lamanda, 2011). A stressz-tesztek alapvető eltérései a forgatókönyvmódszertől, hogy az egyik (stressz-tesztelés) alapvetően kvantitatív, míg a forgatókönyvírás kvalitatív, ám a forgatókönyvben leírt jövő is alátámasztható számításokkal, sőt, a konkrét eredmények mélyítik a forgatókönyvben leírtak hatását. Ugyanakkor a scenáriók komplex módon elképzelhető jövőket bontanak ki, amelyekben az egyes hatások együttese összefüggésrendszert alkot, ahhoz a jövőképhez szorosan kapcsolódva.

A stressz-tesztelés során a szélsőséges helyzeteket makroszintű forgatókönyvek alapján alakítják ki – ez a két módszer kapcsolódási pontja. Korábban kizárólag külön végeztek likviditásra és szolvenciára vonatkozó stresszteszt-méréseket, ma a kereszthatásokat is vizsgálják. Ez alapvető fejlődés, ám a scenáriók által figyelembe vett szempontok rugalmasságával még mindig nem vetekszik, pláne, hogy a forgatókönyvírás során figyelembe lehet venni minden kiváltott, származékos hatást. (Bánai–Hosszú–Körmendi–Sóvágó–Szegedi, 2013). Nagy előnye a forgatókönyveknek és a stressz-teszteknek, hogy a lehetséges változásokat bemutatják, azok hatásait elemzik és értékelik, kidolgozhatóvá válnak a bekövetkezés esetén adható válaszok, sőt, lépések tehetők a megelőzés vagy a korrekció érdekében.

A scenáriómódszer a pénzügyi rendszer előrejelzéseiben

A scenáriómódszer a hagyományos megközelítéssel szemben nem a legvalószínűbb jövőt jelzi előre, hanem lehetséges alternatívákat vázol fel. Alkalmazása univerzális abban az értelemben, hogy akármilyen mértékű bizonytalansággal állunk szemben, a társadalmi–gazdasági környezet

akár stabilnak, akár instabilnak volt mondható, ahol a jövő többféle alakulása lehetséges. A forgatókönyvek eddig a jövő kutatásának hasznos eszközeinek bizonyultak.

Szenáriómódszer általánosan

A szenáriómódszer – azaz forgatókönyvírás – a jövőkutatás és prognosztika területén az 1970-es években került a köztudatba. Általános definíciója szerint a bizonytalanság csökkentését célzó eszközzel van szó, amely a döntések meghozatalát segíti.

Az 1. táblázat rávilágít, miben különbözik a jövőről való gondolkodás hagyományos módja és a szenáriológika. A szenáriókészítés nem ér véget az első elfogadott változatok elkészültével. (Már csak azért sem, mert igényes szenáriókészítés esetén ez után még össze lehet vetni más szenáriókkal, véleményeztetni más szakértőkkel és különböző teszteléseknek lehet alávetni). A szenáriók úgy tehetők igazán használhatóvá, rugalmassá, ha az idő előrehaladtával a változások tükrében folyamatosan átdolgozásra és átgondolásra kerülnek, egyes szenáriók kiszorulnak és mások jönnek a helyükre: így válik a folyamatos tanulás eszközévé a folyamatos fejlesztés, a visszacsatolások és újra gondolás rendszeres tevékenységgé való avanszálása révén. Tény azonban, hogy így a módszer idő- és költségigényesebbé válik.

1. táblázat: Mi a szenárió és az előrejelzés között a különbség?

Mi a szenárió?		Mi nem a szenárió?
hipotézis	↔	prognózis
alternatív lehetőségek vizsgálata	↔	múltbeli trendek extrapolálása
lehetséges jövők „megnézése”	↔	szakértői előrejelzés
különböző szakterületek gondolatainak integrálása	↔	valamely szakterület gondolatainak a bemutatása
proaktív működés elősegítése	↔	reagáló magatartás megerősítése
folyamatos tanulás lehetősége	↔	a jövő pontos eltalálása
gondolkodási mód	↔	tervezési eszköz

Forrás: Kristóf T. (2002)

Ellenérv a szenárió módszer kritikájára

A forgatókönyvek hátrányos vonásaként említik (Lamanda, 2011), hogy a készítésbe bevont szakértők korábbi tapasztalataikra alapoznak, szubjektív véleményüket juttatják érvényre a szenárió írása során. Tény, hogy

jól, a szakértői kompetenciák figyelembe vételével kiválasztott – akár rotációs elven működő – scenárió-team, a scenáriók monitoringja és rugalmas, változások esetén módosított, visszacsatolásokra épülő rendszer kiépítése esetén ez jelentősen csökkenthető hátrány lenne, de ez így költséges folyamat, például egy nagy komplex portfólióval rendelkező univerzális banknál már állandó tevékenységet igényelhet. Azt azonban össze kell vetni ezzel, hogy milyen mértékű veszteségeket okoznak a váratlanul kialakuló, a piaci mechanizmusok eddig nem várt megváltozásából, új termékek, módszerek miatt még nem tesztelt, a hagyományosan nem is tesztelhető körülmények miatt bekövetkező változások. Ezek akár az adott hitelintézet tönkremenetelét okozhatják és hatásuként az egész szektorban problémák keletkeznek, a gazdaság egészében zavarokat okozva. Ezt figyelembe véve mégis meggondolandó lehet egy scenárió-team folyamatos munkája.

Stressz-tesztek

A stressz-tesztek alkalmazása során arra keresik a választ, hogy stressz-helyzetben az egyedi bankok és ezen keresztül az egyes bankok és az egész bankrendszer likviditási helyzete, illetve a hitelkockázatokból fakadó várható veszteségek hogyan alakulnak. A korábban egymástól teljesen külön végzett likviditási és szolvenciastressz-teszt helyett – a módszer folyamatos fejlődésével – ma már egyre inkább figyelembe veszik a kereszthatásokat is.

A stressz-tesztek alkalmazása napjainkban

A Bázel II. tőkemegfelelési direktíva és ezt az európai gyakorlatba beültető CRD bevezette a stressz-tesztekre vonatkozó felügyeleti elvárásokat. Ezek konkrétan, mérésekkel támasztják alá az intézmény sebezhetőségének mértékét, ha szélsőségesen kedvezőtlen változások következnek be a környezetében. A 2. táblázat egy ilyen tesztelés több bankcsoportra való eredményét mutatja be. A 2018-as alappálya esetén nem következnek be ezek a változások, a 2018-as stresszpálya esetén azonban érvényesülnek a vizsgált, 2018-ig hátralévő időszakban. Az elsődleges alapvető tőke mutatója (Common Equity Tier 1 – CET1) természetesen minden bankcsoportnál rosszabb ez esetben, de az is megfigyelhető, hogy teljesen átrendeződik a sorrend a bankcsoportok között – legalábbis a CET1 mutató

tekintetében. Nem követelmény, hogy a hitelintézetek bármely szélsőséges esetre tesztelve teljesítsék a tőke megfelelési direktívákat, ugyanakkor az egyértelműen pozitív, ha teljesítik, illetve információt szolgáltat a számukra, ha valóban kibontakozóban vannak a szélsőséges körülmények, akkor milyen intézkedéseket kell feltétlenül meghoznia (Banai–Hosszú–Körmendi–Sóvágó–Szegedi, 2013).

2. táblázat: A bankcsoportok CET1 tőke mutatója az alap- és stresszpályán

	2015 végén	Alappálya, 2018	Stresszpálya, 2018
<i>Erste</i>	12,3%	13,8%	8,2%
<i>Intesa Sanpaolo</i>	13,0%	12,8%	10,2%
<i>KBC</i>	15,2%	16,2%	11,3%
<i>OTP</i>	13,4%	14,6%	9,2%
<i>Raiffeisen</i>	10,5%	12,4%	6,1%
<i>Unicredit</i>	10,6%	11,6%	7,1%

Forrás: EBH, Portfolio (2016.)

Az Európai Bankhatóság (EBH) első ízben 2014-ben tett közzé stressz-teszt eredményeket. A módszertan kifejlesztését az EBH végezte, az intézményhez fűződik a közzétételével kapcsolatos felelősség is. A stressz-teszt lebonyolítása az EKB és az érintett országok felügyeleti hatóságai együttműködésével, az EBH koordinálásával zajlott le.

2016-ban az EU szintű stressz-teszt jelentősen különbözött a 2014-esétől. Míg a korábbi teszt azt tűzte ki célul, hogy kiszűri a tőkehiányt, rávilágít a tőkeemelés szükségességére, a 2016-os a kiemelt sérülékenységi pontokra, a piaci események várható hatásaira koncentrált. A 2014-es a bankok jóval tágabb körét is érintette. A 2016-os – a 2014-es stressz-teszthez hasonlóan –, több bank tekintetében újabb meglepetéseket is okozott. Jó nevű bankok mutattak nagyon kedvezőtlen eredményeket, mint például a brit Barclays – a brexit előtt, attól függetlenül –, illetve az olasz bankszektor több bankja, amelyekkel kapcsolatosan – az olasz bankrendszerrel kapcsolatos kedvezőtlen hírek miatt – nagy érdeklődés övezte a stressz-teszt által levonható következtetéseket. Bizonyos értelemben számunkra kedvező eredmény született, hiszen az egyetlen magyar tulajdonú, az EU-s stressz-teszt felmérésein szereplő bank, az OTP, magasan a szabályozói minimum elvárások szintje felett teljesített (ismét). A felmérés

51 bankra irányult, azok tőkepozícióinak felmérésére. Ettől függetlenül az EKB (Európai Központi Bank) további 56 bankot vizsgált, ugyanezt a módszertant alkalmazva, eredményeit azonban nem hozták nyilvánosságra. Két forgatókönyvet vizsgáltak, az első az Európai Bizottság alapszenáriója, a második, a kedvezőtlen forgatókönyv az Európai Rendszerkockázati Testület (ERKT) által kidolgozott változat volt. Ezek a makrogazdasági szenáriók, amelyek kiindulásul szolgálnak, a két módszer (szenárió- és a stresszteszt-módszer) közös pontjai.

Kritikai észrevétel a stressz-tesztekkel kapcsolatosan

A stressz-teszt nyilvános eredményei nem feltétlenül kockázatmentesek. Ugyanezt a pánikreakciót képesek kiváltani, mint bármely, a bankokról felröppenő rossz hír. A transzparencia elvének, illetve a versenyeztetés szellemének megfelelő bankbiztonsági felmérés hátránya lehet, hogy akár maga is alkalmas a pénzpiaci sokkok létrehozására és válságok kirobbantására. A Deutsche Bank esetében például – a teszt eredményéről készült nyilvános anyag lábjegyzetében megjegyezve – nem azonos feltételeket alkalmaztak. Ennek nyilvánvaló oka a rossz eredmények okozta piaci reakciók mérséklése. Ez pedig szembe megy azzal az alapelvvel, hogy egységes feltételek mellett vizsgálják a bankokat, de feltehetőleg még mindig ezt a szabálytalanságot ítélték a kisebb rossznak. A Deutsche Bankkal szemben alkalmazott speciális eljárás lényege az volt, hogy figyelembe vették a kínai Hua Xia bankban levő részesedésének eladását, amely csak terv szinten szerepelt. Enélkül tőkehelyzete további 0,4 százalékponttal alacsonyabb lett volna a kedvezőtlen forgatókönyv esetén. Így bőven a szabályozói követelmény fölé került (Tier 1 = 7,8%) ennek célja pedig egyértelműen az „ideges” piacok megnyugtatása lehetett. A korábban figyelembe vett hasonló tranzakciók esetén az ügyletek lezárultak vagy csaknem lezárultak. A Deutsche Bank esetében említett tranzakció 2016 novemberében jött létre.)

A 2016-os EU-szintű stressz-tesztek speciális vonásai, kapcsolata az alapforgatókönyvekkel és a szenárióírással

A 2018-ig hátralevő három év tekintetében vizsgálták a rendszerkockázatokot, jóval szigorúbb keretek között, mint a 2014-es EU szintű stresszteszt során. Ez részben amiatt az újszerű vonás miatt van így, mert a működési kockázat egyes elemeit is beleírták a forgatókönyvbe, másrészt, mert a feltételezett kedvezőtlen hatások szinte azonnal bekövetkeznek, a

három év alatt van idő a hatások kiteljesedésére. A négy rendszerkockázati elem, amelyet az ERKT feltétlenül fontosnak ítélt a forgatókönyvbe való beépítésre a következők (Banksupervision, 2016):

1. jelenleg globális szinten alacsonyak a kötvényhozamok – ezek hirtelen megemelkedése a bankszektor stabilitására jelentős hatással járó tényező;
2. gyengék a bankok nyereségkilátásai, miközben a gazdaság sem erős, a várható mérlegkorrekciók nagysága jelentősen ingadozhat;
3. elsősorban az állam-, de másodsorban a magánszektor (pontosabban: a nem pénzügyi magánszektor) adósságának fenntarthatóságát megkérdőjelező vélekedések alapján: adósságok jelentős mértékben való bedőlése;
4. az árnyékbankrendszer előretörése (árnyékbankok azok, amelyek úgy végeznek hitelközvetítést, hogy nem részei a bankrendszernek, így a tőkemegfeleléségi és átláthatósági szabályok sem vonatkoznak rájuk).

A hagyományos, kvalitatív forgatókönyvírástól nagyban eltér a módszer, hiszen az adott körülményeknek megfelelő státuszok (statikus mérlegtervek) elkészítését foglalja magában. Realitásukat csökkenti, hogy semmilyen válaszreakciót nem vesznek figyelembe. Ezen a bank intézkedéseit kell érteni, amelyeket azért hoz, hogy mérsékelje a bekövetkezett események hatásait. Jellemzője az is, hogy a hitelek minőségét tekintve a kiinduláskori helyzetet veszik figyelembe, ha a bank később körültekintőbben hitelezne is, a kiinduláskori összetételt állandónak feltételezik. Az adott rendszerkockázati elem bekövetkezése más makrogazdasági esemény vagy intézkedés következménye lehet, amely járulékos hatásokat, fiskális politikai intézkedést vagy jegybanki döntést vonhat maga után, ezeket a fejleményeket nem tartalmazza a stressz-teszt eredménye (Banksupervision, 2016). Mivel az említett okok a bekövetkezett kedvezőtlen események hatását döntő mértékben inkább enyhítik, mint erősítik, elmondható, hogy a stressz-teszt hátránya a kvalitatív alapokon nyugvó forgatókönyvírással szemben egyben előnye is: ha megfelel a bankbiztonsági szabályozói előírásoknak még így is, akkor a tényleges, valós szituációban sem járhat kritikusabb következményekkel az említett esemény.

A stressz-tesztek eredményének „szankcionálása”, következményei

A stressz-teszt elsősorban információt szolgáltat, nem pedig szankciókat eredményez. Elsősorban magának a banknak a részére, ám a felügyelettel

való párbeszédet is elősegíti, főként mivel nagy a szerepe a 2016. évi átfogó felügyeleti felülvizsgálati és értékelési eljárásban (SREP). „...az elmúlt évek során a felügyeleti közösség fokozatosan átértékelte a 2. pilléres folyamatok jelentőségét, felismerve, hogy az intézmények prudens és kiszámítható működése tartósan kizárólag színvonalas és széleskörű kockázatmérési és -kezelési eljárások révén biztosítható, a rendelkezésre álló tőke magas szintje önmagában nem nyújt teljes körű biztonságot. A SREP útmutatóban ezzel összhangban a Felügyelet azt kívánja hangsúlyozni, hogy a 2. pilléres felülvizsgálat nem egy önálló folyamat, hanem az intézményfelügyeleti tevékenység integráns és kiemelten fontos része” (MNB, ICAAP – SREP módszertani útmutatók).

A 2. pillér célja, hogy erősítse a kapcsolatot az intézmény egyéni kockázati profilja (ezt kockázatmenedzsmentje és kockázatcsökkentési sajátosságai határozzák meg) és a tőketervezése között. A 2. pillér két fő részből áll:

(1) minden intézménynek rendelkeznie kell olyan belső eljárással (illetve ehhez kapcsolódó irányítási és belső ellenőrzési rendszerrel), amely értékeli a kockázati profiljához igazodó tőkemegfelelését (ICAAP),

(2) maga a felügyeleti felülvizsgálati és értékelési folyamat (SREP).

A SREP-en belül 2016-tól megkülönböztetésre kerül a 2. pillér szerinti követelmény és útmutatás, amelyből előbbi kötelező érvényű, míg a 2. ajánlás jellegű, bár annak követését is fontosnak tartja az EBH. Bár a vizsgált tőkekövetelmények több ponton is kapcsolódnak a felülvizsgálati és értékelési folyamat elemeihez, kapcsolatuk csak közvetett. Közvetlen kapcsolata leginkább a kvalitatív eredményeknek a 2. pillér útmutatójának módosításainál kifejtett hatásában van, illetve a CET1 mutató általános nagyságában bekövetkező változás számszerűen befolyásolja a 2. pillér útmutató előírásait (Supervisory review, 2016).

Összegzés

A közelmúlt legnagyobb krízise, a 2008-ban kezdődő pénzügyi válság a kockázatkezelési rendszerek és folyamatok reformját és finomítását hozta magával. Átrendeződték a preferenciák, a profit- és a piacirészesedés-növelés rovására a biztonság, a kockázatok csökkentése került előtérbe. A kockázatkezelés valamennyi ága a kiegyensúlyozott és fenntartható növe-

kedés szempontjait preferálta. A hitelkockázatok kezelése terén a kontroll- és ellenőrzési folyamatok jelentős szerepet kapnak abban, hogy a módszertan a változásokhoz minél gyorsabb alkalmazkodhasson (globális innovációs trendek, információs technológiai háttér, makrokörnyezet). Összességében, a kockázatkezelés valamennyi területén – különösen a stratégiai kockázatmenedzsmentben – ma a proaktivitás a legfontosabb. Gyorsan változó világunkban az időben felismert veszélyek és az azok ismeretében kidolgozott cselekvési alternatívák az egyedüli utat kínálják egy biztonságosabb pénzügyi, illetve bankrendszer megteremtéséhez. A jövőre nézve az egyik legsürgetőbb feladat: a scenáriókon alapuló módszereknek, így a stressz-tesztek eredményeinek sokkal mélyebben kell – szorosan összefonódva azokkal – beépülniük a kockázatkezelési folyamatokba.

Irodalom

- Armai Zs. (2007): Veszteségmegoszlások meghatározása Fourier-transzformációval. In: *Hitelintézet* 2007, 6(3), pp. 283–306, Budapest.
- Banai Á. – Hosszú Zs. – Körmendi Gy. – Sóvágó S. – Szegedi R. (2013): Stressz-tesztek a Magyar Nemzeti Bank gyakorlatában. MNB tanulmányok 109, MNB. <https://www.mnb.hu/letoltes/mt109-vegleges.pdf> (letöltve: 2016. november 2.)
- Bugár Gy. (2015): Piaci és hitelkockázat-menedzsment. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Erdős M. – Mérő K. (2010): Pénzügyi közvetítő intézmények – Bankok és intézményi befektetők. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Homolya D. (2011): Banki működési kockázat és intézményméret összefüggése a hazai bankrendszerben. Doktori értekezés. BCE, Gazdálkodástani DI. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/617/1/Homolya_Daniel_dhu.pdf (letöltve: 2016. október 22.)
- Illés I. (2005): Bankmenedzsment. PERFEKT Könyvkiadó, Budapest.
- Jorion, P. (1999): A kockázatosított érték. PANEM Kiadó, Budapest
- Kenesey, Zs. – Nagyné Sasvári, M. – Pataki, L. – Ambrus, R. A. (2016): New ways of European banking regulation and deposit insurance. In: Bylok, F. –Tangl, A. (eds): *The role of management functions in successful enterprise performance*. Agroinform Kiadó, Budapest, 240 p., pp. 171–181. ISBN: 978-615-5666-03-02. DOI: <http://dx.doi.org/10.18515/DBEM.M2016.n01.ch15>.
- Kristóf T. (2002): Scenárió módszer a jövőkutatásban. *Jövőtanulmányok* 19., BKÁE, Jövőkutatási kutatóközpont. http://futuresme.uni-corvinus.hu/?page_id=119&download=4 (letöltve: 2016. november 14.)

- Lamanda G. (2011): Banki működési kockázatok kezelésének szabályozása és gyakorlata. Doktori értekezés, BME GTK.
http://www.kornygazd.bme.hu/doktori/phds/DSZ-12/Lamanda/LamandaG_ertekezés.pdf (letöltve: 2016. november 5.)
- Lamanda G. (2012): A működési kockázatkezelés extern hatásai egy hazai felmérés tükrében. *Hitelintézeti szemle*, 11(1).
<http://www.bankszovetseg.hu/wp-content/uploads/2012/10/86-97ig-lamanda.pdf> (letöltve: 2016. december 3.)
- Nádasdy B. (2000): Portfólióalapú hitelkockázat-kezelés. *Közgazdasági Szemle*, XLVII. évf., 2000. április, pp. 373–384., Budapest.
- Walter Gy. (2016): Kereskedelmi banki ismeretek. Alinea Kiadó, Budapest.
- Federal Reserve (1998): Credit Risk Models at Major U.S. Banking Institutions: Current State of the Art and Implications for Assessments of Capital Adequacy.
<https://www.federalreserve.gov/boarddocs/staffreports/study.pdf> (letöltve: 2016. november 1.)
- Frequently asked questions on the 2016 EU-wide stress test (Bankingsupervision)
https://www.bankingsupervision.europa.eu/about/ssmexplained/html/stress_test_FAQ.en.html (letöltve: 2016. november 1.)
- MNB, ICAAP – SREP módszertani útmutatók, 2014. dec. 23.
https://www.mnb.hu/archivum/Felugyelet/root/fooldal/bal_menu/szabalyozo_eszkozok/felugyeletimodszertanok/iccapsrep/icaap_srp (letöltve: 2016. november 12.)
- Supervisory Review and Evaluation Process (SREP) and Pillar 2. In: Single Rulebook, refreshed: 2016.
<https://www.eba.europa.eu/regulation-and-policy/supervisory-review-and-evaluation-srep-and-pillar-2> (letöltve: 2016. november 14.)
- Stress testing the banking and insurance sector, technical notes, Germany, IMF FSAP, 2016, June, IMF Country Report No. 16/191
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2016/cr16191.pdf> (letöltve: 2016. november 12.)

A bázeli tőkeszabályozás múltja, jelene és jövője

Széles Zsuzsanna⁷ – Pataki László⁸ – Fóriánné Horváth Margit⁹

ABSZTRAKT: A pénzügyi intézmények tevékenységükből adódóan szigorú szabályok, előírások szerint működnek. Felmerül a kérdés szükséges-e még tovább szigorítani a szabályokat (már van szabályozva, korábban is volt) vagy sem. Mire terjedjen ki a szabályozás és milyen mértékű legyen? Célunk a bankszabályozás új oldalról történő megközelítése, a szabályozás okainak vizsgálata, annak feltárása, hogy a pénzügyi intézmények esetében milyen kockázati tényezők merülnek fel, azok hogyan hatnak egymásra. Az Európai Unió tagjaként mi is részesei vagyunk a napjainkban zajló intézményi és szabályozási környezetbeli változásoknak. Célunk a Bázeli tőkeszabályozás teljes rendszerének, fejlődési fázisainak megismertetése. Nemcsak az alkalmazott szabályozók, az ehhez kapcsolódó intézményrendszer megismerése is fontos feladat, amely napjainkban is zajlik: a bankunió létrejött, azon belül is Európai Bankfelügyelet működésének megkezdése, vagy a szanalási rendszer adaptálása az egyes tagországokban. Az intézményi védelmi vonalak legfontosabb része, hogy a hitelezés során az intézmények az adósokat minősítik, és a hitelekhez fedezetet kérnek. Továbbá elengedhetetlen, a jogszabályban előírt tőkeszint fenntartása, a független belső ellenőrzés.

KULCSSZAVAK: Bázeli tőkeszabályozás, tőkemegfelelés, bankunió

JEL kódok: G22, M41, M49

Bevezetés

A pénzügyi intézmények a gazdaság mozgató rugói mind a forrásszerzés, mind a forráskihelyezés tekintetében. Tevékenységükből adódóan lényegesen szigorúbb szabályok, előírások szerint működnek, mint a nem pénzügyi tevékenységet folytató vállalatok. A bankok szabályozása azonban

⁷ Dr. habil. Széles Zsuzsanna PhD, egyetemi docens, Nyugat-magyarországi Egyetem, Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar, Sopron
(szeles.zsuzsanna@gmail.com)

⁸ Dr. Pataki László PhD, egyetemi docens, Nyugat-magyarországi Egyetem, Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar, Sopron

⁹ Dr. Fóriánné Horváth Margit, főtanácsadó, Nyugat-magyarországi Egyetem, Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar, Sopron

nem mindig volt ennyire aktuális, mint napjainkban. A pénzügyi intézmények térnyerése a kockázatok fokozódását eredményezte és a társadalmi, gazdasági igény pedig az intézmények megfelelő szabályozását helyezte előtérbe. A védelmi vonalak alapvetően intézményi, belső és környezeti, külső meghatározottságúak. Elengedhetetlen a jogszabályban előírt tőkeszint fenntartása, a független belső ellenőrzés megvalósulása. Ellensúlyként jelenik meg a külső védelmi vonal, amely a szabályozásból és a hatósági ellenőrzésből áll. Szintén külső környezeti védelmi vonal a betétbiztosítás és a jegybank a „lender of last resort” (végső hitelezői funkció) szerepben, azonban ezek megjelenése már a probléma előrehaladott állapotát jelenti. A külső és belső szabályozás, valamint a védelem lényege, hogy a hitelintézet nemcsak a saját tőkéjét kockáztatja, hanem nagyságrendekkel magasabb értékben teszi ezt a betéteseivel.

A pénzügyi szabályozás célja alapvetően az, hogy megelőzze a pénzügyi válságokat azzal, hogy a piaci szereplők számára viselkedési normákat ír elő, és olyan intézményeket hoz létre, amelyek folyamatosan ellenőrzik a jogszabályok betartását annak érdekében, hogy a piacok rendeltetésszerűen működjenek.

A bankrendszer a gazdaság pénzügyi működésének alapvető intézménye, így az esetleges rossz banki üzletmenet súlyos zavarokat okozhat a gazdaság többi szereplőjének. A zavartalan működés szigorú feltétele a bank folyamatos likviditásának fenntartása (Bánfi, 2009).

A kockázat olyan bizonytalanság, ami „számít”, mert hatással van az emberek jólétére. A bizonytalanság, tehát szükséges, de nem elégséges feltétele a kockázatnak. Minden kockázatos helyzet bizonytalan, de van olyan bizonytalanság, ami nem kockázatos (Bodie et al., 2011). Az élet minden területén találkozhatunk kockázattal, de a bank egy különösen kockázatos üzem.

A szabályozás jelentősége és okai a pénzügyi szektorban

A hitelpiacok keresleti oldalát jelentő, főleg háztartási hitelek vonatkozásában alapvetően két beavatkozási területet különböztethetünk meg (Tatay, 2015):

- a speciális pénzügyi fogyasztóvédelmi–felügyeleti szervek létrehozása;
- a bankok társadalmi felelősségvállalásának kiszélesítése, újrapozicionálása.

Az utóbbi évtizedben – különösen a prudenciális szabályozás világméretű egységesülésének hatására – egyre többen kezdték el vizsgálni a szabályozás bankrendszeri következményeit. Ez különösen azért fontos kérdés, mert a pénzügyi intézmények világszerte a legjelentősebb mértékben szabályozott gazdasági szereplők közé tartoznak, így a szabályozás változásai alapvetően befolyásolhatják e szektor viselkedését.

A szabályozás okai között számos tényezőt lehet említeni, de végső soron erre a két alapvető tényezőre vezethetők vissza (Zsámboki, 2006):

1. Externáliák és a pénzügyi válságok mérséklése;
2. Fogyasztóvédelem.

A bankrendszer biztonságos működését és a válságok megelőzését szolgáló szabályozás komolyan befolyásolhatja mind a pénzügyi szektor, mind a reálgazdaság fejlődési lehetőségeit és irányait. Napjainkban ezen előírások közül a tőkére vonatkozó szabályoknak van a legfontosabb szerepük, mivel ezek képezik a prudenciális előírások alapját. A prudenciális előírások közül is kiemelendő a tőkemegfelelés vizsgálata, mivel ez határozza meg a bank számára a vállalt kockázatokkal arányos tőkeszükségletet. A tőke központi szerepét a pénzügyi szabályozásban az alábbi főbb érvekkel támaszthatjuk alá (Lind, 2005):

- A megfelelő mennyiségű tőke csökkenti a kockázatát annak, hogy a bank jövedelmezőségének ingadozása csődhelyzetet eredményez.
- Pénzügyi problémák esetén a tőke szolgál első helyen a sokk elnyelésére, így csökkenti a járulékos költségeket a többi érdekelt fél számára.
- A tőkére vonatkozó prudenciális előírások növelik a banki tulajdonosok óvatosságát, mert nagyobb kockázatvállalás esetén több tőkét követelnek tőlük.
- A tőkeszabályok hozzájárulnak a kockázattal arányos árazás kialakításához, és a megfelelő kockázatvállalási stratégiára ösztönöznek.
- A banksoportokra vonatkozó egységes tőkeszabályok a csoporton belüli közös kockázatkezelési rendszerek kifejlesztésére ösztönöznek.

A tőkemegfelelési mutató bevezetésével az 1980-as évek végétől világszerte egységes számítási mechanizmus vált elfogadottá, ami nagyrészt kiküszöbölte az országok közötti szabályozási arbitrázs lehetőségét. A tőkeszabványok bevezetése után hamar kiderült, hogy ha a szabályozás az intézményekre koncentrált, akkor a szigorúbban szabályozott intézmények tevékenységét részben át fogják venni azok, amelyeket kevésbé, vagy

egyáltalán nem szabályoznak. Így aztán a pénzügyi szabályozásban fokozatosan teret nyert az az elv, hogy a szabályozásban nem annyira az intézményi forma, hanem inkább a tevékenység számít. Ez az elv már beépült a piaci kockázatok tőkekövetelményét definiáló bázeli standardokba, amelyek a bankok és az értékpapír-kereskedő cégek tevékenységét már azonos elvek alapján kezelik (Zsámboki, 2006).

A tőke szerepének fontosságát elsősorban a bankok tevékenységének jellegzetessége és az ebből adódó magas tőkeáttétel, valamint a különböző állami garanciák magyarázzák. A bankok veszteséges működése esetén a betéteseknek általában nem kell aggódniuk, mivel *explicit vagy implicit betétbiztosítás védi őket*. A tulajdonosok vesztesége szintén korlátozott, mivel csak befektetett vagyonuk erejéig felelnek a veszteségért, és általában a menedzsment sincs anyagilag felelősségre vonva a rossz gazdálkodás miatt. Ez az aszimmetria a nyereségek és veszteségek tekintetében morális kockázati problémákat vet fel. A tulajdonosoknak ugyanis van egy opciójuk, hogy a hitelezőkre (betétesekre) hagyják a bankot, a hitelezőknek meg egy ugyanilyen opciójuk, hogy az adófizetőkre, vagy a betétbiztosítási alapra terheljék a problémákat (Merton, 1977). A bank tulajdonosai számára optimális tőke (gazdasági tőke), és az adófizetők szempontjából optimális tőke (szabályozói tőke) értéke eltérhet egymástól, azonban a pénzügyi szabályozás az egyes intézmények számára ír elő kötelezően betartandó normákat (tőkemegfelelési mutató, nagykockázati limit, befektetési korlátozások stb.), ezen egyedi szintű előírásoknak rendszerszintű, makrogazdasági következményei is vannak.

Bázeli tőkeszabályozás

Bázel I.

A pénzügyi tevékenység globalizálódása, valamint a sorozatos bankváltságok hatására az 1970-es évek végén merült fel a nemzetközileg egységes banki szabályozás gondolata. Ennek közvetlen előzménye a Bretton Woods-i rendszer 1973-as összeomlása volt. Az 1975-ben alakult Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság fő célja egyrészt, hogy nemzetközi szinten harmonizálja a bankokat felügyelő hatóságok munkáját, másrészt, hogy világszerte javítsa a banki felügyelet minőségét és hatékonyságát. Mind a mai napig a feladatai közé tartoznak olyan ajánlások kidolgozása, amelyeket az egyes országok beépítenek a saját jogrendjükbe, mindemellett

olyan szabályozási környezet kialakítása, amely nem avatkozik be a szabad versenybe. Az első bázeli szabályozáscsomagot 1988-ban fogadták el, mely a későbbiekben Bazel I. néven vált ismertté. A Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság ezzel megalkotta a mai hitelintézeti kockázatkezelési keret alapját. Valójában ez az első nemzetközi szabályozás, mely a hitelkockázat és a biztonságos működéshez szükséges tőkenagyság között teremtett kapcsolatot. Tőkekövetelményként bevezették a tőkemegfelelési mutatót. Ennek a minimális mértékét 8%-ban állapították meg, amely a szavatoló tőke és a kockázattal súlyozott mérlegfőösszeg arányát jelenti a hitelintézetek számára. Az egyezmény szerint a szavatoló tőke valamivel több, mint a pénzügyintézetek saját tőkéje, ugyanis a saját tőkén kívül más biztonsági tőkeelemeket is tartalmaz (Kiss, 2014).

A biztonságos működéshez szükséges tőkeszint szabályozása hosszú múltra tekint vissza. A Bazel I. az első tőkeegyezmény, amely a bankok hosszú távú fizetőképességének (szolvencia) mérését szabályozta. Ennek azért volt létjogosultsága, mert a számvitelileg kimutatott tőke nem nyújtott fedezetet a banki kockázatok okozta veszteségekre, így bevezetésre került a tágran értelmezett tőke, vagyis a szavatoló tőke fogalma, valamint a kockázattal korrigált eszközérték (korrigált mérlegfőösszeg) kifejezés.¹⁰

A Bazel I. által mért főbb kockázati komponens a hitelezési kockázat. Ennek az volt az egyik alapvető problémája, hogy a hitelkockázatra összpontosított és a hitelintézet sajátosságait nem vette figyelembe. A szolvencia-mutató 1992-re az egész világon általánosan alkalmazott mutatóvá vált a bankok fizetőképességének megítélésére (Baranyi–Széles, 2010).

Az eddigieket összegezve, a pénzügyi szektorban a biztonságos működés kifejezésére a prudens működés szakkifejezést használják. Úgy tartják, egy bank akkor működik prudens módon, ha tevékenysége során a betétesek biztonságát tarja szem előtt. Ez abban az esetben teljesül, ha a bank:

- mindenkor likvid,
- megfelelő minőségű kihelyezései vannak,
- kiépítette belső védelmi vonalait (fedezetek, céltartalék, kontroll tevékenységek stb.) és
- megfelelő mennyiségű saját tőkével rendelkezik nem várható veszteségei fedezésére.

A bankszabályozás, az ún. prudenciális szabályozás a bankon belül megvalósuló, megvalósítandó védelmi rendszert jelenti, az imént említett

¹⁰ <http://www.bis.org/bcbs/history.pdf>

megfelelő tőkeszint, kockázatkezelési rendszerek, kontroll tevékenységek alkalmazásával. A felsoroltak a szabályozás olyan elemei, amelyek biztosítása a bankok számára kötelező feladat, de emellett alapvető érdek is (Kenesey et al., 2016),

Az első tőkeszabályozás előnye volt az előírások könnyű alkalmazhatósága, de sajnos ez egyben a hátránya is volt, mivel túlságosan is a hitelkockázatot helyezte előtérbe. Ebből adódóan újra gondoltak a szabályozórendszert, így született meg a Bázeli II.

Bázeli II.

A Bázeli II. szabályozáson alapuló változás és változtatás lényege a modellközpontúság, az intézményspecifikusság, az egyediség és összetettség külön-külön és együttes hangsúlyozása. A kockázatok fajtái differenciáltabban kerülnek meghatározásra, a kockázat mérése pontosításra került, és ezáltal a tőkekövetelmény meghatározása finomodott. Elsőként a Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság dolgozta ki a nemzetközi ajánlásokat. Az ennek az átvételét vállaló államok közvetlenül ezen ajánlások mentén dolgozták ki nemzeti szabályozásukat, így tett az Amerikai Egyesült Államok, Kanada és Japán is, igaz közismert tény, hogy egyes államok eléggé korlátozottan és igényeiknek megfelelően alakítva tették ezt meg. Ennek megfelelően az Európai Unió a bázeli ajánlások alapján kidolgozta a Capital Requirements Directive (CRD), azaz a tőkekövetelményi irányelvek (2006/48/EK és 2006/49/EK) néven a nemzetközi ajánlásokon alapuló uniós szabályozást. Mivel ez irányelv, így a tagállamok további munka, azaz transzpozíció keretében ültették át saját jogrendjükbe (Zsolnai, 2011).

A Bázeli II. egy minden bankra egyaránt vonatkozó új törvényi keret-szabályozás, a 2004-es elfogadásával bevezetésre került a működési kockázat tőkeszükségletének megállapítása. A módosítás lényege a mutató számításában, hogy a hitelkockázat mellett a piaci kockázatokat is figyelembe kell venni a tőkekövetelmény meghatározásánál. A korábbi tőkeszámítási módszer átalakításával komplex kockázatkezelés kerül alkalmazásra a kamat-, a hitelezési, a működési és jogi kockázatok terén. Tehát a legfőbb cél a közgazdaságilag szükséges tőke és a szabályozói tőkeszükséglet összegének a közelítése, továbbá a pénzügyi szektor stabilitásának védelme, többek között a hitelkockázatok átfogó felmérésének bevezetése révén.

Az új tőkeszabályozás filozófiája szerint olyannak kell lennie a tőke-megfelelés számításának, hogy az a legkritikább esetben bekövetkező (extrem) kockázatokra is megfelelő tőkeszintet (szavatoló tőkét) biztosítson.

A Bázel II. bevezetésekor a várható hatásait a következőkben foglalták össze (Fridrich–Mitró, 2009):

- kockázatpreferencia erősödése,
- kockázatmérséklő technikák fejlődése, bővülése,
- eszköz kockázati kategóriák változása,
- nemzetközi és külső minősítő cégek bevonása a minősítésbe,
- az ügyfelek érdekelté tétele az adatszolgáltatásban.

A szabályozó rendszer átvételekor az egyes országok, így hazánk is problémákkal küzdött az intézményrendszer, valamint a jogszabályi háttér hiányosságaiból adódóan. Az Európai Parlament 2006-ban fogadta el a hitelintézetek és a befektetési vállalkozások új tőkekövetelmény szabályozását, majd ezt követően kerültek megalkotásra a kormányrendeletek, amelyek a Bázel II. három alappillérét szabályozzák külön-külön. A Bázel II. elődjéhez képest több oldalról közelíti meg a tőkemegfelelés kérdését és a következő három pillérre épül:

1. pillér: minimális tőkekövetelmény,
2. pillér: saját belső tőkeszükséglet meghatározása,
3. pillér: nyilvánosság tájékoztatása (szavatoló tőke, kockázatok, kockázatkezelés stb.).

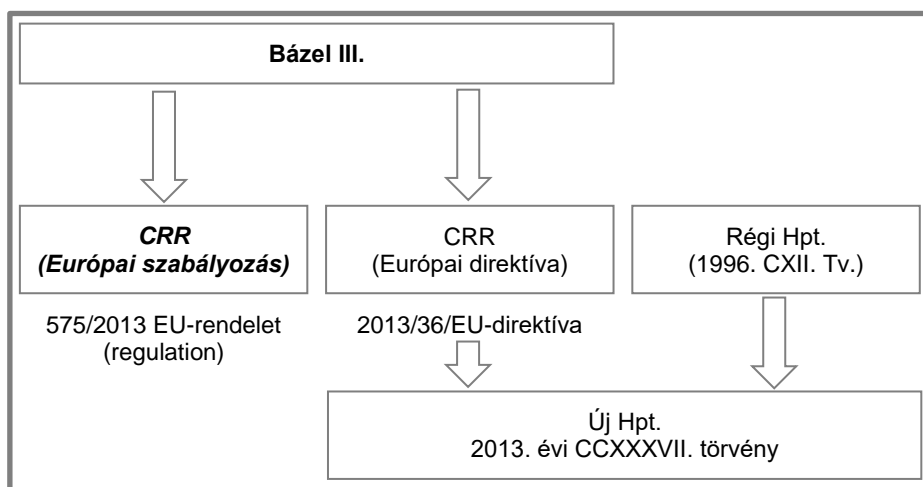
Bázel III.

Mire sikerült a Bázel II-öt bevezetni, beköszöntött a gazdasági és pénzügyi válság és ezzel megváltoztak a körülmények a pénzügyi piacokon, tehát ehhez igazodva átalakításra szorult a tőkeszabályozás. A Bázel III. legfőbb célja, hogy stressz-környezetben is biztosítsa a bankszektor kockázatelnyelő képességét, csökkentve a pénzügyi szektort érintő és a reál gazdaságra áterjedő válsághelyzetek kialakulásának valószínűségét (Somogyi–Linh, 2010).

A Bázel III. uniós bevezetésének folyamata (Kisgergely, 2014):

- a) Az Európai Bizottság 2011. július 20-án publikálta a Bázel III előírások európai szintű implementációjára hivatott szabályozási javaslatát.
- b) A jogalkotás a nemzetközi prudenciális elvek átültetésére, valamint a Bankunió részeként egységes szabálykönyv (ún. maximum harmonizáció) megvalósítására irányul.

- c) A CRR¹¹/CRD IV¹² alapvetően a stratégiai szabályozási kereteket határozza meg, számos részletszabály kidolgozását az Európai Felügyeleti Hatóságok – különösen az Európai Bankhatóság (European Banking Authority, továbbiakban EBA) – hatáskörébe utalja.
- d) Az EBA a jogalkotási aktusokban egyedileg meghatározott területeken technikai standardtervezeteket dolgoz ki, amelyeket nyilvános konzultációt és szükség esetén hatásvizsgálatot követően határidőre benyújt az Európai Bizottsághoz jóváhagyásra. A Bizottság ún. delegált aktus (Lisszaboni Szerződés 290. és 291. cikk) formájában adja ki az általa és az Európai Parlament és Tanács által elfogadott technikai jellegű standardokat (1093/2010/EU rendelet).

1. ábra: A hatályos hazai hitelintézeti szabályozás

Forrás: Kisgerely (2014, 19. p.)

A CRR/CRD IV-es szabályozási csomag 2013. június 27-én jelent meg az EU hivatalos lapjában. A rendelkezések többségét alapvetően 2014. január 1-jétől kezdve kell a tagállamoknak, a felügyeleti hatóságoknak és a szabályozott intézményeknek alkalmazniuk.

A Bázel III. potenciális hatásai (Homolya, 2014):

- magasabb tőkemutatók,
- banki tőkeemelések,

¹¹ CRR: Capital Requirements Regulation

¹² CRD IV: Capital Risk Directive

- növekvő tőkeköltség irányába ható nyomás (likviditási mutatók, csökkenő profitráták),
- növekvő hitelkamatok,
- banki hitelek elérhetőségének csökkenése,
- csökkenő hitelbírálólat,
- alacsonyabb GDP,
- alacsonyabb foglalkoztatottság.

A szabályozásban bekövetkezett változások enyhítik a bankok mérlegének jelentős részét kitevő egyes pénzügyi termékekre vonatkozó szabályokat. A tőkeáttételi mutató (leverage ratio) követelménye nagy kérdés volt, amelyre vonatkozóan a Bázeli Bizottság korábban 3%-os minimum szintet javasolt, több ország (pl. az USA) azonban ennél szigorúbb szabályozást irányzott elő (az USA-ban a véglegesítés hosszú ideig tartott). Ráadásul a bankoknak az első tervek szerint csak 2018-tól kell megfelelniük a szabálynak. A változtatásokkal nem könnyítették meg annyira a szabályozást, ahogy egyes bankok remélhették. A tőkeáttételi mutató egy alternatív mutató a bankok eladósodottságának és kockázatvállalásának mérésére a bázeli szabályozásban meghatározott tőkemegfelelési mutatók mellett. Utóbbiak a bankok eszközeit kockázatukkal súlyozva osztályozzák, míg a tőkeáttételi mutató ezt nem veszi figyelembe. Használatának célja többek között az, hogy a bankok ne torzíthassák felfelé tőkemegfelelési mutatóikat azzal, hogy egyes eszközeik kockázatát alulbecsülik.¹³

A Bazel III. fő irányai:

- a szavatoló tőke minőségének és transzparenenciájának javítása, azaz több és jobb tőke a gazdaságban a tőkekövetelmények minőségi és mennyiségi megújításával;
- a likviditási kockázat kezelése;
- a tőkeáttétel limitálása, ami megnyugtatja a tőkeemelési kényszer-től féltő bankokat;
- a kockázati elemek átgondolása (pl.: a partner nem teljesítési kockázata);
- a prociklikusság tompítása;
- fokozatos bevezetés.

¹³ http://www.portfolio.hu/vallalatok/penzugy/banki_gyozelem_a_bazeli_szabalyozasban.193858.html

Most tekintsük át, hogy melyek a Bázeli III. egyezmény fő alkotó elemei és azokra vonatkozó elvárások (Kiss, 2014):

1. *Tőkekövetelmény*: a válságra adott egyik legfontosabb szabályozói válasz a Bázeli II. egyezményben meghatározott tőkekövetelmény minőségi és mennyiségi összetételének megváltoztatása. A szavatoló tőkén belül az alapvető és a járulékos tőkeelemek aránya eltolódik az alapvető elemek felé, így a biztonságosabb tőkeelemek nagyobb hangsúlyt kapnak a tőkemegfelelési mutató számításánál. A Bázeli III. egyezmény bevezeti az anticiklikus és a tőkefenntartási tőketartalékokat. Az új tartalékelemek bevezetésének célja, hogy biztonságosabbá tegye a hitelintézetek sokktűrő képességét.
2. *Tőkeáttételi korlát*: a Bázeli III. keretrendszer bevezeti a tőkeáttételi mutató fogalmát, amely az elsőrendű alapvető tőkének, a mérlegen kívüli tételekhez és a teljes eszközállományhoz viszonyított arányát szabályozza majd. A mutató kritikus mértékének a Bázeli Bizottság előzetesen 3%-ot javasolt, de bevezetésre csak 2018-tól kerül majd sor. A fentebb már említett tőkemegfelelési mutatóval szemben a tőkeáttételi mutató nevezőjében nem kockázattal súlyozott, hanem az abszolút mértékű mérlegértékek szerepelnek.
3. *Likviditáskezelés*: a Bázeli III. keretegyezmény talán legnagyobb hozadéka a likviditási kockázat szabályozásának bevezetése. A likviditási kockázattal a Bázeli II. egyezmény is foglalkozott ugyan, de „csak” egy 2. pilléres kockázati típusként, ahol elsősorban módszertani és modellezési útmutatók jelentek meg. A Bázeli III. keretegyezményben viszont már jóval nagyobb hangsúlyt kap, és így kvantitatív elvárások is szerepelnek. Két fontos mutatót vezet be az egyezmény, mindkét mutató egységes elemekből tevődik össze és egységes alapelvekre épül:
 - *Likviditási fedezettségi mutató* (Liquidity Coverage Ratio, LCR);
 - *Nettó stabil forrás mutató* (Net Stable Funding Ratio, NSFR).
4. *Rendszerkockázat*: a válságra adott egyik legfontosabb szabályozói válasz a rendszerkockázatok mérséklésére vonatkozik. A Bázeli III. keretegyezmény külön kezeli a rendszerszinten jelentős pénzügyi intézményeket. Öt különböző mutatószám meghatározásával kerülnek ebbe a kategóriába a bankok:
 - (1) nemzetközi hatás,
 - (2) méret,
 - (3) más bankokkal való összefonódás mértéke,

- (4) helyettesíthetőség,
- (5) komplexitás. Ezen intézményeknek 1-2,5 százalék közötti többlet tőkét kell képezniük 2016-tól kezdődően.

Európai Uniós szabályozási változások irányai

A szabályozás tekintetében elmondhatjuk, hogy a Bázeli II. a szabályalapú szabályozás és felügyelés a kockázatalapú szabályozás és felügyelés irányába fordult el, míg a Bázeli III. új fordulatot hozott. Ez az „új” fordulat nem is olyan új, mivel a Bázeli I. szabályozást szintén a szabályalapú szabályozás és felügyelés jellemezte. Mérő és Piroska (2013) szerint ehhez képest hozott szemléletbeli változást a Bázeli II., amely elismerte, hogy a bankok – fejlettebb, testreszabott kockázatkezelési módszereik révén – pontosabban ismerhetik a kockázataikat, mint a felügyelő intézmények. Ennek alapján a Bázeli II. megengedte, hogy amennyiben a bankok teljesítik a szabályozás által támasztott, szigorú minőségi követelményeket, növekvő mértékben támaszkodhassanak saját belső számítási módszerekre, ezáltal is növelve kockázati tudatosságukat. Tehát a Bázeli II. keretében a szabályozás a szabályalapútól a kockázatalapú felé fordult. Ez a folyamat ért véget a jelenlegi válságot követően, amikor kiderült, hogy a bankok által kifejlesztett rendszerek csak korlátozottan képesek a kockázatvállalás korlátozására. Ennek következtében újból a szabályalapú megközelítés vált uralkodóvá, ami a Bázeli III. szabályozó csomag egyik fő vezérlő elve lett.

A kockázatalapú szabályozástól és a felügyeléstől a szabályalapú megközelítés felé fordult a szabályozás úgy, hogy a fókusza kibővült a kiemelkedő fontosságot kapó rendszerkockázatok szabályozásával is. A rendszerkockázatokra fókuszáló új szabályozóeszközök, illetve az ezek működtetéséhez létrehozott, illetve létre hozandó intézményi keret elemeit, amelyek a bankszabályozás és -felügyelés szakpolitikájában megfogalmazottak szerint első- és másodrendű eszközökre bontjuk.

Két jól elkülöníthető szakaszra bontható a makroprudenciális szabályozás és felügyelés intézményi keretének megteremtése:

- Az *első szakaszban*, Európában a De Larosière-jelentés mentén az *Európai Rendszerkockázati Tanács* (European Systemic Risk Board, továbbiakban ESRB) és az *Európai Bankfelügyeleti Hatóság* (European Banking Authority, továbbiakban EBA) létrehozása történt meg.
- A *második szakasz* a bankunió kialakítását jelentette. Mérő és Piroska (2013) szerint már az első szakasz is a halli értelemben vett

másodrendű változásnak tekinthető, csak a bankunió tényleges és következetes megvalósulását követően beszélhetünk majd arról, hogy a szabályozási paradigmaváltáshoz szükséges másodrendű intézményi változások valóban végbementek.

Nemzetközi szinten a makroprudenciális felügyelés intézményi keretének első lépése a Pénzügyi Stabilitási Fórum (Financial Stability Forum, továbbiakban FSF) megújítása Pénzügyi Stabilitási Tanács (Financial Stability Board, továbbiakban FSB) néven. Az FSB legfontosabb feladata a globális pénzügyi rendszer kockázatainak azonosítása és elemzése, valamint szükség esetén szabályozási és felügyelési lépésekre irányuló javaslattétel.

A szabályozás Intézményi keretei

A bankunió létrehozása az egyik lefelőremutatóbb kezdeményezés az Európai Unióban. Az integrált bankrendszer közös sztenderdeken alapuló, kormányoktól független felügyelete és európai szempontok szerint véghezvitt válságkezelése olyan régóta esedékes lépés, ami nem csak az eurozónán belül erősíti majd a pénzügyi stabilitást, de az eurozónával pénzügyileg szorosan összekapcsolt egyéb Európai Unió tagállamokban is. Magyarország szempontjából folyamatosan értékelni kell a folyamatokat. A bankunióhoz való csatlakozás kezdeményezése akkor válik időszerűvé, ha hazai szempontból az előnyök meghaladják a hátrányokat.¹⁴

A bankunió létrehozásának okai:

- Sokkal nagyobbak az EU bankjai saját országuk GDP-jéhez képest, mint az amerikaiak az USA-éhoz képest.
- A bankok és az államok közötti kölcsönös pénzügyi visszacsatolás (válság során negatív spirál) szükségessé tette a bankunió létrehozását.

A bankunió előzménye az új Európai Unió felügyeleti intézmény-rendszere volt, amely 2011. január 1-jén állt fel. A Párizsban székelő Európai Értékpapír-piaci Hatóság (European Securities and Markets Authority, továbbiakban ESMA), a frankfurti Európai Biztosító és Foglalkozatási-nyugdíj Hatóságból (European Insurance and Occupational

¹⁴ http://www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/Kiadvanyok/szakmai_cikkek/a-bankrendszer-jovoje/Szombati_Aniko_Bankunio_%E2%80%93_mit_latunk_a_partvonalrol.pdf

Pensions Authority, továbbiakban EIOPA) és a bankrendszer felügyeletéért felelős londoni központú Európai Bankfelügyeleti Hatóságból (European Banking Authority, továbbiakban EBA), valamint a frankfurti székhelyű Európai Rendszerkockázati Tanácsból (European Systemic Risk Board, továbbiakban ESRB) áll. Mindez nagy előrelépés volt a korábbiakhoz képest, de nem volt elégséges ahhoz, hogy megelőzzön egy újabb válságot (csak mérsékli a valószínűségét). A felügyelet, a válságkezelés és a bankszektor stabilitásának megőrzése miatt fontos fiskális felelősségvállalás nemzeti hatáskörben maradt.

A felügyeleti intézményrendszerrel párhuzamosan egy új, világméretű bankszabályozás vette kezdetét, ez az előzőekben már bemutatásra került Bázeli III. Az EU-ban létrehozták az Egységes Európai Prudenciális Szabálykönyvet (Single Rulebook). Újdonságként többek között részletes likviditási, tőkeáttételi szabályok és explicit makroprudenciális szabályozás került bevezetésre, újra szabályozták a tőkekövetelményeket, a banki kockázatkezelést és bónuszkorlátozást vezettek be.

Az Európai Tanács 2012 júniusában döntött az egységes bankunió létrehozásáról. Három lényeges pillérből áll az új intézményrendszer, amely képes különválasztani a nemzeti államháztartás rendszerét a bankok pénzügyi helyzetétől (Kiss, 2014):

- *Egységes felügyeleti rendszer (SSM)*: 2014. novemberétől indult el formálisan, az Európai Központi Bank keretein belül. Bankok széles körének közvetlen felügyeletét jelenti, beleértve a Magyarországon működő európai nagybankok csoportszintű felügyeletét is. Előkészítése három elemből áll:
 - A. Általános kockázatelemzés,
 - B. Eszközminőségi felülvizsgálat,
 - C. Stressz-teszt.
- *Egységes válságkezelési intézményrendszer (SRM/SRF)*: A bankunió második pilléréként a bankok válságának kezelésére egységes szabálykönyvet hoztak létre egy direktíva (BRRD¹⁵) formájában. Alkalmazása nemzetállami keretek között kezdődik meg. A direktíva szerint ki kell jelölni egy szanálási hatóságot, helyreállítási és szanálási tervet kell elkészíteni és értékelni. Teljes körű és egységes korai beavatkozási és szanálási eszközrendszer jön létre, a magánszektor erőteljesebb bevonásával a szanálási költségek

¹⁵ BRRD: Bank Recovery and Resolution *Directive*

terheibe, és nemzetközi összehangolás is kötelező. Bizonyos elemek csak 2016-ban lépnek életbe. A bankunióban létrejön egy szanálási hatóság, és a bankszanálási mechanizmus részeként a bankunió tagországai elhatározták, hogy egységes bankszanálási alapot hoznak létre egy kormányok közötti (az EU Szerződésén kívüli) egyezményvel.

- *Egységes betétvédelmi/biztosítási rendszer* (SDGS): ebben még nincs megegyezés az EU-ban.

Egységes Bankfelügyelet (SSM)

2014. november 4-én megkezdte működését az Egységes Bankfelügyelet. Az Európai Központi Bank 130 bankcsoporttal folytatott átfogó állapotfelmérést, így igen széleskörű információval rendelkezik a felügyelete alá tartozó pénzügyi intézetek pénzügyi helyzetéről. Az euróövezeti bankok átfogó állapotfelmérése elérte a céljait, és az ennek során feltárt tökehiányt az előírásoknak megfelelően kell majd pótolni. Az átfogó állapotfelmérés 24,6 milliárd euró tökehiányt tárt fel 25 résztvevő banknál.¹⁶

Az Európai Központi Bank felügyeleti testület szerint három fő feladat van még hátra:¹⁷

- Minél előbb be kell fejezni azoknak a bankoknak az újra tőkésítését, amelyeknél a vizsgálatok hiányosságokat tártak fel.
- A tagállamoknak teljesíteniük kell azt az ígéretüket, hogy az egységes bankszanálási alapot egy megfelelő hitelnyújtó eszközzel erősítik meg.
- A bankunió akkor válik majd csak teljessé, ha az Európai Unión belül valamennyi pénzügyi intézetre ténylegesen ugyanazok a játékszabályok vonatkoznak majd, következetesen végrehajtott harmonizált szabályozással, az Európai Bankhatóság (EBA) által kidolgozott egységes szabálykönyv jóvoltából.

Európai Egységes Szanálási Mechanizmus (SRM)

Létrehozásának célja a szanálási hatáskörök közösségi szintre emelése. A Bankunióba belépő tagállamok minden intézménye, amelyeket közvetlenül vagy közvetetten az Európai Központi Bank felügyel (Kisgergely, 2014).

A mechanizmus szereplői:

- Európai Központi Bank (mint felügyeleti hatóság),

¹⁶ <http://nol.hu/gazdasag/matol-mukodik-az-egyseges-bankfelugyelet-1496337>

¹⁷ <http://nol.hu/gazdasag/matol-mukodik-az-egyseges-bankfelugyelet-1496337>

- a résztvevő tagállamok szanálási hatóságainak álló képviselőiből Egységes Szanálási Testület (mint döntés-előkészítő),
- az Európai Bizottság vagy Tanács (mint végső döntéshozó),
- Egységes Szanálási Alap (mint a szanálási költségek finanszírozója).

Az egységes bankszanálási mechanizmust, azért hozták létre, hogy hatékonyabb és gyorsabb döntések születhessenek, ha egy pénzügyi intézmény csőd közeli helyzetbe kerül és konszolidációra vagy likvidálásra szorul tehát, hogy nekünk adófizetőknek kevesebbe kerüljön egy esetleges bankcsőd. A szanálási költségeket pedig a bankok befizetéseiből feltöltött egységes Bankszanálási Alap hivatott szavatolni. A hitelintézetek és befektetési vállalkozások által finanszírozandó Szanálási Alap életre hívásával, egy új elemmel bővült a pénzügyi stabilitási védőháló. Ezzel megvalósult, hogy a pénzügyi szektorban keletkező problémák kezelésének költségeit már nem az adófizetők, hanem a piaci szereplők finanszírozzák.

A Szanálási Alap fő feladata az intézményi válságkezelés szanálási szakaszában felmerülő költségek viselése, a szanálási eszközök alkalmazásának finanszírozása. Ezt részletesen a 2014. évi XXXVII. törvény 126§-ában a következőképpen fogalmazták meg:

- a) a szanálás alatt álló intézmény, annak leányvállalatai, áthidaló intézmény vagy szanálási vagyongazdálkodó eszközeinek és kötelezettségeinek garntálása;
- b) a szanálás alatt álló intézmény, annak leányvállalatai, áthidaló intézmény vagy szanálási vagyongazdálkodó részére történő hitelnújtás;
- c) a szanálás alatt álló intézmény eszközeinek megvásárlása;
- d) áthidaló intézménynek vagy szanálási vagyongazdálkodónak nyújtott tőkehozzájárulás;
- e) a szanálás alatt álló intézmény számára meghatározott célból történő hozzájárulás;
- f) az Országos Betétbiztosítási Alapnak a törvény szerint fizetendő kártalanítás;
- g) a tulajdonosoknak vagy a hitelezőknek a törvénnyel összhangban fizetendő kártalanítás;
- h) a fiskális semlegesség teljesülésének biztosítása;
- i) a fenti a)-h) pontokban említett intézkedések bármely kombinációja és
- j) a Szanálási Alapnak a vagyoneértékesítési eszköz alkalmazása során a fenti a)-d) pontokban említett intézkedésekhez az átvevő tekintetében történő igénybe vétele.

A *Szanálási Alap* vagyona a piaci szereplők (hitelintézetek és befektetési vállalkozások) befizetéseiből kerül feltöltésre, tízéves átmeneti időszak alatt elérve az elvárt szintet, amely minden EU-tagállamban a biztosított (100 ezer eurót meg nem haladó) betétek minimum 1 százaléka. Ez Magyarországon – a legutóbbi lezárt adatok szerint – mintegy 82 milliárd forintos célszintet jelent. Ez a célszint azonban mindig a biztosított betétállomány függvénye, így dinamikusan változik. A *Szanálási Alap elkülönült pénzalap*, hazánkban önálló munkaszervezettel nem rendelkezik, a működés operatív feladatait az OBA munkaszervezete látja el az OBA ügyvezető igazgatójának irányításával.¹⁸

Következtetések

A pénzügyi intézményrendszer igen bonyolult, sok kockázati tényezőt hordozó rendszer. Stabilitásának fenntartásához szükség van a kockázatok felismerésére, azok megelőzésére és kezelésükre. A nagy gazdasági válságok rávilágítottak, hogy fontos a megfelelő szabályozó rendszer működtetése. A különböző országokban eltérő rendszerek működnek, de a cél közös: a válságos helyzetek elkerülése és az ügyfelek érdekeinek védelme.

A Bázeli szabályozás kialakítása és a banki gyakorlatban történő alkalmazása talán soha nem volt annyira létjogosult, mint napjainkban. Ezt bizonyítja, hogy a pénzügyi intézményeknek a kellő szabályozásnak köszönhetően nem váratlanul kellett szembenézniük a pénzügyi válság tőkehelyzetükre gyakorolt hatásával. Az egyre élesedő piaci verseny, az ügyfelek szinte mindenáron történő megszerzése, megtartása, a nyereségorientáció, a hatékonyságra törekvés, a tulajdonosi elvárások oda vezettek, hogy a pénzügyi szektor – bár betartva a hazai és nemzetközi normákat – arra kényszerült, hogy egyre kockázatosabb ügyletek és ügyfelek kerüljenek a látókörébe. A stressz-tesztek lehetővé teszik olyan események számszerűsítését, amelyekkel korábban nem számolt a pénzügyi szektor, és ezek a pénzügyi válság kapcsán sajnos nem csak teszt jelleggel következtek be. Egyfajta védekező rendszert jelent az új szabályozás, amelyben komoly szerep jut az ügyfélnek is, vagyis a szabály nem csak „belülre koncentrálni” hanem az ügyfelek oldaláról is megközelíti a hatékony kockázatkezelést, ezáltal a veszteség csökkentését. Úgy gondoljuk, hosszú távon mindenkép-

¹⁸ http://www.mnb.hu/Penzugyi_stabilitas/szanalas/szanalasi-alap

pen megtérül a bankok többlet-tőkekövetelményének és az új kockázatkezelési módszerének a bevezetése, alkalmazása. Hatékonyabb kockázatfeltárás, a komponensek pontosabb feltérképezése kevesebb veszteséget és kisebb tartalékolási kötelezettséget jelenthet, mely javíthatja a befektetői piac bizalmát, így a likviditási problémák is mérséklődhetnek.

Nemcsak a szabályozórendszer eszközeit, hanem az intézményrendszerét is vizsgáltuk. A Bankunió létrehozásának gondolata az 1990-es évekre tehető, a megvalósításra két évtizedet kellett várni. Mind az Egységes Bankfelügyelet, mind az Európai Egységes Szanálási Mechanizmus életre hívása nagy előre lépés a Bankunió szempontjából. Az egységes bankszanálási mechanizmust azért hozták létre, hogy hatékonyabb és gyorsabb döntések születhessenek, ha egy pénzügyi csőd közeli helyzetbe kerül és konszolidációra vagy likvidálásra szorul. Tehát nekünk adófizetőknek kevesebbe kerüljön egy esetleges bankcsőd. Az Európai Központi Bank Felügyelet fő feladatai, hogy minél előbb befejezze azoknak a bankoknak az újra tőkésítését, amelyeknél a vizsgálatok hiányosságokat tártak fel, hogy a tagállamok felállítsák az egységes bankszanálási alapot és végül, de nem utolsó sorban a bankunió akkor válik majd teljessé, ha az Európai Unión belül valamennyi pénzügyi intézményre ténylegesen ugyanazok a játékszabályok vonatkoznak majd, következetesen végrehajtott harmonizált szabályozással, az Európai Bankhatóság által kidolgozott egységes szabálykönyv jóvoltából.

Irodalomjegyzék

- Bánfi T. (szerk.) (2009): Pénzügytan. Egyetemi tankönyv. Budapesti Corvinus Egyetem, Tanszék Kft. Budapest, 191 p., ISBN: 978-963-50-3360-7.
- Baranyi A. – Széles Zs. (2010): Egy hitelintézet kockázatvállalása és a bázeli szabályozás korlátai. *Pénzügyi Szemle*, 55(1), pp. 168–179.
- Bodie, Z. – Merton, R. C. – Cleeton, D. L. (2011): A pénzügyek közgazdaságtana. Osiris, Budapest, p. 340., ISBN: 978-963-27-6182-4.
- Fridrich P. – Mitró M. (2009): Hitelintézeti számvitel. SALDO, Budapest, pp. 28–57., ISBN: 978-963-6382-93-3.
- Homolya D. (2014): Bazel III./CRD szabályozás. Bankjog. Károli Gáspár Református Egyetem, 32 p.
- Kenesei, Zs. – Nagyné Sasvári, M. – Pataki, L. – Ambrus, R. A. (2016): New ways of European banking regulation and deposit insurance. In: Bylok, F. –Tangl, A. (eds): The role of management functions in successful enterprise performance.

- Agroinform Kiadó, Budapest, 240 p., pp. 171–181. ISBN: 978-615-5666-03-02. DOI: <http://dx.doi.org/10.18515/DBEM.M2016.n01.ch15>.
- Kisgergely K. (2014): A bankunió és a hazai pénzügyi szabályozás aktuális kérdései. Nemzetgazdasági Minisztérium, Budapest, 43 p.
- Lind, G. (2005): Basel II – the new framework for bank capital. Sveriges Riksbank, Economic Review, Stockholm, 17 p.
- Merton, R. C. (1977): An Analytic Derivation of the Cost of Loan Guarantees and Deposit Insurance: An Application of Modern Option Pricing Theory. *Journal of Banking and Finance*, 1, pp. 3–11.
- Mérő K. – Piroška D. (2013): A makroprudenciális bankszabályozás és -felügyelés ke-retrendszerének kialakulása, egy paradigmaváltás elemzése. *Hitelintézeti szemle*, 12(4), pp. 306–325.
- Tatay T. (2015): A központi banki feladatok változása. In: Kálmán J. (szerk.): Állam – Válság – Pénzügyek: A pénzügyi piac szabályozásának és felügyeletének aktuális kérdései. Batthyány Lajos Szakkollégiumért Alapítvány, Győr, pp. 53–76. ISBN: 978-963-12-1644-8.
- Zsámboki B. Á. (2006): Az EU-csatlakozás hatása a magyar bankrendszerre. Szabályozáspolitikai megfontolások. Doktori értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok Multidiszciplináris Doktori Iskola, Budapest, 226 p.
- Zsolnai A. (2011): Banki tőkekövetelményi szabályok a (kisebb) hazai hitelintézetek működése tükrében. Doktori értekezés. Budapesti Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gazdálkodás- és Szerve-zéstudományok Doktori Iskola, Budapest, 123 p.

Internetes források

- A Bank of International Settlements honlapja
http://www.bis.org/about/history_1foundation.htm. Letöltés dátuma: 2015.04.02.
- A brief history of the Basel Committee. Basel Committee on Banking Supervision. 2014 October.
<http://www.bis.org/bcbshistory.pdf>. Letöltés dátuma: 2016.12.22.
- Kiss, A. (2014): A Bázeli III. és az Európai Unió. 2014. február 12.
<http://www.corvinusembassy.com/ep/?page=2&article=2&show=135>. Letöltés dátuma: 2016.04.02.
- Mától működik az egységes bankfelügyelet
<http://nol.hu/gazdasag/matol-mukodik-az-egyseges-bankfelugyelet-1496337>. Letöltés dátuma: 2016. 05.02.
- Portfolio (2014): Banki győzelem a bázeli szabályozásban.
http://www.portfolio.hu/vallalatok/penzugy/banki_gyozelem_a_bazeli_szabalyozasban.193858.html. Letöltés dátuma: 2016.05.01.
- Szombati A. (2015): Mit látunk a partvonalról?
http://www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/Kiadvanyok/szakmai_cikkek/a-bankrendszer-jovoje/Szombati_Aniko_Bankunio_%E2%80%93_mit_latunk_a_partvonalrol.pdf Letöltés dátuma: 2015.05.01.

Belső kontrollfunkciók a pénzügyi intézményekben – szabályozás és annak felépítése Magyarországon

Kovács Tamás¹⁹ – Szóka Károly²⁰

ABSZTRAKT: Míg a klasszikus ellenőrzés jóformán egyidős az emberiséggel, a tágabban értelmezett belső kontroll megjelenése az ipari forradalom idejére tehető. A XX. században a részvényesi, piac- és profitorientált vállalati berendezkedés által fokozott igény keletkezett a fejlett kockázatkezelésre, vállalatirányításra, menedzsmenttechnikákra, információáramlásra, így a belső kontrollrendszerek kialakítása, fejlesztése is teret nyert. A belső védelmi vonalak részének tekintett funkciók elsődleges szűrő szerepet töltenek be a pénzügyi közvetítő rendszer biztonságos működését garantáló védelmi hálóban is. A pénzügyi szervezetnek a belső védelmi vonalait az uniós és hazai jogszabályok és ajánlások, valamint a szervezeti és tevékenységi jellegzetességek alapján kell kialakítania és működtetnie, továbbá szükség esetén változtatnia, fejlesztenie. A cikkben – egy kutatásnak még a kezdeti szakaszában járva – a történeti, fogalmi háttér rövid bemutatását és a szabályozói környezet felépítésének ismertetését végezzük el.

KULCSSZAVAK: pénzügyi intézmény, belső kontroll, ellenőrzés, szabályozás

JEL kódok: G28, O16, M42

Bevezetés

A pénzügyi intézmények világ- és nemzetgazdasági szintű jelentősége közismert. A piacgazdaságban a tulajdonosok pénzén túl mások által rájuk bízott pénzzel is gazdálkodó szervezetektől elvárható, hogy a nem csak mikroszinten fontos működésük során a rájuk bízott eszközöket, forrásokat felelősen és átláthatóan kezeljék. Elengedhetetlen követelmény a biztonságos, a szabályszerű, a tévedéseket és visszaéléseket kizáró működés. A tulajdonosok mellett számos más érintett²¹ érdeke miatt kulcsfontos-

¹⁹ Dr. Kovács Tamás adjunktus, Nyugat-magyarországi Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar (kovacs.tamas@uni-sopron.hu)

²⁰ Dr. Szóka Károly egyetemi docens, Nyugat-magyarországi Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar

²¹ Ún. érdekhordozók. Lásd pl. Varga (2013).

ságú szempont tehát az ellenőrizhetőség, a számonkérhetőség, mely biztosíthatja, hogy a pénzügyi intézmények a különböző érintettek céljainak megfelelő funkciót töltsék be.

A szabályozottság, elszámoltathatóság szempontjából az elmúlt 2-3 évtizedben Magyarország és a többi európai ország pénzügyi és ellenőrzési intézményrendszere sok változáson ment keresztül. Ugyanakkor, ahogy Botos Katalin is jelzi, „a szabályozás semmiképpen nem vállalhatja át a pénzügyi intézményektől a tevékenységükben rejlő kockázatok fedezését, csupán arra törekedhet, hogy a pusztán piaci hatásokra hagyatkozó üzletviteli kockázat szélsőségeit a hatalom kényszerítésével mérsékelje, s ezzel a banki²² ügyfelek biztonságát a lehetőségeken belül növelje” (Botos, 2003, idézi Glavanits, 2015).

A cikkben – egy kutatás kezdeti szakaszában járva – a történeti, fogalmi háttér rövid bemutatását és a szabályozói környezet felépítésének ismertetését végezzük el szekunder kutatás és szabályelemzés alapján.

Az ellenőrzés rövid története

Az ellenőrzés tulajdonképpen egyidős az emberiséggel, bár a kezdetekkor nagyon egyszerű, primitív formában jelent meg. Ahogy fejlődött a társadalom, a gazdaság, kialakultak az államok, úgy fejlődött és vált szükségessé egyre több területen az ellenőrzés is (Kresalek–Merétey-Vida, 2008; Ficzeréné Nagymihály, 2008). Az ellenőrzési tevékenység bizonyos formáit megtalálták az ókori Kína civilizációiban (Lee, 1986, idézi Lee–Azham, 2008), Babilóniában (Ramamoorti, 2003), Egyiptomban, a görög városállamokban (Boyd, 1905, idézi Lee–Azham, 2008) és a Római Birodalomban (Ramamoorti, 2003). Még a Biblia is tartalmaz utalásokat a belső kontrollok szükségességére (O’Reilly et al., 1998, idézi Ramamoorti, 2003). Tovább haladva az időben a XII. századi Anglia királyi kincstárt kezelő hivatala (Gut et al. 1994, idézi Lee–Azham, 2008), illetve az olasz kereskedő városok kapcsán találunk utalásokat ellenőrzési tevékenységre. Az első két hivatalos állami ellenőr (egy belső és egy külső) Pisa városában lett kinevezve a XIII. század elején (Filios, 1984, idézi Swinkels, 2012). A cél ekkor még csak a bevételek és a kiadások kimutatásának minősítése és a csalások és sikkasztások megakadályozása volt (Brown, 1962, idézi Lee–Azham, 2008).

²² Itt az egyéb pénzügyi intézményekre is lehet gondolni.

Az ipari forradalom előtt a vállalkozásokban az ellenőrzésre kisebb igény volt, mert azok jellemzően egy-egy ember tulajdonában álltak, akik közvetlenül irányították is a céget (Porter et al., 2005, idézi Lee–Azham, 2008). Az ellenőrzés a tranzakciók egyenkénti, részletes egyeztetésében merült ki, az ellenőrzés akkori eszköztárában nem volt például tesztelés és mintavétel, s értelemszerűen a belső kontroll fogalma is még ismeretlen volt (Lee–Azham, 2008).

Az ipari forradalom és az üzleti tevékenységek robbanásszerű növekedése indította el az auditmódszerek fejlődését és széleskörű alkalmazását. A nagy tőkeigényű beruházások, az iparvállalatok működése a könyvelői és az audit szakma fejlődését is előmozdította (Chandler, 1977, idézi Byrnes et al., 2012). Az üzleti tevékenységek kiszélesedése, a szabályozatlan részvénytőkepiaci környezet, a megnövekedett befektetői kockázat fontossá tette az audittevékenységet, amely viszont továbbra is főleg a csalás felderítésére és a vagyonmérleg megfelelésére fókuszált a gazdasági események teljes körű ellenőrzésének eszközével (Lee–Azham, 2008). Brown (1962) szerint a belső kontroll egyfajta felismerése, azonosítása először Lawrence Dicksee *Auditing* című művében történik meg, bár magát a kifejezést Dicksee nem használja (Pfister, 2007).

Aztán később, a XX. században, párhuzamosan a tulajdonosnak a mindennapi, operatív tevékenységektől való egyre nagyobb eltávolodásával és a tevékenységek, folyamatok összetettségének növekedésével, a pénzügyi tranzakciók felülvizsgálatán túl egyre szélesedett a menedzsment számára végzett audittevékenység, sőt, megjelent a menedzsment auditja megközelítés is (Reeve, 1986, idézi Ramamoorti, 2003).

Az 1920-as évektől kezdődően az audit fejlődésének legfontosabb helyszíne – a gazdasági fejlődésének köszönhetően – az Egyesült Államok lett. A cikk témája (belső kontrollfunkciók) kapcsán az időben egyre különböző audittevékenységek közül a belső auditra fókuszálva elmondható, hogy a belső ellenőrzésre sokáig csak a külső audit munka kiterjesztéseként, a külső audit segítőjeként tekintettek (Moeller–Witt, 1999, idézi Ramamoorti, 2003; Swinkels, 2012).

Az 1950-es évek végére a belső ellenőrzés azonban számos szolgáltatást nyújtott már a menedzsmentnek az Institute of Internal Auditors (IIA) meghatározása alapján. Többek között a számviteli, pénzügyi és operatív kontrollok megbízhatóságának, megfelelésének vizsgálata, értékelése, a különböző politikáknak, terveknek és eljárásoknak való meg-

felelőség mértékének a megállapítása, valamint a szervezeten belül keletkező adatok megbízhatóságának értékelése tartozott a területhez (Ramamoorti, 2003).

A fejlődés természetesen nem állt meg, a vállalati és a gazdasági folyamatok szélesedésének, összetettebbé válásának és különböző eseményeknek (pl. Watergate-ügy, vállalati csődök) jelentős hatása volt a belső kontroll szabályozására és értelmezésére (Pfister, 2009). Erre a tényre persze nem szükséges „rég” példákat hozni, elég csak a közelmúlt válságára és az azt követő regulációs változásokra gondolni.

Az 1990-es évek első felére a „működési tér” még tovább nőtt, a belső ellenőrök – a szervezeti szükségletek és preferenciák függvényében – számos területen dolgozhattak, például: compliance, ügyletek ellenőrzése, csalások és szabálytalanságok vizsgálata, működési hatékonyság értékelése, különböző kockázatok mérése. Mindeközben a belső ellenőri szemléletmód kockázatalapúvá és kontroll-fókuszúvá vált, továbbá szélesedett az ellenőri eszköztár, többek között a modern technológiáknak köszönhetően (Ramamoorti, 2003).

A szabályozói környezet változása

A különböző ellenőrző szervezetek, szervezeti egységek, kontrollstruktúrák létrehozását, működését, céljait és feladatait különböző kötelező vagy ajánlott szabályok határozzák meg. A szabályozói környezet kapcsán több, kisebb-nagyobb lépéssel (jelentések, standardok, jogszabályok) jutott el a világ a belső kontrollrendszer és belső ellenőrzés jelen – többnyire hasonló – felfogásaihoz. A mai szabályozás több országban is az angolszász hagyományokon alapul (Blumné Bán–Vörös, 2010; Swinkels, 2012). Erre tekintettel tartható célszerűnek utalni az alábbi, talán leggyakrabban említett (lásd pl. Ramamoorti, 2003; Merétey-Vida, 2006; Moeller, 2009; Rezaee, 2009; Swinkels, 2012) dokumentumokra.

- *Foreign Corrupt Practices Act, Amerikai Egyesült Államok, 1977*
A külföldi korrupciós gyakorlatról szóló törvény legfőbb célja az volt, hogy a külföldi államok köztisztviselőinek megvesztegetését visszaszorítsa, ugyanakkor hatása a belső kontrollokra és ellenőrzésre nagyon jelentős (Swinkels, 2012).

- *Cohen-bizottság jelentése, Amerikai Bejegyzett Könyvvizsgálók Intézete*²³, 1978
Az auditorok felelősségét vizsgáló bizottság javasolta többek között a menedzsment belső kontrollrendszerrel összefüggő – a pénzügyi jelentésekbe foglalandó – jelentésadási kötelezettségének bevezetését (Merétey-Vida, 2006).
- *Treadway-bizottság*²⁴ *jelentése, 1987 (Amerikai Egyesült Államok)*
Az Egyesült Államok öt meghatározó szakmai szervezete által létrehozott és támogatott bizottság megállapításaiban a menedzsment és az alkalmazottak kompetenciái és magatartása, valamint a kompetens auditbizottság mellett az aktív és objektív belső ellenőri funkciót kiemelkedően fontosnak ítélte.
- *COSO Belső kontroll – Integrált keretrendszer, A Treadway-bizottságot támogató szervezetek bizottsága*²⁵, 1992
A Treadway-bizottság anyagára alapozva a szakmai szervezetek tovább folytatták a munkát, amelynek eredményeként született meg az „Internal Control – Integrated Framework” című, alapműnek tekinthető dokumentum. A keretrendszer aktualizált, korszerűsített verziója 2013-ban jelent meg.
- *CICA Kontroll útmutató/Kontrollkritériumok, Kanadai Bejegyzett Könyvvizsgálók Szervezete, 1995*
A Canadian Institute of Chartered Accountants (CICA) által megalkotott Guidance on Control/Criteria of Control (CoCo) elnevezésű keretrendszer.
- *Combined Code on Corporate Governance*²⁶, 1998, *Turnbull-útmutató, 1999 (Egyesült Királyság)*
A Combined Code három korábbi bizottság három jelentésének (Cadbury-, Greenbury- és Hampel-jelentés) integrálásával jött létre (Parkinson–Kelly, 1999). Azóta több módosításon, fejlesztésen ment keresztül, mai elnevezése: The UK Corporate Governance Code (FRC, 2016). A Combined Code-ban kisebb hangsúly van a

²³ American Institute of Certified Public Accountants (AICPA).

²⁴ Teljes nevén The National Commission on Fraudulent Financial Reporting, aminek a vezetője volt James C. Treadway, Jr.

²⁵ The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO)

²⁶ A felelős társaságirányítás egyesített kódexe. A corporate governance magyar elnevezésének dilemmáiról lásd pl. Auer (2013).

belső kontrollrendszeren, erre tekintettel készült el a Turnbull-útmutató, amely részletesen foglalkozott a belső kontroll felépítésével és működésével (Merétey-Vida, 2006). Továbbá meg kell jegyezni, hogy már az 1992-es Cadbury-jelentés folyamányaként elkészült 1994-ben egy jelentés (az ún. Rutteman-jelentés), amely igyekezett ajánlásokat tenni a belső kontroll területére (Jones–Pollitt, 2001).

- *Sarbanes-Oxley törvény (SOX), Amerikai Egyesült Államok, 2002*
A 2001-es Enron-botrány és más hasonló esetek a könyvvizsgáló szakma megbízhatóságának kérdését vetették fel. A megtépázott bizalom helyreállítására, illetve a befektetők védelmére született törvény rendelkezései a vállalatirányítás átláthatóságának növelését célozzák. Legnagyobb hatású rendelkezése a belső kontrollrendszer megerősítésére vonatkozik: az USA tőzsdéin jegyzett vállalatoknak az éves mérleggel együtt egy nyilatkozatot is letétbe kell helyezniük a belső kontrollrendszer működés-vizsgálatának eredményéről (Borbély, 2012). Igaz, a SOX a kontrollrendszer kapcsán csak a pénzügyi beszámolásra fókuszál és külön a belső ellenőrzésről sincs szó benne, de értelemszerűen hatással volt rá (Merétey-Vida, 2006; Swinkels, 2012).
- *New York-i Értéktőzsde standardjai*²⁷, 2004

Meg kell említeni a Bázeli Bankfelügyeleti Bizottságot²⁸. Ugyan nem rendelkezik szupranacionális felügyeleti jogosítványokkal, de szerepe nagyon jelentős a területen. Standardokat, útmutatókat és legjobb gyakorlatokat tesz közzé, amelyeket adoptálnak bizonyos országok és az Európai Unió (Swinkels, 2012). Kapcsolódó dokumentumok:

- Keretrendszer banki szervezetek belső kontrollrendszereihez²⁹, 1998;
- Vállalatirányítás megerősítése a bankintézeteknél³⁰, 1999;
- Belső ellenőrzés a bankokban és a felügyelet kapcsolata az ellenőrökkel³¹, 2001.

²⁷ Listing standards of the New York Stock Exchange.

²⁸ Basel Committee on Banking Supervision (BCBS).

²⁹ Framework for Internal Control Systems in Banking Organisations.

³⁰ Enhancing corporate governance for banking organisations. 2006-ban, majd pedig 2010-ben és 2014-ben felülvizsgálva és újjal helyettesítve.

³¹ Internal audit in banks and the supervisor's relationship with auditors. Felváltotta a 2012-ben kiadott The internal audit function in banks című dokumentum.

Uniós és hazai szempontból – a teljesség igénye és a korábbi szabályozás említése nélkül – olyan kiemelt fontosságú rendeletek és irányelvek tartalmazznak fontos követelményeket a belső kontrollok és ellenőrzés kapcsán, mint a CRR/CRD IV³² vagy a Szolvencia II³³. Új mérföldkő az Európai Bankfelügyeleti Bizottság (CEBS) helyébe lépő Európai Bankhatóság (EBH vagy EBA) is, melynek iránymutatásai, ajánlásai, standardjai közül a cikk szempontjából releváns a 2011-ben kiadott, Az EBH iránymutatása a felelős belső irányításról című dokumentum. Hasonlóan új szervezet az Európai Biztosítás- és Foglalkoztatóinyugdíj-hatóság (EIOPA) és az Európai Értékpapír-piaci Hatóság (ESMA). Előbbi 2015 szeptemberében tette közzé Az irányítási rendszerre vonatkozó iránymutatások című munkáját.³⁴

Fogalmi meghatározás

A múlt évszázad eleje óta sokat változott a belső kontroll és belső ellenőrzés definíciója, értelmezése, szervezeti elhelyezkedése. Heier és szerzőtársai szerint 2004-ig a belső kontroll fogalmának meghatározása, értelmezése, alkalmazásának területei, valamint a körülötte folytatott viták fejlődése gyakran inkább egy ország gazdasági helyzetében bekövetkezett változásokra vagy egy vállalat tevékenységére adott reakciónak köszönhető (Heier et al., 2005, p. 41., idézi Pfister, 2009). Gondolva a 2008-as válságra és az ezt követő fejleményekre, ez – egy részben biztosan – ma is így van.

Cikkünkben az időbeli változásokra, különböző értelemezésekre nem térünk ki. Az elmélyedésre jó kiindulási alap lehet pl. Ramamoorti (2003), Pfister (2009) vagy Swinkels (2012).³⁵

³² Capital Requirements Regulation and Directive, az Európai Parlament és a Tanács 575/2013/EU rendelete és a 2013/36/EU irányelve.

³³ Az Európai Parlament és Tanács 2009/138/EK irányelve.

³⁴ Az EBA, az EIOPA és az ESMA az Európai Rendszercockázati Testülettel együtt alkotja az Pénzügyi Felügyeletek Európai Rendszerét. Az uniós szabályozási környezet változásával és az új intézményekkel a korábbiakhoz képest szervezetesebb, és a remények szerint hatékonyabb eszközrendszer áll rendelkezésre a döntéshozók számára a felelős irányításhoz (Glavanits, 2015).

³⁵ Ramamoorti (2003) az egész XX. századi fejlődést végig veszi, jellemzően az IIA szemszögéből. Swinkels (2012) pedig felhívja a figyelmet egyes IIA-dokumentum kapcsán a fogalmi kiterjedés egyes zavaraira is.

Merétey-Vida (2006) rámutat a belső kontroll kapcsán, hogy az angolszász kontrollrendszer-koncepciók (COSO, CoCo, Turnbull) nagy része hasonló, vannak közös elemeik, ugyanakkor azért megvannak a különbségek is. Pfister (2009, p. 1.) a COSO és a CoCo keretrendszer fogalmainak kombinációjaként azt mondja, hogy a *belső kontroll* egy olyan folyamat, amelyet a társaság igazgatósága, a menedzsment és az alkalmazottai befolyásolnak, és amelyet azért hoznak létre, hogy észszerű bizonyosságot nyújtsanak olyan szervezeti célok elérését illetően, mint

- (1) a hatékony és eredményes működés,
- (2) a belső és külső pénzügyi beszámolás megbízhatósága és
- (3) a vonatkozó jogszabályoknak, előírásoknak és a belső szabályzatoknak való megfelelés.

A Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság 1998-as definíciója tulajdonképpen a COSO-definícióra épül, a második cél megfogalmazásában van kis különbség, amely a bázeli verzióban így szól: a pénzügyi és menedzsment-információk megbízhatósága, teljessége, időszerűsége (BCBS, 1998).

Merétey-Vida (2006) egyszerű választ ad arra, hogy a *belső kontroll-rendszert* miért hívják rendszernek: a kontrollrendszer különböző elemek integráns egészeként fogható fel, amelyben nem csak kontrollszabályzatok és folyamatok találhatók.

Hazánkban a biztosítási tevékenységről szóló 2014. évi LXXXVIII. törvényben (Bit.) a belső kontrollrendszer legalább az igazgatási és számviteli eljárásokra, belső ellenőrzési keretrendszerre, a vállalkozás minden szintjére kiterjedő megfelelő jelentési és adatszolgáltatási rendszerre, továbbá a megfelelőségi feladatkörre terjed ki.

A hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 2013. évi CCXXXVII. törvény (Hpt.) szerint a hitelintézet köteles belső kontroll-funkcióval rendelkezni, amelynek keretén belül

- a felmerülő kockázatok azonosítására, mérésére, kezelésére, nyomon követésére és jelentésére szolgáló hatékony eljárásokat alkalmaz,
- a jogszabályoknak megfelelő belső ellenőrzési mechanizmusokat, adminisztratív és számviteli eljárásokat alkalmaz.

Az átfogó belső ellenőrzés a belső kontrollrendszer része (BCBS, 1998; BCBS, 2012). Az IIA definíciója szerint „a *belső ellenőrzés* olyan független, objektív biztonságot adó eszköz és tanácsadói tevékenység, amely értéket ad a szervezet működéséhez, és javítja annak minőségét. Módszeres és szabályozott eljárással értékeli és javítja a kockázatkezelési,

a kontroll- és az irányítási folyamatok hatékonyságát, ezáltal segíti a szervezeti célok megvalósulását” (Tóth, 2012, p. 444.; Anderson–Eubanks, 2015). Az irányítás, a kockázatmenedzsment és a belső kontroll eredményességének és hatékonyságának megítélése mellett a belső ellenőri munka felöleli a szervezeti működés és tevékenység minden aspektusát (Anderson–Eubanks, 2015).

A Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság 2012-es iránymutatása hasonlóan fogalmaz: „a hatékony *belső ellenőrzési funkció* független értékelést ad az igazgatóságnak³⁶ és a bankmenedzsmentnek a banki belső kontrollok, a kockázatkezelés, az irányítási rendszer és folyamatok minőségéről és hatékonyságáról, ezzel segítve az igazgatóságot és a menedzsmentet ezek szervezetének a megvédésében és jó hírnevük megőrzésében” (Tóth, 2012, p. 444.; BCBS, 2012).

A Hpt. a belső ellenőrzési rendszer céljaként

- a jogszabályoknak megfelelő működését elősegítését;
- a belső szabályzatokban foglalt előírások betartásának ellenőrzését;
- a jogszabályoktól és a belső szabályzatokban foglaltaktól való eltérések feltárását, továbbá a feltárt hiányosságok kijavítására javaslatok megfogalmazását;
- a döntéshozatalhoz szükséges pénzügyi és egyéb információk biztosíthatóságát;
- a hitelintézet, valamint ügyfeleinek és a tulajdonosoknak az érdekvédelmét, valamint
- a belső szabályzatokban foglalt előírások betartását, és azok tartalmi elégségességének ellenőrzését

fogalmazza meg.

A biztosítási tevékenységről szóló törvényben a belső ellenőrzési feladatkör a következő feladatok kizárólagos ellátására terjed ki:

- a biztosító vagy a viszontbiztosító belső szabályzatai megfelelő működésének és hatékonyságának, és

³⁶ A BCBS felhívja a figyelmet, hogy a jogszabályi környezet nemzetenként, országonként is jelentős különbségeket mutathat, így jelentős eltérés lehet a banki irányítás megszervezésében is. Ez azt jelenti, hogy eltérő feladatköre lehet a pl. az igazgatóságnak. Mindemellett egyes esetekben kötelező, máskor pedig ajánlott lehet auditbizottság felállítása is (Tóth, 2012).

– a biztosítási vagy viszontbiztosítási tevékenységnek a törvényesség, a biztonság, az áttekinthetőség és a célszerűség szempontjából történő vizsgálata.

A belső ellenőrzési feladatkört ellátó személy – az előbb említetteken túlmenően – a biztosító vagy a viszontbiztosító által a Felügyelet részére adott jelentések és adatszolgáltatások tartalmi helyességét és teljességét is ellenőrzi.

A szabályozottság hazai felépítése és hierarchiája

A belső kontrollrendszerek, belső ellenőrzések és azok megszervezésének szabályozásához különböző szintű és hatályú szabályozó elemek tartoznak, amelyeknek egy részét az előzőekben is említettük. A szabályozó elemek lehetnek külsők és belsők. Kresalek–Merétey-Vida (2008) és Blumné Bán–Vörös (2010) alapján a külső elemek között alapvetően

- közösségi elvárásokat, ajánlásokat;
- hazai jogszabályokat (törvények, rendeletek stb.) és egyéb jogi eszközöket;
- különböző nemzetközi és nemzeti szakmai szervezetek szabványait, egyéb útmutatókat és irányelveket

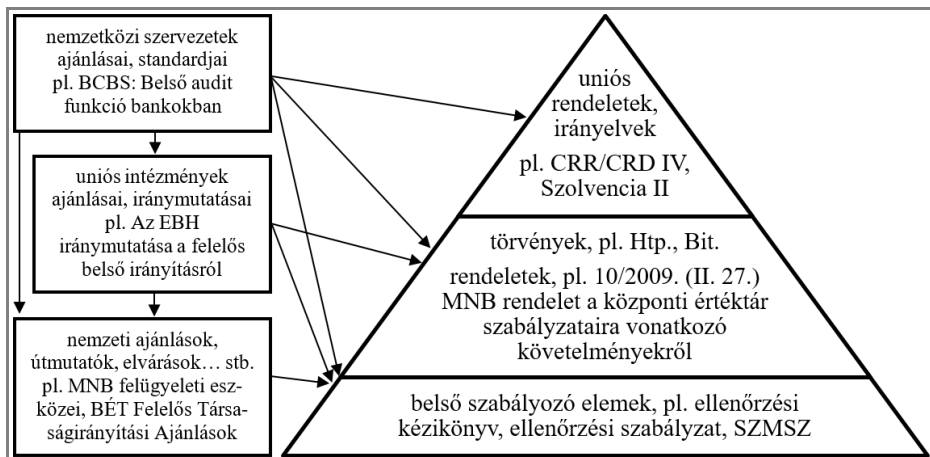
találunk, míg a belső szabályozó elemeken a szervezetek belső szabályzatait és előírásait (mint pl. szervezeti és működési szabályzat, ellenőrzési szabályzat) kell érteni.

Magyarország Alaptörvényének T) cikke alapján jogszabály a törvény, a kormányrendelet, a miniszterelnöki rendelet, a miniszteri rendelet, a Magyar Nemzeti Bank (MNB) elnökének rendelete, az önálló szabályozó szerv vezetőjének rendelete és az önkormányzati rendelet. Az Alaptörvény alapján a jogszabályoknak van egy rangsora, például a kormányrendelet a törvénnyel nem lehet ellentétes, mint ahogy a Magyar Nemzeti Bank elnökének rendelete sem.

Az Európai Unióban különféle típusú jogi aktusok vannak. Ezek közül például az uniós rendeleteknek közvetlen hatálya van, s meghatározott feltételek esetén az irányelveknek is, melyek a tagállamoknak címzett keretjogszabályok. Az uniós jogszabályok ellentétes belső jogszabályokkal szembeni érvényesülését az uniós jog elsőbbségének elve biztosítja (Blutman, 2014).

Hazai vonatkozásban meg kell említeni az MNB felügyeleti szabályozó eszközeit, melyek nem jogi kötelmen alapulnak, azok betartása nem kényszeríthető ki, de alkalmazásukat az MNB vizsgálja és értékeli. A felügyelt szervezeteknek, illetve ezek vezetőinek szóló, a jegybank jogszabály-értelmezését, elvárásait kommunikáló eszköz az ajánlás, a vezetői körlevél és a módszertani kézikönyv. A legfrissebb releváns ajánlás az MNB 5/2016. (VI.06.) számú ajánlása a belső védelmi vonalak kialakításáról és működtetéséről, a pénzügyi szervezetek irányítási és kontrollfunkcióiról. Az előbbi eszközökön túl a pénzügyi intézményeket a jogszabályok betartásában segítik a mintaszabályzatok és mintatájékoztatók is, amelyeket az intézmény akár beépíthet saját szabályzatai közé.³⁷

Az előbbieket, valamint Blumné Bán–Vörös (2010) alapján – a jog további mélységeinek talán elfogadható mellőzése mellett – a belső kontrollok, rendszerek, ellenőrzési tevékenységek kapcsán a pénzügyi intézmények vonatkozásában az 1. ábrán található újszerű módon vázolhatjuk fel a szabályozás felépítését, a szabályok hierarchiáját.

1. ábra: A pénzügyi intézmények belső kontrolljaira, ellenőrzésére vonatkozó szabályozás általános felépítése

Forrás: saját szerkesztés

³⁷ MNB-honlap: <http://www.mnb.hu/felugyelet/szabalyozas/felugyeleti-szabalyozo-eszkozok>

Összefoglalás

Az ellenőrzési tevékenység hatalmas fejlődésen ment keresztül. A XX. század utolsó negyedében egyre inkább előtérbe került a felelős vállalatirányítás és azon belül a belső kontrollrendszer, amelynek végeredménye az 1990-es években megszülető számos keretrendszer-modell, ajánlás. A megalkotott és a mai napig fejlesztett keretrendszerek, standardok, ajánlások az értékeléshez is alapot adnak (lásd pl. bázeli útmutatók). Az egyes modellek, szabályozóelemek között helyenként vannak eltérések, hangsúlyeltolódások a megfogalmazás kapcsán. A standardok, útmutatók, ajánlások hatnak a pénzügyi intézményrendszer hazai jogszabályi környezetére, sőt, egyes iránymutatásoknak való megfelelést uniós rendelet is előírja.³⁸ A hazai szabályozóelemek közül említés szintjén emeltünk ki néhányat. Ezek és a kimaradtak további mélységi vizsgálata lehet az egyik következő lépés a kutatásban. A szekunder forrásokra alapozott, újszerű módon a pénzügyi intézményekre vonatkoztatott és példákkal megerősített szabályozói környezetet szemléltető ábránk az egymásra épülést és az egymásra hatást igyekszik szemléltetni. Az ábra az oktatásban is használható.

Irodalomjegyzék

- Anderson, D. J. – Eubanks, G. (2015): Leveraging COSO across the three lines of defense. COSO. <https://www.coso.org/Documents/COSO-2015-3LOD.pdf> (Letöltve: 2016. november 12.)
- Auer Á. (2013): A felelős társaságirányítás megjelenése a magánjogban (viszonyítási pontok és dogmatikai következtetések). Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Szeged.
- BCBS (1998): Framework for Internal Control Systems in Banking Organisations. Basel Committee on Banking Supervision, Basel.
- BCBS (2012): The Internal Audit Function in Banks. Basel Committee on Banking Supervision, Basel.
- Blumné Bán E. – Vörös L. (2010): Az ellenőrzés rendszere és általános módszertana. Saldo.

³⁸ Például az Európai Parlament és a Tanács 1093/2010/EU rendeletét az EBH létrehozásáról, mely szerint „a hatáskörrel rendelkező hatóságok és pénzügyi intézmények minden erőfeszítést megtesznek azért, hogy megfeleljenek az iránymutatásoknak és az ajánlásoknak”.

- Blutman L. (2014): Az Európai Unió joga a gyakorlatban. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest. ISBN: 978-963-2580-90-6
- Borbély K. (2012): Fejezetek a számvitel történetéből. Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron. ISBN: 978-963-8917-36-2
- Byrnes, P. E. – Al-Awadhi, A. – Gullvist, B. – Brown-Liburd, H. – Teeter, R. – Warren, J. D. – Vasarhelyi, M. (2012): Evolution of Auditing: From the Traditional Approach to the Future Audit. American Institute of Certified Public Accountants (AICPA) White Paper. New York: AICPA.
https://www.aicpa.org/interestareas/frc/assuranceadvisoryservices/downloadable-documents/whitepaper_evolution-of-auditing.pdf (Letöltve: 2016. november 10.)
- Ficzzeréné N. K. (2008): Ellenőrzési ismeretek. Főiskolai jegyzet. Károly Róbert Kutató–Oktató Közhasznú Nonprofit Kft., Gyöngyös.
- FRC (2016): The UK Corporate Governance Code. Financial Reporting Council, London.
- Glavanits, J. (2015): A pénzügyi piac szabályozásának és felügyeletének új irányai. In: Kálmán J. (szerk.): Állam – Válság – Pénzügyek: A pénzügyi piac szabályozásának és felügyeletének aktuális kérdései. Batthyány Lajos Szakkollégiumért Alapítvány, Győr, pp. 79–128.
- Jones, I. W. – Pollitt, M. G. (2001): Who influences debates in business ethics? An investigation into the development of corporate governance in the UK since 1990. ESRC Centre for Business Research, University of Cambridge. Working Paper No. 221.
<https://pdfs.semanticscholar.org/bab5/ed752354ef7922e875f32b3f62f59ea859de.pdf> (Letöltve: 2016. november 10.)
- Kresalek, P. – Merétey-Vida Zs. (2008): Ellenőrzési alapismeretek. Perfekt, ISBN: 978-963-3947-37-1
- Lee, T. – Azham, M. A. (2008): The evolution of auditing: An analysis of the historical development. *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 4(12)
- Moeller, R. R. (2009): Brink's Modern Internal Auditing: A Common Body of Knowledge. John Wiley and Sons, New Jersey.
- Parkinson, J. – Kelly, G. (1999): The Combined Code on Corporate Governance. *The Political Quarterly*, 70, pp. 101–107.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/1467-923X.00209>
- Pfister, J. A. (2009): Managing organisational culture for effective internal control. From practice to theory. Physica-Verlag HD.
- Ramamoorti, S. (2003): Internal Auditing: History, Evolution and Prospect. In: Bailey, A. D. – Gramling, A. A. – Ramamoorti, S. (eds): Research Opportunities in Internal Auditing. Institute of Internal Auditors Research Foundation, Florida. ISBN: 0-89413-498-1
- Rezaee, Z. (2009): Corporate Governance and Ethics. John Wiley and Sons. ISBN: 978-0-471-73800-8

- Swinkels, W. H. A. (2012): Exploration of a theory of internal audit: a study on the theoretical foundations of internal audit in relation to the nature and the control systems of Dutch public listed firms. Eburon, Delft.
https://pure.uva.nl/ws/files/1636945/112506_06.pdf (Letöltve: 2016. november 11.)
- Varga J. (2013): A számvitel célja, feladata. In: Parádi-Dolgos A. – Polyák I. – Varga J. (szerk.): A magyar számvitel rendszere. 316 p. A Soproni Felsőoktatásért Alapítvány, Sopron, pp. 16–43. ISBN: 978-963-8917-38-6

A számvitel és az adózás szerepe a globalizált világgazdaságban

*Kenyeres Sándor*³⁹ – *Vágyi Ferenc Róbert*⁴⁰ – *Varga József*⁴¹

ABSZTRAKT: A nemzetközi tőkebevonás hatékonyabbá tétele miatt szükséges a cégek beszámolóinak egységes szempontú elkészítése. A számviteli beszámoló mérlegét és eredménykimutatását globális elvek alapján állítják össze. Az adózást különböző hatóságok (államok, különleges adózási zónák, gazdasági övezetek) szabályozzák, lényegében önállóan, egymással csak lazán kapcsolódva.

A számviteli információs rendszer működtetése nem elegendő az adóztatási feladatok elvégzéséhez, illetve azon túli, az adóztatáshoz szükségtelen információt is tartalmaz. A megoldás a számviteli információs rendszer kiegészítése az adózási információkkal. Ez készülhet részletező nyilvántartások vezetésével, vagy a számviteli információk megfelelő részletezettségével kialakítva. Ad absurdum számviteli beszámolás elkészítése nélkül is megoldható az adóztatás.

Egy megfelelő részletezettségű informatikai rendszer elvileg megoldást jelenthet. A tanulmányban megvizsgáljuk az informatikai rendszerrel szembeni követelményeket és a megoldási alternatívákat, mint amilyen például az önálló adómérleg előírása.

KULCSSZAVAK: számviteli beszámolás, adóinformatika, adómérleg

JEL kódok: M41, H21

Bevezetés

A számvitel és az adózás a köztudatban meglehetősen összemosódik, ezért fontosnak tartottuk néhány fogalom tisztázását.

A számvitel egy információs rendszer, amely a gazdálkodó szervezetek működését mutatja be. Ez egy meglehetősen általános meghatározás, ezért további pontosítás szükséges!

³⁹ Dr. Kenyeres Sándor címzetes egyetemi docens, Nyugat-magyarországi Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar, Sopron

⁴⁰ Dr. Vágyi Ferenc Róbert egyetemi docens, Nyugat-magyarországi Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar, Sopron

⁴¹ Dr. Varga József habilitált egyetemi docens, Kaposvári Egyetem

A könyvvitel a számvitel része, amely az eszközök és források állományát, valamint a költség- és eredményszámlák tartalmát, ezek változásait folyamatosan, értékben és bizonylatok alapján nyilvántartja (Varga, 2013a).

A beszámoló, a beszámoló címzettjei számára megbízható, valós összképet ad a gazdálkodó vagyoni és pénzügyi helyzetéről, a vagyona összetételéről, a tevékenysége eredményéről. A beszámoló készítéséhez a könyvviteli rendszerből származó adatokat használják fel. A beszámoló címzettjei két csoportba oszthatók: belső és külső címzettek. Belső címzettek a tulajdonosok, munkavállalók. Külső címzettek a hitelezők, üzleti partnerek, hatóságok, kiemelten az adóhatóságok. Ide sorolhatók még a befektetni vágyók és az egyéb érdekeltek, például a fogyasztók. A beszámolót a potenciális külső címzettek számára is elérhetővé kell tenni, praktikus megfelelő fórumon közzé kell tenni. A külső címzetti kör a gazdálkodó méretével arányban változik. Kisebb méretű gazdálkodók számára egyszerűbb adattartalmú beszámolás lehetséges, vagy esetleg el is maradhat a közzététel, például egyéni vállalkozók esetében. A számvitelben érintettek köréről és azok gazdasági szerepéről Varga (2013b) ad elemzést

A továbbiakban a nagyobb méretű gazdálkodókra összpontosítunk. Azokra, amelyek tradicionálisan a kettős könyvvitel szabályai alapján vezetik a könyveiket, nyilvántartásaikat. A kettős könyvvitel eredményszemléletű, a gazdasági események rögzítése a teljesítés időszakára vonatkozóan történik, függetlenül a pénzügyi teljesítéstől (Ambrus, 2015). Ezzel a módszerrel meghatározott eredményből indulva, a korrekciós tételek figyelembevételével számítható a társasági adó és néhány más adó alapja.

A vállalkozások gazdálkodási folyamatainak értékelése szükségszerű, hiszen egyrészt erre épül a kettős könyvvitel, másrészt a számviteli törvény az üzleti események kötelező értékelését írja elő. A vállalati méret és a vezetés bonyolultságának növekedésével, az egyre inkább szerteágazó tevékenységek folytán ez már elengedhetlenné válik. Szóka a vállalkozások megítélésének, értékelésének fontosságára hívja fel a figyelmet, melynek egyik legfőbb módszere a számviteli–gazdasági–pénzügyi elemzés. Ez a nagyobb vállalkozásoknál nélkülözhetetlen, ennek segítségével az említett érintettek tájékozottsága és döntéshozási tevékenysége megalapozható, támogatható. Ez az éves beszámoló elemzését jelenti

alapvetően, de a mérleg, eredménykimutatás és kiegészítő melléklet adatain kívül az üzleti jelentésre és belső analitikákra, adatokra is támaszkodik. A beszámoló összefoglaló jellegéből következően az elemzések eredményei átfogóan értékelik az adott vizsgált gazdálkodó szervezetet (Szóka, 2006).

Az adózással kapcsolatosan néhány fogalmat kell előzetesen tisztáznunk. Az adó olyan, jogszabályi előírásokon alapuló, egyszeri vagy folyamatos fizetési kötelezettség, amelyet a jogfennhatóság vagy annak felhatalmazása alapján más szerv hajt be, meghatározott mértékben és időben az arra kötelezettektől, és amiért közvetlen ellenszolgáltatás nem jár.

A további vizsgálódásaink szempontjából jelentős fogalom az adóinformatika, amely az adózás és adóztatás feladatainak megoldására alkalmazott informatikai eljárások összessége. Az adózói oldal számára létfontosságú az adóoptimalizáció, melynek alapja a részletes információk alkalmazása, feldolgozása. Az adózói oldal természetes igénye az optimalizáció. Az adó üzemgazdasági szempontból tulajdonképpen nem más, mint egy költségfeleség. Jogszerűen minden költséget, így az adót is optimalizálni kell, különben romlik a versenyképesség. Az adóztatás alapja a selektív és hatékony információalkalmazás. Az adóbegyűjtés erőforrásait oda érdemes koncentrálni, ahol nagyobb adóbevétel érhető el, vagy az adókerülési hajlandóság csökkentése a cél. A jogfennhatóságok eltérően alkalmazzák az adóinformatikai megoldásokat.

Globalizálódó számvitel

Elemezzük a számvitel globalizálódásának az okait! A gazdasági háborúkat általában tényleges háborúk követték. Amennyiben a gazdasági érdekhatárok és a politikai államok határai nem esnek egybe, nagyobb az esély a konfliktusok békés rendezésére. A vagyon, a jövedelem akkor tud a politikai államhatároktól független struktúrában létezni, ha azok elszámolása egységes szempontokon alapul.

Az egységes szempontú számviteli elszámolások megkönnyítik a transznacionális (politikai államok között megosztott tevékenységű) és a multinacionális (különböző politikai államok jogalanyainak tulajdonában lévő) vállalatok létrejöttét fenntartását. Egy nagyobb vállalat (vállalatcsoport) lehet egyszerre transz- és multinacionális is. Nagyobb lehet a költségvetésük, mint egy kisebb vagy közepes politikai államé.

A számviteli fogalmakat egységesen kell meghatározni és az azon alapuló információs rendszert egyformán kell működtetni. A lényeg a beszámoló mint végtermék, amelynek nemzetközi szinten összehasonlíthatónak kell lennie. A politikai államok számviteli szabályozásának valamilyen nemzetközi normához kell igazodnia. Ezzel lehetőséget teremtenek a tőkeműveletek nemzetközivé válására, a különböző jogfennhatóságok gazdálkodóinak összehasonlítására, a nemzetközi vállalatok nemzeti beszámolóinak összesítésére, illetve a más politikai államok befektetési piacán való megjelenésre.

Ehhez, mint láttuk, egységes beszámolási rendszer és adattartalom a kívánatos.

A regionálissá váló adórendszer

Egyes nemzetgazdasági államok lakossága a fizetett adóért cserébe bizonyos közösségi szolgáltatásokat vár el. Ezért megfelelő mennyiségű adót, járulékot és hasonló közterhet kell beszedni. Nehéz meghatározni a politikai államon belül azt a legkisebb szervezeti egységet, amelynek még önállóan, vagy részben önállóan érdemes adóztatnia. A cél az, hogy az adóztatás tranzakciós költsége ne legyen számottevő a bevételhez képest.

A nemzetközi, pontosabban a jogfennhatóságok közti ügyletek adóvonzatát a jogszabályok, egyezmények összehangolják, hogy egy ügyletet egy adónem vonatkozásában legfeljebb egy jogfennhatóság adóztasson, ez a kettős adóztatás elkerülése. Az aluladóztatás elkerülését már körülmenyesebb lenne előírni. Előfordulhat, hogy egyik jogfennhatóság joga lenne az általános elvek alapján adóztatni, de ott más politikai megfontolásból az az ügylet adómentes. A mentességek összehangolásához a politikai és gazdasági rendszerek közti közelítésre lenne szükség.

Az egyes jogfennhatóságok a mentesség- és kedvezményrendszerekkel különböztetik meg magukat a másiktól. A kedvezményrendszerekkel igyekeznek magukhoz vonzani a gazdasági és adófizetési potenciálokat. A tőketulajdonosok és adózási potenciállal rendelkezők megválaszthatják, hogy melyik jogfennhatóság hatálya alatt végzik a tevékenységüket.

Mitől függ az egyes jogfennhatóság területén az adóterhelés mértéke? Nos, válaszként több tényezőt is említhetünk Pitti (2008) alapján:

1. az állami szerepkörtől, az állami feladatok sokaságától, számától;
2. az adott állam gazdaságpolitikai törekvéseitől, céljaitól;

3. a jóléti rendszerek működésétől és azok finanszírozási szükségleteitől;
4. a Stabilitási és Növekedési Paktum következményeitől;
5. a Közösségi adóharmonizációs törekvésektől;
6. az egyes államok adórendszereinek működési hatékonyságától.

Ennek következménye az lesz, hogy a jogfennhatóságok versenyeznek az adófizetői potenciáért. Némelyek, főleg a költségvetési szemléletű közigazdászok, ezt káros adóversenynek tartják. A világ adóhatóságai nem egyesülnek, de vannak koalíciók! Ilyen például az OECD. A nemzetközi gazdasági térben igyekeznek rászorítani a jogfennhatóságokat (amelyek sok esetben nem önálló politikai államok, hanem különleges nemzetközi jogi státuszú területek) az együttműködésre. A káros adóverseny következményei az alábbiak:

- a társasági adózásban rejlő különbségek kritikája (megjelennek az európai átlagnál alacsonyabb adóterhek, eltérő adóalapok, eltérő adókulcsok, kedvezmények és támogatások);
- az országhatárokat átlépő vállalkozások transzfer ügyleteinek eltérő megítélése, s eltérő szigorúsággal történő kezelése;
- az „átmenetileg” szabad vállalati források és a lakossági megtakarítások eltérő mértékű adóztatása;
- az áru- és szolgáltatásforgalom adóztatása (az ideiglenesre tervezett rendeltetési hely elszámolási elv);
- a mind mobilabbá váló munkaerő jövedelemadózási és biztosítási díjfizetési kötelezettségének eltérő szabályozása, illetve a közteherviselés ellenében járó szolgáltatások eltérő színvonalú biztosítása.

S vajon mely tényezők mozgatják a tőketulajdonosok döntéseit? Erről már készültek korábban felmérések, most csak említsük meg a főbb okokat:

- politikai befolyás szerzése;
- piacszerzés szándéka (termelés és a piac közötti távolság csökkentése);
- előnyös tulajdonszerzés lehetősége (privatizáció);
- az élőkommunka olcsósága;
- közigazdaságilag előnyös termelési és értékesítési kooperáció lehetősége;
- infrastrukturális adottságok;
- engedékenyebb környezetvédelmi szabályok;
- adókedvezmények (közvetlen pénzügyi előny);

- adóalapok eltérő megállapításából származó előnyök kihasználása (lásd: számviteli beszámolón alapuló, illetve adótörvény szerint szabályozott adóalap, illetve az adózás előtti eredmény „sokszínű” korrekciója);
- adókulcsok különbözősége (lásd: hálózatos vállalkozások előny-szerzési lehetősége).

Mindezek a tényezők azt eredményezték, hogy a világ gazdaságnak új kihívásokkal kellett szembe néznie. Ezek közül az egyik nagyon fontos a pénzügyi folyamatok és reálfolyamatok szétválása. A másik tényező, hogy a nagyvállalatok – különböző megfontolásokból – országhatárokat átlépő módon (hálózatosan) szerveződnek, s működési filozófiájuk nem követhető. Erőteljesen megjelent a vállalatbirodalmak érdekérvényesítő erejének növekedése és ezzel szemben a nemzetállami összefogás hiánya. A transznacionális és a multinacionális vállalkozások a világkereskedelem majdnem 60%-át uralják (Pitti, 2008). A közteherviselés intézményei (az adóhatóságok) nemzeti határok közé szorítottak, s csökkenő eredményességgel képesek követni az anya- és leányvállalatok közötti ügyleteket. A folyamatot most valamelyest árnyalja, hogy a nemzeti adóhatóságok tudnak transzferárakat ellenőrizni, illetve egymással határokon átívelve kapcsolatot létesíteni és jogsegélyegyezmény keretében információcserét végezni.

Mindezek alapján egyértelműen kijelenthető, hogy az adórendszerek regionálissá váltak. Emellett a helyi adók is tördelik a kvázi egységes regionális adózást. Ezek a területi alapú adózási rendszerek. A helyi adórendszerek tipizálását és összefoglalását megismerhetjük Nagy Tibor (1959) munkájából. Adóként funkcionálnak bizonyos köztisztviselők (kamarák, karok, egyházak) kötelező bevételei. Magyarországon ilyen a gazdasági kamarai regisztrációs díj, illetve a hivatásrendi kamaráknál, karoknál a kötelező tagdíj. Kifejezetten adójellegű a könyvvizsgálókat terhelő árbevétel alapú tagdíj. Ezek némelyikét nem csak a tevékenységet végzőktől szedik be, hanem a gazdaság egészétől. Például ilyen a Végrehajtói Kart megillető 1%-os költségátalány, amelyet az adósoktól szednek be.

A számviteli rendszerek

A gyakorlatban a kialakult kettős könyvviteli rendszert és annak Schmalenbach által kidolgozott négy számlasoros rendszerét használják. A gyakorlati kézikönyvet és a magyar nyelvű terminológiát Nyárádi 1938-ban

– második átdolgozott kiadásban – megjelent könyvéből ismerhette meg a hazai szakma. A mai napig ezeket az elveket használjuk. A mérlegtételek besorolása azóta változott. Nyárádi még elvi alapon osztályozta a vagyonelemeket, ma ez nem minden esetben mondható el a jogi szabályozásról. A kettős könyvvitel rendszere ma már több, mint ötszáz éves.

Érdekes hazai kísérletet mutat be Gulyás István a „Modern könyvviteltan” című könyvében, amelyben 2010-ben matematikai szabatosságú axiomatikus felépítést adta a könyvelésnek. Nem kettős, hanem n -szeres ($n > 3$) könyvelést definiált. Álláspontja szerint ez a számlasoros könyvelés halála. A gyakorlatban nem mutatkozik jelentős érdeklődés ez iránt (Gulyás, 2010).

Az integrált informatikai rendszer alapján a vállalkozások az adatokat egy helyen rögzítik. Adatok hozzáféréséhez a felhasználás bonyolult hozzáférési jogosultsággal valósul meg. Az adatállomány dinamikusan változik. A klasszikus értelemben vett analitikák, megfelelnek egy adatbázis-lekérdezésnek. Ezeket a rendszereket bonyolult és drága szoftverek, költséges és érzékeny hardverekkel valósítják meg. Nagy a vállalkozások kitétsége a szoftvercégek felé. A szoftverek paraméterezése külön „szakma”. Éppen ezért általában bérlik és nem vásárolják meg!

Külön rendszerelem a beszámoló. Az informatikai rendszer kimenete a külső és belső címzetteknek szól. A nemzetközi rendszerek, egy tradicionálisan kialakult nemzeti rendszer kiteljesítései. Ezek általában a beszámoló adattartalmát írják elő. Alapelveket rögzítenek. Az alapelvek könnyen érthető és értelmezhető kikötések a beszámolás tartalmára. Két nagy rendszer alakult ki az IFRS (**I**nternational **F**inancial **R**eport **S**tandards) és a US GAAP (**U**S **G**enerally **A**ccepted **A**ccounting **P**rinciples) (Bartha-Gellért–Madarasiné Szirmai, 2013). A kialakult rendszerek mérete eltérő. Az általánosan rögzített alapelvek következménye, hogy rengeteg értelmezés szükséges hozzájuk. Az értelmezéseket egy szakmai grémium készíti.

Az IFRS mintegy ötezer, a US GAAP mintegy húszezer oldalt tartalmaz. A két nemzetközi rendszer közeledik egymáshoz. Jelenleg az IFRS általánossá válása látszik valószínűnek. A számviteli rendszerek közti hasonlóságról és különbségekről a PricewaterhouseCoopers kiadványából szerezhethetünk részletes információkat (PricewaterhouseCoopers, 2016).

A nemzeti számviteli rendszereket két csoportba oszthatjuk. Az egyik a kontinentális, itt a rendszer a célját jogi szabályozással éri el. Az angol-szász rendszer a szabályozást egy szakmai testületre bizza, és azt kötelező

alkalmazni a nyilvánosság előtti felhasználásban. A két szabályozási rendszer keveredhet is.

A számviteli informatikai rendszereket a beszámolási elvek alapján építik fel. Kompatibilitási okokból a kettős könyvvitel rendszerét szimulálják. A kettős könyvvitel általánosan elterjedt, a rendszert összességében lecserélni korszerű informatikai elveken alapuló megoldásra, szinte lehetetlen. Megfelelő számú szakembert kellene átképezni, amihez legalább egy emberöltő szükséges. Meg kell oldani az adatbevitelt és annak ellenőrzését technológiaselemleges módon. Az adatfeldolgozás során az elsődleges bizonylatok, adatok (INPUT) segítségével előállítjuk a rendszer belső működése során a közbülső bizonylatokat, adatokat (BELSŐ VÁLTOZÓK). Végezetül, de nem utolsósorban előállítjuk a végső bizonylat adatait (OUTPUT). Ez lenne a jelenlegi rendszer. A közbülső adatokat nem kell előállítani és dokumentálni sem, azokat elég hozzáférhetővé tenni egy esetleges ellenőrzés számára. Mindeközben az adatbiztonság követelményeit is szem előtt kell tartani.

Az adózási rendszerek

Az adózási rendszerek vizsgálatát nem függetleníthetjük a történelmi örökségektől. Európa történelme során sok jogfennhatóság született és szűnt meg. Bizonyos körzetek kiváltságokat kaptak. Adókedvezményekkel motiválták egyes vallások felvételére a lakosokat. Nézzünk néhány példát az említettekre a látszólag egységes Európai Unióból.

Az olasz és a német egység mintegy 150 éves múltra tekint vissza. Az Alpok hegyi útjain, nem a saját államából érhető el a legkönnyebben minden település, Livigno egy kis olasz település, amelynek a napóleoni háborúk óta adómentessége van, többek közt a jövedéki adót illetően. Büsingen egy német exklávé Svájcban. Svájci vámterület is, a svájci posta viszi a leveleket is. Jungholz egy osztrák település, de jövedéki és forgalmi adó szempontból német. Megközelíteni is Németországból a könnyebb. A belga–holland határ közelében van Baarle Hartog vagy Baarle Nassau, a megfelelő nemzeti elnevezéssel. Ezen a településen szinte házról házra változik az állami illetőség.

A történelmi sajátosságok megőrzésén túl, a kisebb jogfennhatóságok rájöttek, hogy érdemes kihasználniuk a kicsiségből, és az önálló jogfennhatósági létből adódó előnyöket. A kicsiség előnye, hogy a lakosság kö-

zösségi szolgáltatásaihoz abszolút mértékben kevés közbevétel szükséges. Ezért igen kedvező adózási feltételeket tud teremteni a nemzetközi tőke számára. Másképp fogalmazva, ezeknek a cégeknek adómenedéket nyújtottak. A tőkeműveletek elvégzéséhez fejlett pénzügyi központok jöttek létre. A versengő adóhelyszínek motivációit, az „adóoptimalizációs” eljárások biztosítását Brother Layman részletesen kifejti (Layman, 2010).

Néhány példát ezek közül bemutatunk. Monaco, önálló városállam, határos Franciaországgal, de kedvezőbb adózási feltételeket biztosít, nincs jövedelemadó, kifejezett adóparadicsom. A Karibi államok, a volt gyarmatokból alakultak ki, amelyek önállósodtak. A szigeteken jó a klíma, kellemes az élet és névleges az adózás. Lehetőséget biztosítanak a névtelenségre. Az OECD nyomás alá helyezi ezeket a jogfennhatóságokat, hogy a névtelenség lehetőségét adják fel.

Az adózók oldaláról lehetőség lesz az adóminimum létrehozására, az adókockázat kezelésére. Mindezeket a hatósági körökben agresszív adótervezésnek nevezik. Ezek lényege, hogy információs aszimmetriát hozzanak létre az adózó és az adóhatóságok között.

Adóztató oldaláról nézve szükséges a lehető legtöbb információ előállítása. Ezáltal tud az egyes adóhatóság meg olyan adatokat, melyek az adóztatáshoz, illetve annak ellenőrzéséhez szükséges. Azonban ez az adóztató oldaláról jelentős költség- és időráfordítást jelent, s még így sem biztosítható az információs szimmetria. Éppen ezért adóztatói oldalról célszerű megelőzni ezeket a lehetőségeket. Ilyen megelőzésre jó példa a pénzügyi transzferek megadóztatása. Az adóelkerülési kockázat csökkentésére adóztatói oldalról célszerű egy általánosan használható adatbázis létrehozása. Ez az adatbázis, vagy hívhatjuk „bár” rendszernek is, azt jelentené, hogy: bárkiről, bármikor, bármit megtudhatunk. Ezzel természetesen kicsit totalitárius állam épülhetne ki, végezetül pedig eljutnánk az agresszív adóztatáshoz, ami az információs önrendelkezés teljes negligálását jelentené.

Az Európai Unió közteherviselési rendszerének jelenlegi ismertetőjegyei:

- Közösségi szinten a vámot leszámítva nincs közös adóztatási jog, a forgalmi típusú adók némelyike harmonizált, de a közösségi egység nem mutatkozik;
- a tagállami GDP 1%-át kitevő átengedett bevételek elégtelen fedezetet adnak a közösségi politikák hatékony pénzügyi finanszírozásához;

- az EU-tagállamok adórendszere 28 önálló adórendszerből áll (lásd: adóstruktúrában, adóalapokban, adómértékekben mutatkozó különbségek);
- az országhatárokat átlépő vállalatbirodalmak működésével (a hálózatos szerveződés következményeivel) a nemzeti adóhatóságok nem tudnak megbirkózni, s az adóhatóságok együttműködése jelenleg alacsony hatékonyságú;
- az európai országok gyakorlatában a munkára több közteher hárul, mint amennyivel a munka hozzájárul a GDP növekedéséhez.

Ne feledjük azonban azt sem, hogy az adóztatás nem cél, hanem eszköz a társadalom működtetéséhez. Az egyenlő és méltányos közteherviselés érdekében az adókerülő magatartásokat ki kell zárni, vagy olyan rendszert kell létrehozni, hogy az adókerülés tranzakciós költsége magasabb legyen az adó megfizetésénél. Fontos szempont lehet az adóhatósági vizsgálatok magas színvonala és ezáltal az adóelkerülés felderítésének egyre javuló hatékonysági mutatója is. Azonban véleményünk szerint az adóelkerülés tranzakciós költsége fogja érdemben eldönteni, hogy az adózó vállalja-e az adóelkerülés kockázatát.

A hatósági információtechnológia fel kell, hogy használja a hálózat-tudomány, az adatbányászat eredményeit. Az adatok egyedi rögzítése a „big data” korában nem járható út. Ezért meg kell oldani az automatizált adatletöltést az üzleti szférából. Az így létrejövő „szép új világ” azt jelenti, hogy kvázi titkosszolgálati módszerekkel kell az adózás, adóztatás világában együtt élni.

A régiók tökevonzó képességét ugyanakkor fenn kell tartani, ami egyúttal befektetőbarát adózási környezetet is jelent. Ennek meg kell nyilvánulnia az egyszerű adminisztrációban, az egyszerű tőkejövedelemrealizációban, és a jövedelem szabad transzferálásában. A régiók finanszírozását biztosítani kell. Ehhez megfelelő adószint, könnyen beszédhető, egyszerű adók szükségesek. Elsősorban a helyi gazdasági teljesítményeket kell adóztatni. A társadalombiztosítási rendszereket az élőmunka terhein túl más adókból is lehet finanszírozni, vagy angolszász mintára, csökkenteni kell a közösségi szolgáltatások szintjét.

Nem mehetünk el amellett sem, hogy a regionális adóztatók egymással is konkurálnak. A sajátos regionális adók megállapításához, ellenőrzéséhez egyedi analitikus nyilvántartások szükségesek, amelyek a számviteli elszámolással nem feltétlenül kompatibilisek.

Az információs rendszerekről

Az előzőkből kitűnt, hogy a számvitel globalizálódása és az adózás regionalizációja társadalmi elvárás, ezért az informatikai rendszernek ezt a kettős igényt kell kielégítenie. A régiók közti verseny nem fog megszűnni. A társadalmilag fejlettebb régiók fejlődése lassul, de fenntartása költségesebb lesz. A közösségi költségek között jelentős tényező lesz a természeti környezettel együtt élés költsége. A régiók közösségi költségigénye nőni fog, ezért versenyezni fognak a tőkéért. Más régióból tőkebefektetést akkor lehet várni, ha a tőke és hozama biztonságban van, és a gazdálkodás kellően kontrollálható.

A korábbiakban láttuk, hogy ehhez egységes nemzetközi beszámolási rendszer szükséges, amely olyan információs rendszeren alapul, amelyik az adózással kapcsolatos regionális adatigényeket is kielégíti. Amennyiben a számviteli információs rendszer olyan általános, hogy a folyton változó adózás információs igényét is ki tudja szolgálni, akkor már csak a beszámolási elvek és gyakorlat időbeli stabilitása lesz kérdéses. Amennyiben az adózási rendszer alkalmazkodik a számvitelhez, az adóztatók politikai mozgástere beszűkül.

Nézzük meg, milyen legyen a számviteli rendszer! A számviteli rendszerek közül célszerű az integrált rendszereket választani. Lényegesen több kisméretű gazdálkodó van, mint nagy, ezért egyszerűsített, olcsó rendszer szükséges. Célszerű úgy választani, hogy az adatrögzítés egy helyen, a felhasználás több helyen lehessen. Az adatokat több helyen lehessen kezelni (kiegészítés, elemzés, módosítás). A klasszikus könyvelést pedig, amíg arra szükség van, mindenképpen egy szoftver állítsa elő.

Fontos szempont, hogy a beszámolás adattartalma egyszerűsödjön. Igazodjon a vállalkozás méretéhez, és a beszámoló külső címzettjeinek várható számához. A tőkevonzóképeség növeléséhez a tőkeszerkezet differenciálódása szükséges, hogy a beszámolóban is megjelenjen. Már ma is létező fogalom a mezzanine tőke, amely jogilag átmenetet képez a saját tőke és az idegen tőke között.

Az adóztatás informatikája szelektívvé válik, erősen célorientált lesz. Az adóztatás természetéből adódóan annak tartalmát törvény vagy jogszabály írja elő kötelezően, amelyeknek ki kell fejeznie a regionális érdekeket. Ugyanakkor a könyvvitelbe illeszthetőség lényeges szempont. Az integrált rendszerben, amely az információ szerkezetét tekintve nem a kettős

könyvvitelen, és nem a számlasoros könyvelésen alapul, azt csak kimenteként tudja produkálni. A számlarend az információigénynek megfelelően alakítható ki, ameddig a kettős könyvvitel terminológiáját fenn kell tartani.

A jelenleg hatályos gondolkodás szerint az adók információigényének változásával változna a számlarend összehasonlíthatósága. Több régió esetén eltérő számlarendek párhuzamosan léteznének. Az adóztatás informatikája jelenleg önállóan alakítandó ki, a könyvelés melletti rendszerként. Ez régióról régióra változhat. Az önálló adólevezetés szükséges, ezt nevezhetjük adómérlegnek, bár nem mérleg, a két oldal egyezősége mesterségesen hozható létre.

Összegzés

A távoli jövő a kettős könyvvitel lassú elhalása. Mint az előzőekben kimutattuk, ez egy emberöltő alatt valósulhat meg. Lényegében addigra, amíg az informatikai „írástudatlanok” és az interneten kívül élők generációja ki nem esik a munkavégzésből. Addig meg kell barátkozni a kettős rendszerekkel.

A globális információs rendszer a számviteli beszámolóhoz készíthető. Nem feltétlenül használható az adózáshoz. Az adótartalom meghatározásához, ellenőrzéséhez egyedi rendszerből előállítható adatok lehetnek szükségesek. A rendszer stabil, zárt egységet alkot.

Regionális információs rendszer, elsősorban a regionális igazgatási feladatokhoz, benne az adózáshoz, készül. Együttműködik a globális rendszerrel, és az adólevezetéséhez szükséges adatokat tartalmazza. Gyorsan, rugalmasan változtatható.

A rendszerek összeegyeztetése megkerülhetetlen. Ezek a rendszerek kiegészítik egymást. Lényegében egymás inputjai az outputok. A kiszámított adókötelezettség üzemgazdasági költségtényező, ugyanakkor az elszámolt költségek, ráfordítások, bevételek az adó meghatározásának tényezői.

A jelenleg fennálló rendszerben önálló számviteli beszámoló és önálló adólevezetés szükséges. A fejlődés a kettős könyvvitel elhalásának irányába abban az esetben tud elmozdulni, ha a jogi szabályozás lehetővé teszi, hogy az informatikai rendszerek outputjai legyenek a meghatározók, és nem az információs rendszer.

A pénzügyek világában terjed az úgynevezett blockchain megoldás, ahogy azt Jemima Kelly (2016) cikkében megírta, amely felhagy a központi könyvelt fizetési eszközök alkalmazásával. Amennyiben ez a fizetőeszközök körében elterjed, előbb-utóbb más vagyonelemek vonatkozásában is teret fog nyerni. Az előrejelzések szerint 2017-ben ez már a legnagyobb bankok körében élő gyakorlat lesz.

Irodalom

- Ambrus R. A. (2015): Számvitel és adózás, különös tekintettel a nyilvántartási és adókötelezettségek kapcsolatára. *Gazdaság & Társadalom*, 2015(különszám), pp.18–32. Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron. ISSN 0865-7823, DOI: <http://dx.doi.org/10.21637/GT.2015.00.02>.
- Bartha Á. – Gellért H. – Madarasiné Szirmai A. (2013): Nemzetközi számviteli ismeretek. Perfekt Zrt., Budapest. ISBN: 978-963-39-4824-8.
- Gulyás I. (2010): Modern könyvvitel. Második, átdolgozott kiadás. GIN Professional Kft., Budapest. ISBN: 978-615-5050-06-0.
- Kelly, J. (2016): Banks adopting blockchain 'dramatically faster' than expected: IBM. <http://www.reuters.com/article/us-tech-blockchain-ibm-idUSKCN11Y28D> (Letöltve: 2016.10. 15.)
- Layman, B. (2010): Az offshore halála. HVG Kiadó Zrt, Budapest. ISBN: 978-963-8951-70-0.
- Nagy T. (1959): A helyi bevételek és költségvetési szabályozási rendszer. In: Az adózás alapkérdései, pp. 341–364. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- Nyárádi J. (1938): Mérlegtani alapismeretek. Második, átdolgozott kiadás. Officina Nyomda és Kiadóvállalat Kft., Budapest.
- Pitti Z. (2008): Európa a nemzetközi adóversenyben és adóverseny az európai unióban. Pécs.
- PricewaterhouseCoopers (2016): IFRS és US GAAP similarities and differences 2016. <http://www.pwc.com/us/en/cfodirect/assets/pdf/accounting-guides> (Letöltve: 2016.10.30.)
- Szóka K. (2006): A számviteli elemzés alapjai. In: Kövér Á. (szerk.): A számvitel alapjai. 528 p. Vasas-Pesti Kft., Miskolc, pp. 90-91.
- Varga J. (2013a): Könyvvezetés. In: Parádi-Dolgos A. – Polyák I. – Varga J. (szerk.): A magyar számvitel rendszere. 316 p. A Soproni Felsőoktatásért Alapítvány, Sopron, pp. 55–83.
- Varga J. (2013b): A számvitel célja, feladata. In: Parádi-Dolgos A. – Polyák I. – Varga J. (szerk.): A magyar számvitel rendszere. 316 p. A Soproni Felsőoktatásért Alapítvány, Sopron, pp. 16–43.

Számviteli és adózási szabályozás a hazai K+F tevékenység elszámolásában

Széles Zsuzsanna⁴² – Ambrus Rita⁴³ – Tóthné Szabó Erzsébet⁴⁴

ABSZTRAKT: A gazdasági fejlődés központjaiban az elméleti kutatók, a fejlesztők, a menedzserek elképzelhetetlenül hatékony együttműködésben dolgoznak az új termék (technológiai, marketing, pénzügy stb.) ötletek feltárásán és megvalósításán. Az elmúlt évszázadokban azonban a K+F által feltárt innovációs lehetőségeket elsősorban a nagyvállalatok hasznosították. Az elmúlt években azonban ez a tudás a kkv-szektor vállalkozásai számára is elérhetővé vált és az innovációs lehetőségek megtalálása jelentheti a siker kulcsát. Az egyre gyorsuló haladás hatására a rugalmasság, a gyors alkalmazkodás vált a vállalati versenyképesség alapvető tényezőjévé, s ez jelentősen módosította a vállalatok szerkezetét. A közép-európai országok piacgazdasággá alakulásának, illetve az Európai Unióhoz való csatlakozásának pozitív hatása fokozatosan eltűnik, a globális pénzügyi válság miatt szükségessé vált pénzügyi szigorítások pedig visszafogják a GDP növekedését. Jelenleg a legfontosabb kérdés, hogy az elkövetkezendő években mi lehet a gazdasági növekedés motorja.

Az Unió arra ösztönzi a tagországokat, hogy 2020-ra GDP-jük 3%-át kutatásra és innovációra fordítsák. A számvitel és az adózás szempontjából is kulcsfontosságú a K+F projektek dokumentálása, ezen belül is a tevékenység K+F minősítése, valamint a kapcsolódó költségek összegének és összetételének figyelembevétele az adó-, illetve adóalap-kezdményeknél.

KULCSSZAVAK: kutatás, fejlesztés, innováció, adókedvezmény, számviteli elszámolás

JEL kódok: M41, H25, H27

⁴² Dr. habil. Széles Zsuzsanna PhD, egyetemi docens, Nyugat-magyarországi Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar, Sopron (szeles.zsuzsanna@gmail.com)

⁴³ Dr. Ambrus Rita PhD, egyetemi docens, Nyugat-magyarországi Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar, Sopron

⁴⁴ Tóthné dr. Szabó Erzsébet PhD, egyetemi docens, Nyugat-magyarországi Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar, Sopron

Bevezetés

A közgazdászok álláspontja gyakran különbözik a vállalkozások növekedésének meghatározásában, eltérések vannak a növekedésüket segítő és akadályozó tényezők meghatározásában. Perren (1999) a tulajdonos növekedési motivációját, szakértelmét, a rendelkezésre álló erőforrásokat és a keresletet tartja meghatározónak, míg Ghoshal és társai (2002) a vállalkozók, illetve a vállalati szervezet kompetenciáinak fontossága mellett tette le a voksát.

Az Európai Unió kutatás–fejlesztéssel foglalkozó központja (IRI) közzétette 2015. évi vizsgálatának eredményét, amelyből kiderül, hogy a világ 2500 vezető cége 607,2 milliárd eurót fektetett kutatás–fejlesztésbe 2014-ben. A K+F-ben élenjáró vállalatok közül 608 vállalat székhelye az EU-ban, 829 vállalat központja az USA-ban van, 360 Japánban folytatja tevékenységét, a fennmaradó 703 vállalat a világ többi országában működik. Az adatokból kiderül, hogy a K+F tevékenység közel 72%-át a világ három legjelentősebb állama (közössége) adja. (EU R&D Scoreboard, 2015)

A kutatás–fejlesztésnek és az innovációs folyamatoknak meghatározó szerepük van az egyes régiók, és azon belül is a vállalatok versenyképességének javításában. Ezt a világ számos országában felismerték már az elmúlt években, így az Európai Unióban is, ahol 2000-től mind a gazdaságfejlesztési, mind a regionális fejlesztési politikának középpontjába állították ezen folyamatok támogatását és hatékonyságának javítását. Az Unió arra ösztönzi a tagországokat, hogy 2020-ra GDP-jük 3%-át kutatásra és innovációra fordítsák (Kutatás és Innováció, 2016; NKFI Alap, 2016)

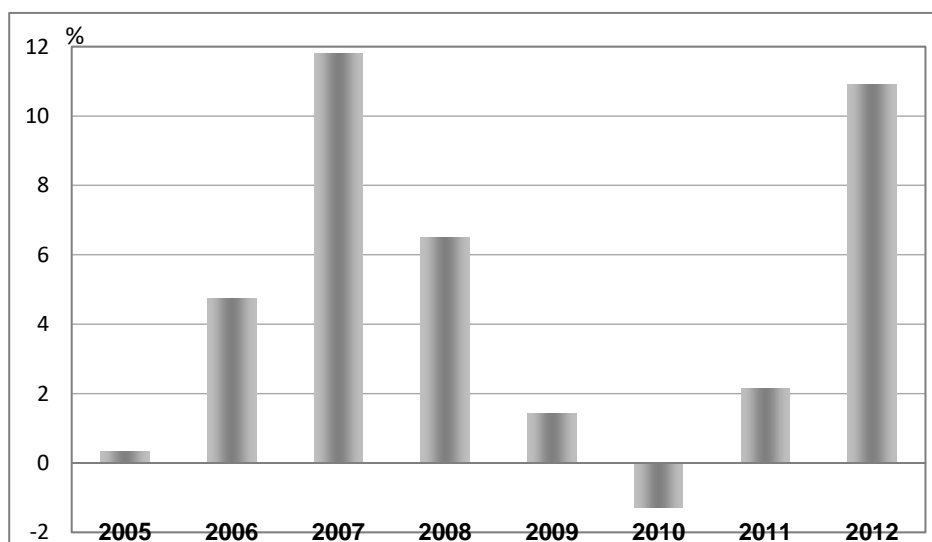
Az EU arra törekszik, hogy közpénzek felhasználásával ösztönözze a magánszféra innovációs és kutatási tevékenységét, továbbá, hogy elhárítsa azokat az akadályokat, amelyek az ötletek megvalósítását és piacra jutását megnehezítik. A Horizont 2020 program keretében 80 milliárd eurós támogatás áll rendelkezésre 2020-ig a K+F+I tevékenységre.

Hazánkban első lépésként megalkották a Kutatási és Technológiai Innovációs Alapról szóló 2003. évi XC. törvényt, melynek rendeltetése a magyar gazdaság technológiai innovációjának ösztönzése a hazai és a külföldi kutatási eredmények hasznosításának előmozdítása, az innováció infrastruktúrájának és szolgáltató tevékenységének fejlesztése. Ezt követően érvénybe lépett a 2004. évi CXXXIV. törvény a kutatás–fejlesztésről és a technológiai innovációról, majd több jogi változás is történt az évek folyamán. Ezek közül az egyik legjelentősebb 2015. január 1-jén életre

hívta a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapot (továbbiakban: NKFI Alap) a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló 2014. évi LXXVI. törvény alapján (Tóth, 2016).

Hogyan is állnak a vállalatok a kutatás–fejlesztéssel napjainkban? Az Európai Bizottság 2015-ben is felállította azoknak a vállalatoknak a rangsorát, amelyek a legtöbbet fektetik kutatási és fejlesztési programokba az EU-ban. A kutatás adatai szerint az élen Nagy-Britannia áll, melyet Németország, majd Franciaország követ. Az említett három ország teljesítménye teszi ki az európai kutatásfejlesztés döntő hányadát. Jelenleg az Amerikai Egyesült Államok adja az összes K+F befektetés 36%-át a világon, az Európai Unió kicsivel, több mint 30%-kal a második legerősebb potenciállal bír (EU R&D Scoreboard, 2015).

Ha megnézzük az EU R&D Scoreboard (2015) listáján szereplő cégeket, akkor az első helyen a Volkswagen áll 13 120 millió eurós éves K+F ráfordítással, 11,7 %-os növekedést elérve ezen a területen 2014-ben, a második helyen a Diamler található, míg a dobogó harmadik fokára Robert Bosch került. Az 1000 céget számláló listán mindössze egy magyar vállalat van. A Richter Gedeon a rangsorban a 178. helyet foglalja el, a 2014. évi adatok alapján 138,8 millió eurót költve a K+F tevékenységre.

1. ábra: A fajlagos K+F ráfordítás Magyarországon 2004 és 2012 között az előző év százalékában

Forrás: Az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TEIR) adatbázisa alapján saját számítás

Hazánk K+F ráfordításainak alakulását 2004 és 2012 között az 1. ábra mutatja. Jól látható, hogy volt egy jelentős visszaesés a növekedésben 2010-ben, majd ezt követően ismét emelkedésnek indultak országos szinten a kutatás–fejlesztési kiadások.

Hogyan is áll Magyarország a K+F tekintetében, ha regionális bontásban vizsgáljuk a fajlagos K+F ráfordításokat? Az 1. táblázat adatai azt mutatják, hogy amíg 2004-ben Közép-Magyarországon és a Nyugat-Dunántúlon volt a legmagasabb az egy kutatóra jutó K+F ráfordítás, addig ez 2012-re megváltozott és a Dél-Dunántúlon, valamint az Észak-Alföldön a legmagasabb a vizsgált érték. Észak-Alföld már 2008 óta őrzi vezető helyét a rangsorban, míg a Dél-Dunántúlon az elemzett időszak utolsó két évben volt jelentős a növekedés a fajlagos K+F ráfordítások tekintetében.

1. táblázat: A fajlagos K+F ráfordítás alakulása 2004 és 2012 között

	E Ft / tudományos kutató, fejlesztő								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dél-Alföld	9962,9	11292,9	12338,9	12835,1	12887,8	13063,2	13472,1	13351,2	14211,4
Dél-Dunántúl	7929,9	7670,5	8425,9	7657,4	8526,6	9677,3	9018,9	10938,3	18290,
Észak-Alföld	12659,3	14082,8	13407,4	13852,4	17182,6	17698,7	17193,5	16113,9	18007,5
Észak-Magyarország	7401,0	9132,2	10004,	11314,6	12873,5	13591,2	11645,5	12564,2	12929,3
Közép-Dunántúl	13766,5	11986,8	11663,4	13398,7	15098,8	15024,6	17074,5	13898,1	15817,4
Közép-Magyarország	11918,3	13421,3	14241,2	14313,1	14020,7	14823,1	14388,4	14475,9	14571,7
Nyugat-Dunántúl	13707,9	10009,8	11201,	17495,8	16175,9	14274,6	14107,5	17638,8	15939,9
Összesen	77345,8	77596,3	81281,8	90867,1	96765,9	98152,7	96900,4	98980,4	109767,2

Forrás: Az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TEIR) adatbázisa alapján

A múlt adatainak vizsgálatánál ne feledkezzünk meg a rendelkezésre álló Uniós forrásokról. A KPMG (2015) összesítette a 2014-ben lezárult 7 éves költségvetési időszak (pályázati periódus) K+F pályázatainak adatait, amely alapján Magyarország a 16. helyen végzett a tagországok szerinti összesítésben. Összesen 278 millió eurót nyertek el magyar projektek, ezzel hazánk az összes K+F Uniós forrás 0,75 százalékát szerezte meg.

Kutatás–fejlesztési alapfogalmak

A 2000. évi C. törvény számviteli törvény 3. § (4) 2-4 bekezdéseiben említi a tudományos kutatás, kísérleti fejlesztés alaptípusait, amelyek pontos meghatározását a 2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról 3 § értelmező rendelkezései között találunk meg:

„*Alapkutatás*: olyan felfedező jellegű kísérleti vagy elméleti munka, amelyet elsősorban jelenségek, tapasztalatok és megfigyelések megértéséhez szükséges új ismeretek megszerzésének érdekében folytatnak anélkül, hogy kilátásba helyeznék azok gyakorlati alkalmazását vagy felhasználását.” (2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról 3 § 1. bekezdés)

„*Alkalmazott kutatás*: tervezett kutatás vagy célzott vizsgálat, amelynek célja új ismeretek, tudás és szakértelem megszerzése új termékek, eljárások, technológiák vagy szolgáltatások kifejlesztéséhez, vagy a létező termékek, eljárások vagy szolgáltatások jelentős mértékű továbbfejlesztésének elősegítéséhez” (2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról 3 § 2. bekezdés)

„*Kísérleti fejlesztés*: a meglévő tudományos, technológiai, üzleti és egyéb vonatkozó ismeretek és szakértelem megszerzése, összesítése, megosztása, alkalmazása és felhasználása új, módosított vagy javított termék, eljárás vagy szolgáltatás terveinek létrehozása vagy megtervezése céljából.” (2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról 3 § 7. bekezdés)

Ezen túlmenően a törvény konkrétan meghatározza, hogy mely tevékenységek minősíthetők kutatás–fejlesztésnek.

A K+F tevékenység számvitele

A számvitelnek ez egy, igen érzékeny területe. Számos kihívással kell szembe néznünk az alap-, az alkalmazott kutatás és a kísérleti fejlesztés témakörök tárgyalásánál. A számviteli elszámolásban rejlő sajátosságok miatt azonban szükséges ezeknek a területeknek az elhatárolása. Az egyik legfontosabb, amit a kezdetekkor tisztázni kell, hogy valójában mi tartozik bele a K+F tevékenységbe. K+F tevékenységi körbe sorolható minden, amiben fellelhető az újszerűség és valamely tudományos vagy műszaki bizonytalanság feloldásának számottevő eleme. Nézzünk erre példát: a prototípusok tervezése, szerkesztése és vizsgálata általában a K+F

körébe tartozik, ugyanígy a kísérleti üzemek építése és beüzemelése a K+F tevékenység része. A kísérleti szakasz végeztével, valamint a próbaüzem után azonban termelési egységként kezd el működni, a tevékenység ezt követően már nem tekinthető K+F-nek. A gyártási szakasz sem számítható be a K+F tevékenységbe, kivéve, ha új tervezési és műszaki megoldásokat tartalmaz (Magyar Fejlesztési Intézet, 2009).

A kísérleti fejlesztés aktivált értékek definíciója alapján a jövőben hasznosítható, a kísérleti fejlesztés eredményének későbbi hasznosításakor az értékesítés során keletkező árbevételben megtérülő, a kísérleti fejlesztés eredménye érdekében felmerült olyan tételeket, vagy a saját tevékenység során felmerült közvetlen önköltségbe tartozó költséget lehet elszámolni a 2000. évi C. törvény a számvitelről meghatározása szerint. Ennek az az oka, hogy az előállított termék piaci árát meghaladja a kapott érték. A kísérleti fejlesztés állományba vett aktivált értéke sosem lehet magasabb, mint amely előre láthatólag megtérül a jövőbeni gazdasági haszonból a fejlesztési és termelési költségek, valamint az értékesítési költségek levonása után. Ennek értelmében a felmerülő többlet költséget úgy kell aktiválni, amely a kísérleti fejlesztés eredményeként létrejött aktiválható termék bekerülési értékében nem vehető figyelembe. A használatbavétel legfőbb feltétele, hogy a kísérleti fejlesztés aktivált költsége a jövőbeni haszonból megtérüljön. Mivel a költségek elszámolása, elkülönítése a kutatás fejlesztés alapja, így a dokumentálás elkészítése mindenképpen szükséges.

A dokumentálás első lépése a kísérleti fejlesztés megkezdésekor hozott döntés kötelező érvényű a vállalatra, és ezt a számviteli politikájában is rögzíteni szükséges. Az alap és alkalmazott kutatás költségei, valamint a kísérleti fejlesztés közvetett és általános költségei azonban nem aktiválhatóak, azokat felmerülésükkor azonnal költségként kell elszámolni (Varga, 2013). Abban az esetben, ha a kísérleti fejlesztés sikeresen lezárul az aktivált költségeket maximum 5 év alatt lehet terv szerinti értékcsökkenéssel az eredmény terhére elszámolni, maradványértékkel azonban nem szabad számolni. Ha a kísérleti fejlesztés nem hoz eredményt, vagy egyértelművé válik, hogy az aktivált költségek a bevételekből nem fognak megtérülni, akkor terven felüli értékcsökkenést kell elszámolni.

A K+F közvetlen költségei közé az alábbi költségek tartozhatnak (Magyar Fejlesztési Intézet, 2009):

- a kísérleti fejlesztést végzők közvetlen bérköltsége és az ehhez szorosan kapcsolódó személyi jellegű kifizetések;

- a kísérleti fejlesztéshez közvetlenül felhasznált vásárolt anyagok bekerülési értéke, valamint a saját előállítású termékek közvetlen önköltsége;
- a kísérleti fejlesztéshez felhasznált, a kísérleti fejlesztés tárgyát képező eszközök bekerülési értéke;
- a kísérleti fejlesztéshez bérbe vett eszközök bérleti díja;
- a kísérleti fejlesztéshez igénybe vett más vállalkozások által számlázott egyéb szolgáltatások díja;
- a kísérleti fejlesztéshez használt tárgyi eszközök, immateriális javak terv szerinti értékcsökkenése;
- a kutatáshoz felhasznált szabadalmi és szakértői díjak.

A befejezetlen kutatás–fejlesztés aktivált költségeit csökkenteni kell: (Magyar Fejlesztési Intézet, 2009):

- a létrehozott, állományba vett a kutatás–fejlesztés célját szolgáló tárgyi eszköz, szellemi termék közvetlen önköltségével;
- a készletre vett termékek (félkész és késztermék) közvetlen önköltségével;
- a szolgáltatásnyújtás közvetlen önköltségével;
- a fejlesztés során még hasznosítható hulladék értékével.

Minden esetben lekötött tartalékot kell képezni az eredménytartalékkal szemben, a kísérleti fejlesztés aktivált értékének könyv szerinti összegében, amelyet a K+F értékének terv szerinti értékcsökkenési leírásával párhuzamosan az elszámolt költség, ráfordítás összegében fel kell oldani. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a kiegészítő mellékletben be kell mutatni a kutatás és a kísérleti fejlesztés tárgyevi költségeit külön jogcímenkénti és évenkénti bontásban.

A kutatás–fejlesztési tevékenység számviteli szabályozását vizsgálva fontos kitérni a nemzetközi szabályokra is. A kutatás–fejlesztés témáját átfogóan az IAS 38 Immateriális javak sztenderd szabályozza, de ezen kívül még érdemes megemlíteni a témával kapcsolatban (Deloitte, 2014; Rózsa, 2015):

- az üzleti kombináció során keletkező goodwillt szabályozó IFRS 3-at;
- a lízingeket szabályozó IAS 17-et;
- az immateriális javak értékvesztésének részleteivel foglalkozó IAS 36-ot;
- az értékesítési célú immateriális javakról is szóló IFRS 5-t.

A Bizottság 1126/2008/EK rendelete IAS 38 melléklete szerint a fejlesztés a kutatási eredményeknek vagy egyéb ismereteknek új vagy lényegesen fejlettebb anyagok, eszközök, termékek, folyamatok, rendszerek vagy szolgáltatások – kereskedelmi gyártást vagy felhasználást megelőző – gyártásának tervezéséhez vagy kivitelezéséhez történő alkalmazása. A kutatás olyan eredeti és megtervezett tevékenység, amelyet új, tudományos vagy műszaki felismerések és ismeretek megszerzése céljából végeznek. A hazai és a nemzetközi szabályozás nemcsak a fogalom meghatározásában tér el, hanem az akvitálásban, az értékelésben, a közzétételben és a kivezetésben is.

A K+F tevékenység adózása

A korábban már többször említett Uniós forrásokhoz nem minden vállalkozás tud hozzáférni, mivel nem felelnek meg a követelményeknek. Ezeket a vállalkozásokat az állam más módon adóalap-, illetve adókedvezmények formájában támogatja. A számviteli sajátosságok bemutatása mellett a másik fő célunk a különböző adókedvezmények számbavétele volt. Sok vállalkozás a hiányzó ismeretek miatt nem él a jogszabályok által nyújtott lehetőségekkel.

A hazai adótörvények vonatkozó paragrafusai alapján a társasági adó törvény, valamint a helyi adókról szóló törvény paragrafusai alapján a társasági adóhoz és az iparüzési adóhoz kapcsolódóan érvényesíthetnek adóalapkorrekciós tételeket és bizonyos esetben adókedvezményt a társaságok, de közvetett módon az innovációs járulékra is kitérnek a rendelkezések.

Az Európai Bizottság 2014. novemberi tanulmányában összegezte és elemezte az innováció szempontjából a tagországok adórendszerében elérhető adóelőnyöket. Ez a tanulmány rávilágít, hogy a jelenlegi magyar szabályozás több, a vállalkozások számára jelentős kedvezményt tartalmaz (Taxation paper, 2014).

A K+F és a társasági adó

A vállalkozások számára a legjelentősebb a vizsgált terhek közül a társasági adó. A társasági és az osztalékadóról szóló 1996. évi LXXXI. törvény két paragrafusa is kitér ki kutatás–fejlesztési tevékenységre:

- az adózó csökkentheti az adózás előtti eredményét;

– egyes speciális esetekben adókedvezményt vehet igénybe.

A társasági adó alapja részben csökkenthető a saját tevékenységi körben végzett kutatás-fejlesztési projektek közvetlen költségével az 1996. évi LXXXI. törvény a társasági és az osztalékadóról törvény 7 § (1) bekezdés t) pontja értelmében: „a felmerülés adóévében, vagy – az adózó választása szerint, ha a költséget kísérleti fejlesztés aktivált értékeként (szellemi terméként) állományba veszi – legfeljebb az elszámolt értékcsökkenés összegéig az értékcsökkenés elszámolásának adóévében”. Azonban az adózás előtti eredményt az említett költségből a fejlesztés céljára, vagy a tevékenység költségeinek fedezésére a mérlegkészítés napjáig az adóhatóságtól igényelt, vagy kapott támogatás összegével, illetve a támogatás alapján az adóévi adózás előtti eredménye javára elszámolt bevétellel csökkentheti.

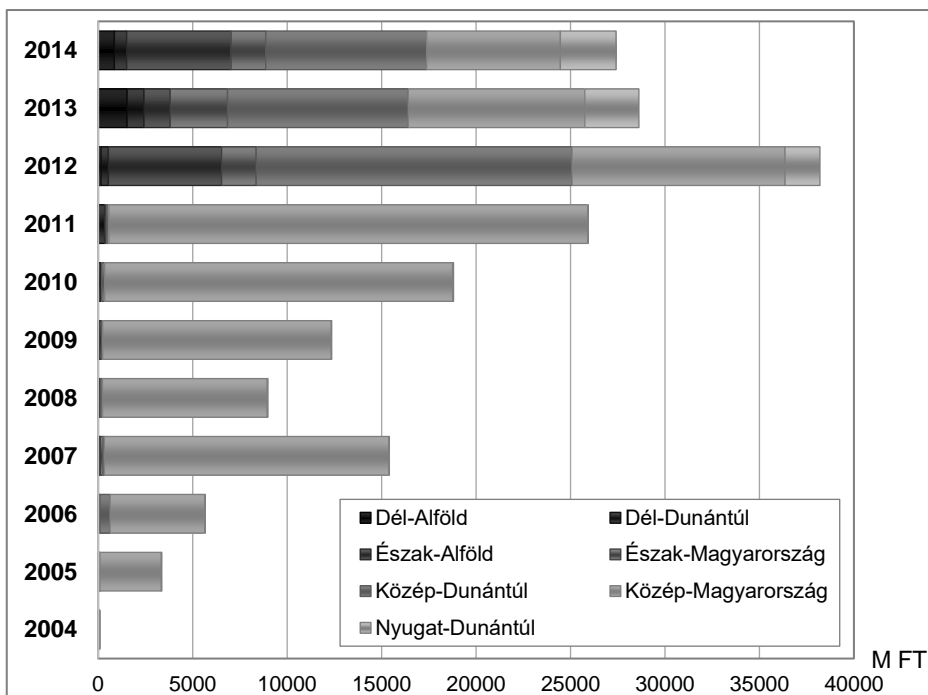
A kutatóintézetekkel történő együttműködés elősegítése a fő cél, így a törvény értelmében, ha egy vállalat kutatóintézettel közösen végzett tevékenységet, akkor az adóalapot módosító közvetlen költségek háromszorosra is figyelembe vehető, amennyiben ezt kutatás-fejlesztési szerződéssel is alá tudják támasztani. A támogatás törvényben rögzített felső határa 50 millió forint. Ebben az esetben az adóalapot módosító költségekre jutó adó mértéke de minimis támogatásnak minősül. A vállalkozások saját hatáskörben dönthetik el, hogy ezt az adóalap csökkentő tételt a kutatás-fejlesztés felmerülésének adóévében kívánják-e elszámolni, vagy a szellemi termék aktiválását követően az értékcsökkenéssel arányosan több éven keresztül veszik figyelembe (Ambrus, 2015; Kovács, 2009).

A társasági adóról szóló törvény 7. § (1) t) pontja szerint a ténylegesen felmerült költségek már az elszámolásuk pillanatában csökkentik az adózás előtti eredményt, ezen túlmenően a társasági adóalap csökkenthető a saját körben végzett kutatás-fejlesztés közvetlen költségeivel bizonyos keretek között. A 7. § (1) bekezdése w) pontja lehetőséget kínál, hogy az adózó kapcsolt vállalkozása saját tevékenységi körben végzett kutatás-fejlesztési tevékenységének közvetlen költségeit adózás előtti eredményt csökkentő tételként elszámolja, bizonyos feltételek teljesülése mellett.

E törvény 7. § (17) pontja tartalmazza a kutatóintézetekkel (felsőoktatási intézmény, a Magyar Tudományos Akadémia, a központi költségvetési szervként működő kutatóintézet, továbbá bármelyikük által vagy közösen alapított kutatóintézet, kutatóhely, valamint a közvetlenül vagy közvetve többségi állami tulajdonban lévő gazdasági társaság formájában működő kutatóintézet) kötött írásbeli szerződés alapján végzett kutatási

együttműködés keretében igénybe vehető maximum 50 millió forintos adóalap-csökkentő tétel részleteit.

A másik fontos pont a 22/B. §-ban található fejlesztési adókedvezmény. Ezt abban az esetben vehetik igénybe a vállalkozások, ha olyan alapkutató, alkalmazott kutató és kísérleti fejlesztést szolgáló beruházást hajtanak végre, aminek a jelenértéke meghaladja a 100 millió forintot (1. bekezdés e) pont). Fejlesztési adókedvezmény jogcímén egy vállalat a kutatás–fejlesztési projekt költségének egy részét vonhatja le a számított adójából. A fejlesztési adókedvezmény összegét a hatályos támogatási intenzitás mértéke határozza meg (37/2011. és 165/2014. Korm. rendeletek). Ez azt jelenti, hogy a vállalatok mérete és a megvalósítási helyszín határozza meg azt a százalékos mértéket, amit a projektköltségekre vetítve megkapjuk azt az összeget, ami levonható az adóból. Az adókedvezmény összege az elszámolható költség és a támogatási intenzitás szorzata.

2. ábra: Fejlesztési adókedvezmény összege Magyarországon 2004 és 2014 között

Forrás: Az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TEIR) adatbázisa alapján saját számítás

A 2. ábra 2004-től kezdődően mutatja a fejlesztési adókedvezmény igénybevételének nagyságát éves bontásban. A vizsgált időszakban két jelentősebb visszaesés figyelhető meg, az egyik 2008-ban, míg a másik 2013-ban. A régiók szerinti megoszlást szemügyre véve látható, hogy egészen 2011-ig a közép-magyarországi régió dominanciája érvényesült, ahol kimagasló volt az igénybe vett fejlesztési adókedvezmény mértéke a többi régióhoz képest. Ezt követően azonban a Közép-Dunántúl vette át a vezető szerepet, ami nagy valószínűséggel az autóiparnak köszönhető.

A K+F és a helyi iparűzési adó

A kutatás-fejlesztési tevékenység adóhatása a helyi iparűzési adó alapját is befolyásolja. Helyi adókról szóló 1990. évi C. törvény 39. §-ának értelmében: „Állandó jelleggel végzett iparűzési tevékenység esetén - az adó alapja a nettó árbevétel, csökkentve (a) az eladott áruk beszerzési értéke és a közvetített szolgáltatások értéke, együttes összegével, (b) az alvállalkozói teljesítések értékével, (c) az anyagköltséggel, (d) az alapkutatás, alkalmazott kutatás, kísérleti fejlesztés adóévben elszámolt közvetlen költségével.”

A K+F és az innovációs járulék

A 2014. évi LXXVI. innovációs törvény értelmében a vállalatok innovációs járulék fizetésére kötelezettek, aminek az alapja a helyi iparűzési adó alapja, így közvetett módon a K+F projektek csökkentik az innovációs járulék összegét is (NAV, 2016; Tóth, 2016).

Az innovációs járulék mértéke 0,3%. 2015-től a kis- és mikrovállalkozásnak minősülő gazdasági társaságokra az innovációs járulékfizetési kötelezettség nem vonatkozik. Az innovációs járulék alapja megegyezik a helyi adókról szóló törvényben állandó jelleggel végzett tevékenység esetén meghatározott helyi iparűzési adó alapjával.

2012 óta az adózóknak lehetőségük van arra, hogy a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalától kérjenek minősítést, hogy tevékenységük megfelel-e az alapkutatás, kísérleti fejlesztés vagy alkalmazott kutatás fogalmának. Megjegyzendő, hogy a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala által

jogerős határozatban kutatás–fejlesztési tevékenységnek minősített projektet más hatóságnak – így az állami adóhatóságnak – is a kritériumoknak megfelelőnek kell tekintenie.

A kutatás–fejlesztési projektek dokumentálása

A kutatás–fejlesztéssel foglalkozó vállalkozásokat nagy kihívás elé állítja a projektek dokumentálása, mivel jelenleg nincs kialakult, törvényileg meghatározott szabályozási rendszer, amely alapján ez a tevékenység elvégezhető lenne. Ezen hiányosság ellenére a kutatás–fejlesztési tevékenységgel foglalkozó vállalatnak eleget kell tennie a nyilvántartási kötelezettségének. Egyértelműen tudnia kell igazolni a kutatás–fejlesztési projekteinek a K+F jellegét, amelyre tekintettel adó- vagy adóalap kedvezményt vett igénybe az adott adóévben. Amit a dokumentációnak mindenképpen részletesen tartalmaznia kell (Márkus, 2014):

- az adott évben elvégzett tevékenységei hogyan felelnek meg a K+F minősítésre vonatkozó kritériumoknak;
- a kapcsolódó költségek milyen formában, illetve mekkora összegben vehetők figyelembe, mint K+F adó- vagy adóalap kedvezmény.

A dokumentálás során fordítsunk különös figyelmet az alábbiakra:

- az elkülönített számviteli nyilvántartás vezetése;
- az újszerűség vizsgálata;
- a kutatás–fejlesztés minősítésének lehetősége a folyamatban lévő és múltbeli projektek vonatkozásában;
- akereskedelmi célú fejlesztési tevékenységek minősítése – kísérleti üzem, próbagyártás.

Összefoglalás

A K+F, vagy ahogy az utóbbi években kiegészülve az innovációval, K+F+I névvel illetjük, igen fontos szerepet tölt be a gazdasági életben. Mind a hazai, mind a nemzetközi vállalkozások ezen irányú tevékenysége az elmúlt időszakban megnövekedett. A pozitív változás egyik alapvető mozgatórugója az Európai Unió támogatási politikája, míg a másik oldal-

ról a társasági adó és helyi iparüzési adó, valamint ezekkel szoros összefüggésben az innovációs járulék is, amelyek megállapítása során adóalap csökkentő tétel vagy adókedvezmény igénybevételére van lehetőség. Az Unió támogatási források sok esetben csak a nagyobb vállalkozások számára elérhetőek, azonban az adóalap- és az adókedvezmények lehetőségét a kisebb hazai cégek is kihasználhatják. A mikro-, kis- és középvállalkozások száma jelentős, döntően ők képviselik a hazai vállalkozói réteget, így támogatásuk elengedhetetlen feladat.

A kutatási–fejlesztési tevékenységet magában foglaló alap-, valamint az alkalmazott kutatás és a kísérleti fejlesztés meghatározása során számos problémával szembesülünk. A számviteli elszámolásban rejlő sajátosságok miatt azonban szükséges ezeknek a területeknek az elkülönítése. A számvitel és az adózás szempontjából is kulcsfontosságú a K+F projektek dokumentálása, ezen belül is a tevékenység K+F minősítése, valamint a kapcsolódó költségek összegének és összetételének figyelembevétele az adó-, illetve adóalap-kedvezményeknél. Ez egy igen ingoványos terület a vállalkozások számára, a dokumentálásra nincs konkrét törvényi szabályozás, így nem mindenki érez elég indítást, hogy belevágjon. Szinte biztos, hogy aki K+F tevékenységet valósít meg, az adóhatóság ellenőrzéseinek kereszttüzebe kerül, ezt viszont a vállalkozások többnyire szívesen elkerülnék. Azt mindenképpen előrelépésnek tekinthetjük, hogy a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala által jogerős határozatban kutatás–fejlesztési tevékenységnek minősített projektet az adóhatóságnak is annak kell tekintenie.

Mint az élet minden területén, a K+F tevékenységhez kapcsolódóan is többféle kihívással kell megküzdeni, de kutatás–fejlesztésre szükség van, hogy elősegítse a hatékony termelést, és ezáltal is javuljon a vállalatok versenyképessége. Rajtunk múlik, hogy mennyire vagyunk innovatívak és képesek vagyunk-e kihasználni a jogszabályok adta lehetőségeket.

Felhasznált irodalom

A Bizottság 1126/2008/ek rendelete (2008. november 3.) az 1606/2002/EK európai parlamenti és tanácsi rendelettel összhangban egyes nemzetközi számviteli standardok elfogadásáról.

1990. évi C. törvény a helyi adókról.

1996. évi LXXXI. törvény a társasági adóról és az osztalékadóról.

2000. évi C. törvény a számvitelről.

2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról
- Ambrus R. A. (2015): Számvitel és adózás, különös tekintettel a nyilvántartási és adókötelezettségek kapcsolatára. *Gazdaság & Társadalom*, 2015(különszám), pp.18–32. Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron. ISSN 0865-7823, DOI: <http://dx.doi.org/10.21637/GT.2015.00.02>.
- Deloitte (2014): IAS 38.
<http://www.iasplus.com/en/standards/ias/ias38>. (Letöltve: 2017. február 14.)
- EU R&D Scoreboard (2015): The 2015 EU Industrial R&D Investment Scoreboard. European Commission – Joint Research Centre, Seville, 2015, 114 p.
- Ghoshal, S. – Hahn, M. – Moran, P. (1999): Management competence, firm growth and economic progress. *Contribution Political Economy*. 18(1), pp. 121–150.
- Kovács T. (2009): Változások a társasági adóban. In: Gönczi Krisztina (szerk.): Magyar gazda Európában: betartható előírások, érthető jogszabályok. Raabe Kiadó, Budapest, 2009. Paper i 6.3. 2 p. ISBN: 963-9600-03-2
- KPMG (2015): <https://home.kpmg.com/hu/hu/home/media/sajtokozlemenyek/2015/07/kutatas-fejlesztesusforrasokkalujidoszakkezdo.html> (Letöltve: 2017. január 4.)
- Kutatás és Innováció. Az Európai Unió hivatalos oldala.
http://europa.eu/pol/rd/index_hu.htm (Letöltve: 2016. december 30.)
- Magyar Fejlesztési Intézet (2009): K+F tanácsadó gazdálkodó szervezetek számára. p. 30.
http://www.mfiorg.hu/kf_fuzet.pdf (Letöltve: 2016. március 22.)
- Márkus Cs. (2014): K+F adókedvezményt vett igénybe? NAV-ellenőrzésre számíthat.
http://adozona.hu/tarsasagi_ado_innovacios_jarulek/KF_adokedvezmenyt_vett_igenybe_NAVellenorze_OB6WBVY. (Letöltve: 2016. december 29.)
- NAV (2016): Az innovációs járulék legfontosabb szabályai. NAV információs füzetek 2016. 68. sz. (Letöltve: 2017. január 3.)
- NKFI Alap (Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap) honlapja.
<http://NKFIAlap.kormany.hu/az-nkfi-alaprol>. (Letöltve: 2016. december 30.)
- Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TEIR) adatbázisa. (2016. december 22.)
- Perren, L. (1999): Factors in the growth of micro-enterprises. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 6(4), pp. 366–385.
- Rózsa I. (2015): Nemzetközi számvitel I. Hessyn Kiadó, Budapest, 2015, pp. 119–126. ISBN: 978-615-5543-01-2
- Taxation paper (2014): A Study on R&D Tax Incentives: Final report. Taxation paper No 52 2014 November. ISSN 1725-7565
- Tóth E.: A kutatás–fejlesztési tevékenység adóhatása, adókedvezményei.
<http://innovacio-menedzsment.hu/kutatas-fejleszt-es-ado-hatas>. (Letöltve: 2016. március 30.)
- Varga J. (2013): A vagyron bemutatása. In: Parádi-Dolgos A.– Polyák I. – Varga J. (szerk.): A magyar számvitel rendszere. 316 p. A Soproni Felsőoktatásért Alapítvány, Sopron, pp. 84–161.

Az innováció, az M&A és a portfóliómenedzselés, avagy a vállalati növekedés útjai

***Katits Etelka⁴⁵ – Varga Eszter⁴⁶ – Kucséber László Zoltán⁴⁷
– Cziráki Gábor⁴⁸***

ABSZTRAKT: Ahogyan a vállalati működésnek, a növekedésnek is léteznek fázisai: fellendülés, prosperálás és érettség, de nem feledkezhetünk el a növekedési válság periódusáról sem. Ezen kívül a növekedési létnek is van a belső és a külső módozata függvényében horizontális, vertikális és laterális iránya. Ebből eredően a vállalati növekedés realizálásának széles tárháza létezik. Ebből a tárházból a munkánkban 3 területet – innovációt, egyesülést és felvásárlást, valamint portfólióképzést – vizsgálunk eset- és adatbázis-elemzéssel. A tanulmányunk fókuszában a vállalati növekedés áll. Kísérletet teszünk az innováció és a portfólióképzés vállalati növekedésben betöltött szerepének magyarázatára, valamint az összeolvadások és felvásárlások, mint külső növekedési stratégia motivációinak feltárására. A kvantitatív elemzést nemzetközi és magyar empirikus vizsgálatok eredményeivel végezzük és hipotéziseinket igazoljuk.

KULCSSZAVAK: növekedés, innováció, M&A, aktív portfólióképzés

JEL kódok: M150, G30, G34

Bevezető gondolatok és kutatási célok

A kvantitatív növekedésen a gazdasági teljesítmény változását értjük, ami az előállított termékek és/vagy a nyújtott szolgáltatások pozitív változása, és amelyet a vállalati materiális és immateriális vagyonváltozás mérésével igazolhatunk (Katits–Szalka, 2014).

⁴⁵ Dr. Katits Etelka habilitált egyetemi docens, Nyugat-magyarországi Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar, Pénzügyi és Számviteli Intézet (katits.etelka@nyme.hu)

⁴⁶ Varga Eszter PhD hallgató, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Gazdálkodástani Doktori Iskola (vargae@ktk.pte.hu)

⁴⁷ Kucséber László Zoltán tanársegéd, doktorjelölt, Budapesti Gazdasági Egyetem Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar Közgazdasági Intézeti Osztály (kucseber.laszlo@uni-bge.hu)

⁴⁸ Cziráki Gábor PhD hallgató, Nyugat-magyarországi Egyetem Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola (mrcziraki@gmail.com)

Katits és szerzőtársai (2014, 2015) több magyar vállalati eset⁴⁹ és adatbázis⁵⁰ elemzése alapján azt állítják, hogy a kvantitatív növekedést a vállalkozások az alábbi négy úton érhetik el:

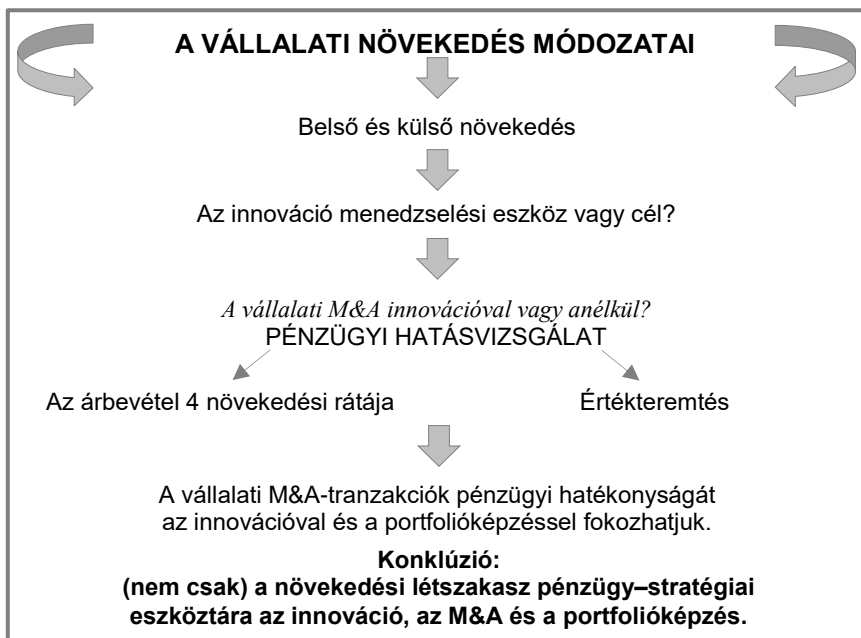
- ad1.** *Forgalomnövelés* – a vállalkozás képes több munkavállalót alkalmazni és több terméket gyártani a forgalom növelése érdekében. Ehhez több befektetés, amelyhez több finanszírozási forrás szükséges, így a mérlegfőösszeget emeli, s egyúttal a vagyoni helyzetet is erősíti. Itt a jövedelmezőség növelése érdekében azt várjuk el, hogy a (működési, nettó és tiszta) nyereségszintekben is növekedés legyen.
- ad2.** *Jövedelmezőség (működési, nettó és tiszta) növelése* – a vállalati vagyonkomponensek hozamerejének növelése a kulcsvevőkre és az alacsony fedezetű termékekre fókuszálva.
- ad3.** *Finanszírozási forrásbevonás (belső és külső)* – kockázatcsökkentés a vállalkozás biztonságos működésének emelésével, ami lehetséges a tőkeköltségek csökkentésével (az adózási szempontból is legkedvezőbb) finanszírozási források használatával. A vállalati kockázat mérséklésével csekélyebb lesz a projektekkel kapcsolatosan elvárt megtérülési ráta, amely a diszkontráta mérséklésével jár, s így egyúttal a várható osztalékfizetések jelenértékét emelni fogja, ami szintén kedvező hatás a jelenben hozott pénzügyi döntések és a tulajdonosi tőke értékmegőrzése, a 'status quo' szempontjából.
- ad4.** *Hátszél* – „Meglovagolni a trendet.” A vállalkozás többé-kevésbé új irányba szeretné pozicionálni magát a környezeti és/vagy globális piaci trendek (még) jobb kihasználása érdekében, amelyhez egyrészt külső és belső partnerek támogatására, másrészt pedig nem egy alkalomra szóló pénzügyi forrás bevonására is szükség van. Ezt az utat a „nagyon mozgékony”, a változásokhoz alkalmazkodásra képes, innovatív és tőkeerős szervezet választja.

⁴⁹ Abo Mill Zrt., Albacomp Zrt., Barnevál Kft., Cerbona Zrt., Cornexi Zrt., E-Star Nyrt., Herz Zrt., Vectigalis Zrt.

⁵⁰ A csőd- és felszámolási eljárás alatt álló, 90 magyar termelő-kereskedő társaság esete. A nettó értékesítési árbevétel alapján a legnagyobb, közel 5 000 vállalkozás és a KKV-szektorba tartozó legnagyobb 2 775 vállalkozás, valamint a hazai top 100, 500 és a megyénként top 1000 mérleg és eredménykimutatás tételei.

A kvalitatív növekedést a vállalati materiális és immateriális vagyonváltozás mellett szemléljük. Ebben az esetben érdemes előtérbe állítani az alábbi kvalitatív növekedési utakat:

- ad1.** *Struktúrajavítás* – például szelektív értékesítési politikával. Elemezzük a vevői kör, a termékválaszték és az értékesítési csatornák szerint elért eredményeket annak érdekében, hogy vállalkozásunk erejét koncentrálhassa azokra a részpiacokra, ahol a jövőben legnagyobb előnye származik. Egyszerűen fogalmazva: a rossz üzletet cseréljük jó üzletre!
- ad2.** *Termékek/szolgáltatások egyértelmű profilírozása és piacszegmentálása (részpiacok és piaci rések szerint)* – vagyis differenciáltabban kezelni a termékeket/szolgáltatásokat. Tehát koncentráljunk a teljesen világosan be(le)határolt vevői célcsoportok szükségletei még kedvezőbb módon történő kielégítésére!
- ad3.** *Innováció tökéletesen új termék és komplex rendszerek alkotásával* – a vevői célcsoportok behatárolásához lehetséges alternatíva. Egyszerűen fogalmazva: a termék helyett rendszert kínálni! A vizsgálatunk logikai menetét az 1. ábra mutatja.

1. ábra: A vizsgálat logikája és tartalma

Forrás: Saját szerkesztés

Mivel a 2007–2013 közötti uniós költségvetési ciklusban összesen 353 milliárd forintot használhattak fel a pályázók K+F+I célra, az új, 2014–2020-as fejlesztési ciklusban ennek több mint duplája, 750 milliárd forint jut innovációs célokra (index.hu, 2016), ezért kiemelten foglalkozunk az innováció által történő növekedés lehetőségével. A 1. táblázat szerint a vállalati növekedés belső és a külső módozata függvényében horizontális, vertikális és laterális iránya is létezik (Katits–Kucséber–Szalka, 2013), amelynek pénzügyi mérlegeléséhez teszünk javaslatokat és végzünk hazai eset- és adatbázis elemzéseket.

1. táblázat: A vállalati növekedés lehetséges útjai

Irány	Horizontális	Vertikális	Laterális/ Konglomerátum
Belső	Értékesítési expanzió azonos vagy hasonló termékkel	Funkcióbővítés	Diverzifikáció
A BELSŐ FINANSZÍROZÁSI ERŐ PRIMÁTUSA			
Külső	Azonos vállalat megszerzése	Integráció	Konzern
A BELSŐ FINANSZÍROZÁSI ERŐ ÉS A KÜLSŐ FORRÁSSZERZÉSI KAPACITÁS MEGFELELŐ KOMBINÁCIÓJA			

Forrás: Katits–Kucséber–Szalka (2013)

Az innováció által történő növekedés

A Lisszaboni Stratégiában a tudásalapú gazdaság létrehozását tűzték ki célul, melyben a kibocsátás és a munkahelyteremtés növekedése hajtóerejének az innovációt tekintették. A hangsúlyt a radikális innovációt létrehozni képes fiatal, innovatív vállalatokra helyezték (Mina et al., 2013). Ezt a meggyőződést erősíti Schumpeter munkássága is, aki szerint az innováció a növekedés kimeríthetetlen forrása. Részben Schumpeter nyomdokaiban járva, a modern endogén növekedés elkötelezettjei az innovációt tekintik a termelékenység-növekedés egyetlen determinánsának állandósult állapotban (Brouwer, 2000). A véleményük az, hogy a fogyasztók a régi termékek új verzióját kedvelik (Huergo–Moreno, 2011). A termelékenység-növekedéssel együtt a fizikai tőkének, a humántőkének és -tudásnak is növekednie kell (Henrekson, 2005). Az új, neoklasszikus modell

szerint az innováció akkor hoz létre fenntartható növekedést, ha a humántőkében történő beruházás nem csökkenő megtérülésű, és ha az új projekt a korábban felhalmozott tudáson alapul (Brouwer, 2000). A kérdés az, hogy vajon a képzési rendszer tudja-e folyamatosan biztosítani azt a humántőkét, amely a radikális vagy inkrementális innovációt lehetővé teszi. Vajon vállalják-e a vállalatok a radikális innováció kockázatát, vagy inkább ösvényfüggő innovációk mellett kötelezik el magukat. Az is kérdéses, hogy a környezet mennyire tolerálja a bukást, ad-e második esélyt akár a vállalkozónak, akár az ötlet más módon történő megvalósításának.

Az innovációt motiváló külső változás lehet technológiai, jogi, politikai. A technológiai és a jogi változások a piaci részesedések instabilitását okozhatják, ki- és belépéseket eredményezhetnek (Mazzucato–Parris, 2015). Az iparági politika az innováción kívül hatást gyakorolhat a finanszírozásra és kereskedelemre (Yu et al., 2015). Az adózás pedig gátolhatja és elősegítheti a fiatal high-tech cégek innovációs tevékenységét (Nunes et al., 2013). Az iparági életciklus is hat a vállalat innovációs tevékenységére. Az életciklus elején a verseny a termékdifferenciáláson, majd később a folyamatinnovációon alapul (Stucki, 2013). A verseny egy termék dominánssá válása után élesedik részben az új piaci lehetőségek csökkenése folytán (Coad–Guenther, 2013). Tehát amíg az életciklus elején a termékinnováció, addig az életciklus későbbi szakaszaiban a folyamatinnováció érvényesül (Mazzucato–Parris, 2015).

A vállalatok belső motivációi között említhető a túlélés (Czarnitzki–Delanote, 2012), amely az innovatív vállalatokat gyors növekedésre sarkalja (Brouwer, 2000), a kisebb cégeket pedig a túlélést biztosító méretgazdaságossági szint elérésére ösztönözi, amelyet követően a cél a profitmaximalizálás lesz (Nunes et al., 2013). Az innovációt motiváló célok között megjelenik az új piac létrehozása, amelyet a kis és fiatal cégek valósíthatnak meg radikális innováció által (Czarnitzki–Delanote, 2012). Kevésbé nagyratörő célként a rés piacra lépés jelenik meg a kkv-k diverzifikációs stratégiájaként (Serrasqueiro et al., 2010). A piaci részesedés növelése is motiválhatja az innovációt. A jogi és technológiai változások a piaci részesedés instabilitását okozhatják elsőként a termék-, később a folyamatinnováció formájában (Mazzucato–Parris, 2015). A piaci részesedés a produktívabb cégek irányába rendeződik át (Yu et al., 2015), amelynek során akár a korai adaptálók is elveszíthetik versenyelőnyüket (Brouwer, 2000). A nagyobb cégek piaci részesedésük megőrzése érdekében inkrementális innovációt hajtanak végre (Czarnitzki–Delanote, 2012), amely

megfelelő stratégiának bizonyulhat folyamatinnováció esetén. Vajon ez elegendő a termékinnováció időszakában? Megváltozhat a piaci részesezés a vállalati M&A (Mergers & Acquisitions = egyesülések és felvásárlások) tranzakciók végrehajtása után, amelyek célja a méretgazdaságossági és hálózati hatások kihasználása (Gantumur–Stephan, 2011). Az M&A ügyletekben az üzletfelek szembe néznek az információs aszimmetria problémájával, de ebben az esetben a stratégiai kockázattal is számolni kell, amely a nem megfelelő diverzifikációs stratégiához köthető. Tehát a cégeknek fel kell ismerni az innováció és a piac nyújtotta lehetőségeket. Ez a menedzsment figyelmét igényli, amely a növekedési kényszer enyhülése után más lehetőségek keresésére fogékonyabb.

Czarnitzki és Delanote (2012) fiatal, flamand, innovatív cégeket vizsgáltak 2001 és 2008 között. Fagiolo és Luzzi (2006) olasz gyártó cégek finanszírozásának a korlátait vizsgálták 1995 és 2000 közötti időszakban. Gantumur és Stephan (2011) telekommunikációs cégek M&A tranzakcióit vizsgálták innovációs tevékenység figyelembe vételével 1987 és 2004 közötti mintán. Mazzucato és Parris (2015) olyan gyógyszergyártó cégeket vizsgáltak 1950 és 2007 közötti időszakban, amelyek az Észak-Amerika tőzsdén kereskedtek. Mina és szerzőtársai (2013) gyártó és üzleti szolgáltatásokat nyújtó kkv-kat vizsgáltak az Egyesült Királyságban és az USA-ban. Serrasqueiro és szerzőtársai (2010), Nunes és szerzőtársai (2013) portugál kkv-kat vizsgáltak 1999 és 2006 között. Segarra és Teruel (2014) spanyol gyártó és szolgáltató szektorhoz tartozó magas növekedésű és nem magas növekedésű cégeket vizsgáltak a 2004 és 2008 közötti adatokkal.

Gibrat törvénye szerint a növekedés független a vállalati mérettől. A törvényt nagyobb cégek esetén igazolták, de kisebb cégek esetén nem. A kisebb és fiatalabb cégek igyekeznek elérni a túléléshez szükséges méretet, ezért növekedési pályára lépnek (Nunes et al., 2013), a túléléshez szükséges méret elérése után a növekedési kényszer megszűnik, s ezután negatív kapcsolatot várnak a vállalati méret és kor, valamint a vállalat növekedés között (Serrasqueiro et al., 2010). A vizsgálatok igazolták a negatív kapcsolatot a vállalati méret és a vállalati növekedés (Mazzucato–Parris, 2015; Segarra–Teruel, 2014; Fagiolo–Luzzi, 2006; Nunes et al., 2013; Serrasqueiro et al., 2010), illetve a vállalati életkor és a vállalati növekedés (Segarra–Teruel, 2014; Fagiolo–Luzzi, 2006; Nunes et al., 2013; Serrasqueiro et al., 2010; Czarnitzki–Delanote, 2012) között.

Az innovatív cégeknél magasabb az egy főre jutó K+F beruházás (Segarra–Teruel, 2014), kiemelt jelentőségű a tudás- és humán erőforrás intenzitás (Mina et al., 2013), a tanulási készség (Nunes et al., 2013), a tudásfelhalmozási és a felszívó képesség (Gantumur–Stephan, 2011). Ugyanakkor az egyedi kockázat és az információs aszimmetria korlátozza, a szabadalmi állomány viszont megkönnyíti a finanszírozási forrásokhoz való hozzájutást (Mina et al., 2013). Az innovációs potenciált mérő determinánsok között az innovációs perzisztencia nem szignifikáns (Mazzucato–Parris, 2015). A munkatermelékenység és a vállalati növekedés között Nunes és szerzőtársai (2013) pozitív kapcsolatot találtak az idős kkv-k és a high-tech cégek estén. Gantumur–Stephan (2011) megállapították azt, hogy a szabadalmi állomány nagysága és a K+F intenzitás ösztönzi a cégeket az M&A-ban való részvételre, és az összeolvadás után intenzívebb a szabadalmak létrejötte. Segarra–Teruel (2014) megállapították azt, hogy a magas egy főre jutó K+F kiadás növeli annak az esélyét, hogy a cég magas növekedésűvé váljon. Nunes és szerzőtársai (2013) pedig azt állapították meg, hogy a K+F intenzitás pozitívan hat a vállalati növekedésre, míg Serrasqueiro és szerzőtársai (2010) ugyanezt azoknál cégeknél tapasztalták, amelyek a medián vagy a feletti kvantilishez tartoztak. Mazzucato–Parris (2015) a K+F intenzitás és a vállalati növekedés között pozitív kapcsolatot találtak az 1980 előtti időszakban a 20-ad rendű kvantilishez tartozó cégek, az 1980 utáni időszakban a medián és a feletti kvantilishez tartozó cégek esetén.

A finanszírozási forrásokhoz történő hozzájutást nehezíti az információs aszimmetria és a csőd bekövetkezésének valószínűsége miatt a magas kamat (Nunes et al., 2013), amely gátolja a gyors változásokhoz való alkalmazkodást (Nunes et al., 2013; Serrasqueiro et al., 2010). Mina és szerzőtársai (2013) a finanszírozási forrásokhoz jutással kapcsolatban megállapították azt, hogy nincsen szignifikáns kapcsolat a szabadalmi állomány és a külső forrásokhoz való hozzájutás között, míg negatív a kapcsolat a K+F intenzitás és a külső forrásokhoz való hozzájutás között a hosszú törlesztési időszakból eredő kockázat miatt. Viszont pozitív kapcsolatot állapítottak meg a növekedési ambíciók és a külső forrásokhoz jutás között. A belső és külső finanszírozási források rendelkezésre állása fontos a cégek számára. A fiatal kkv-k a belső finanszírozási forrásokra helyezik a hangsúlyt, mivel korlátozott a külső finanszírozásokhoz való hozzájutás. Nunes és szerzőtársai (2013) és Serrasqueiro és szerzőtársai (2010) pozitív kapcsolatot találtak a kkv-k belső forrásai és a növekedés között. Nunes és szerzőtársai (2013)

pozitív kapcsolatot állapítottak meg a külső forrás és a vállalati növekedés között fiatal kkv-k és idős high-tech kkv-k között.

A választott téma nemzetközi szakirodalmának áttekintését követően megfogalmazzuk a **H1-hipotézist: A vállalati növekedés ellentétesen változik a vállalati életkor emelkedésével és a vállalati mérettel.**

„Az M&A ügyletek az innovációért!” – A vállalati növekedés egyik útja

A előző fejezetben közölt Gantumur és Stephan (2011) szerzőpáros igazolta azt, hogy az innováció ösztönözi a cégeket az M&A ügylet realizálására.

Az 1. ábra szerint Európában nagyszámú M&A tranzakció történt a 2000-es évektől kezdődően (IMMA, 2016). Magyarországon a rendszerváltozást követő időszakot a privatizációs kivásárlások jellemezték, azonban a 2000-es évektől hazánkban is az M&A tranzakciók erőteljes növekedésnek indultak. Az Európai Unió bővítése jelentős hatást gyakorolt az M&A folyamatok bővülésére (Sinkovits, 2010). 1997 és 2015 között 786, a Gazdasági Versenyhivatal (a továbbiakban GVH) által engedélyköteles M&A tranzakció történt Magyarországon (Kucséber, 2015).

Az M&A ügyletek számának emelkedése mögött a méret- és választékgazdaságosság elérése, az iparágból történő kivonulás, az irányítási hatékonyság és a növekvő piaci erő elérése áll (Wish, 2010, p. 800.). Az M&A tranzakciók előnyei közé tartozik az, hogy az üzletmenet hatékonysága javul. Sinkovics (2010, p. 70.) szerint: „A felvásárlás következtében, a nagyobb termelési–szolgáltatási mérettel járó fajlagos fix költségmegtakarítás miatt, a termékek és a szolgáltatások önköltsége csökken.” A termelőeszközök egyesítése következtében javul az előállítás költséghatékonysága, mert a rendelkezésre álló technológiákat átszervezik, és az erőforrásokat átcsoportosítják. Copeland és Weston (1992, p. 677.) a fúziót, mint az egyik legfontosabb szerepet játszó tényezőt említi a vállalatok növekedésében. Katits és szerzőtársai (2013, I. Melléklet) az M&A ügyleteket a vállalati növekedés külső módozatának tekintik. Az M&A ügyletek népszerű üzleti stratégiává váltak azoknak a vállalatoknak az esetében, amelyek nem csak új piacokra kívántak betörni, hanem az M&A ügyletekkel új technológiákhoz és tudáshoz kívántak jutni (Frederiksen, 2016).

Így a technológiai ágazatokban elterjedt „Az innováció vezérelt M&A stratégia”.

Az egyesült vállalatok kiemelkedő innovációs teljesítménye felkeltette a kutatók figyelmét: Colombo és Garonne (2006) eredményei szerint az ugyanazzal a technológiával rendelkező cégek között létrejövő M&A ügyletnek kedvezőtlen hatása van a K+F tevékenységekre, összehasonlítva azokkal az M&A ügyletekkel, amelyekben olyan cégek egyesülnek, amelyek technológiái nem egyeznek meg, csupán kiegészítik egymást. A szerzőpáros vizsgálta a versenytársak és a nem versenytársak között létrejövő M&A ügyletek hatását az egyesült cégek innovációs potenciáljára is. Amíg a nem versenytársak között létrejött M&A ügyletnek pozitív hatása van az egyesült cég K+F tevékenységére, addig ez nem érvényes a versenytársak között létrejövő M&A ügyleteknél. Bena és Li (2014) szerint azok a cégek, amelyek jelentős szabadalmakkal rendelkeznek és ezzel együtt alacsonyak a K+F ráfordításaik, nagyobb valószínűséggel válnak felvásárló cégekké. Azok a cégek, amelyeknek magasak a K+F ráfordításaik, de az innovációs eredményeik gyengék, céltársaságokká válnak. Az egyesült cég innovációs potenciáljának létrehozásában és erősítésében fontos szerepet játszik a tudástranszfer. Hiába a magas K+F ráfordítás akkor, ha az egyesült cég munkavállalóinak, egzisztenciális félelmek miatt, ellenérzéseik vannak az új együttműködéstől. Chua és Goh (2009) „*Why the whole is less than the sum of its parts: Examining knowledge management in acquisitions*” című cikkében ismertetett egy M&A esetet. Csapatépítő rendezvényeket rendeztek, amelyeknek a célja az volt, hogy közelebb hozza egymáshoz az egyesült cégek munkatársait, azonban kezdetben mind a két fél részéről bizonytalanság volt. A felvásárló vállalat vezetősége egy év időkeretet határozott meg az új technológiák kifejlesztésére a céltársaság szabadalmainak segítségével. A cél még 2 év után sem valósult meg a következő okok miatt: a felvásárolt vállalatnál egy teljes osztály munkatársai felmondtak, illetve elbocsátották őket; a korábbról „örökölt” ügyfelek elmaradtak; a megszerzett szervezeti tudás megsemmisült; a technológiai különbségek és a két szervezet tudásmenedzsment-folyamatainak különbözőségei. Láthatjuk azt, hogy a felvásárlás sikertelenségét befolyásoló okok között olyan is van, amelyik egy szervezeten belüli tényező. DiGeorgio (2003) „*Making mergers and acquisitions work: What we know and don't know?*” című cikkében azt javasolja, hogy hozzunk létre egy olyan integrációs teamet, amelynek a vezetője azt a fel-

adatot kapja, hogy befolyásolni kell a változásban érintetteket, meghallgatni az alulról érkező üzeneteket, ötleteteket és a felvásárlásban érintettek kérdéseit. A tudásmenedzsment infrastruktúrája és az integrációs mechanizmusok adta lehetőségek kihasználása után az egyéneken van a sor a tudás megosztására és használatára.

Ezek után megfogalmazzuk a **H2-hipotézist: Az M&A ügyletek, az egyesült vállalkozások növekedése által, emeli az innovációs teljesítményét.**

A portfólióképzés szerepe a vállalati növekedésben

Ludwig von Bertalanffy (1956) rendszerelméletében a szervezet vagy részegysége képességei közé tartozik a rugalmasság és a döntési szabadság. Éppen ettől tekinthetjük szervezetnek! A portfólió a befektetésre szánt elemek összessége (Ulcsák, 2013). A portfólióképzés célja a kockázatkerülés vagy a hozammaximalizálás. Amíg a diverzifikációs elmélet szerint a befektetésre szánt összeget 4-5 részre érdemes osztani annak érdekében, hogy ezzel kiszűrjék a piacokban rejlő kockázatot (Swensen, 2015), addig a fókuszáló (koncentráló) stratégia hívei Warren Buffet szavait osztják: „*Bármikor szívesen lecserélünk egy magas hozamot egy biztonságos hozamra.*” (Hagstrom, 2013).

Minden rendszer globális és lokális elemek kölcsönhatásán nyugszik (Gleick, 1991), így a portfóliómenedzsment egy pénzügyi rendszert kezel a szervezet lokális potenciáljának és a tőkepiac globális potenciáljának kombinálásával. Jach Welch, a General Electric legendásan híres elnöke szerint az állandóan változó modern világban „*a reakció fontosabb az előrejelzésnél*”. A rendszerek rendelkeznek a spontaneitás képességével, s ez teszi őket öfenntartóvá és önfejlődővé (László, 2001). A portfólió az az eszköz, amely biztosítja a tőke számára a dinamikus igazodást (reakcióképességet) az őt körülvevő rendszerhez. Annak érdekében, hogy kinyerjük a rendszerekben rejlő önszervezés képességét, világos célokra és döntési szabadságra egyidejűleg szükség van. Egy optimális portfólió egy pénzügyi ág a szervezet törzsén, amely világosan definiált célokat szolgál, miközben bizonyos fokú döntési szabadságot élvez az elemeinek variációjában. Margaret J. Wheatley a hatékony önszervezés két feltételeként az önismeretet és a szabadságot definiálja. Tehát egy portfólió akkor járulhat hozzá egy szervezet alaptevékenységének kiszolgálásához, ha pénzügyi rendszerként döntési szabadsága van a kezelt vagyon felett. Karl Weick

szerint a hosszú távú tervezésben – noha látszólag a környezet igényeinek kívánunk megfelelni – szándékainkon keresztül valójában mi alakítjuk ki a környezetet. A stratégiai tervezés helyett stratégiai gondolkodásra, éppen időben érkező „just-in-time” stratégiára van szükség. A vagyoni aktív kezelése azt jelenti, hogy reakcióképes állapotban tartjuk, és lehetőségeinkhez mérten, gyarapítjuk a rendelkezésre álló tőkét. A portfólió elemek kombinációja több a részek összegénél, rendszerként rendelkezik a spontaneitás és az önfejlesztés képességével. Azok a piaci szereplők, akik felismerik azt, hogy a tőkepiac adta globális lehetőségeket a likvid eszközeikkel kihasználhatják, versenyelőnyben vannak az ezt ki nem használókkal szemben. A jövőben pedig mind inkább már a versenybe lépés kritériuma lesz minden szervezet számára az, hogy aktív vagyongazdálkodással alternatív, tőkepiaci forrásokat vonjon be saját finanszírozásába. A helyzet szüli a stratégiát, ezért egy optimális portfólió különböző (rövid, közép és hosszú) időtávon realizál profitot, amelyet a rendelkezésre álló vagyoni és a támasztott kifizetési elvárások is befolyásolnak.

Tételezzük fel azt, hogy 300 egységnyi tőkét helyeztünk el ebben a két indexben egy portfólió részeként az elmúlt öt éves időszakban! Ha a portfóliót egyenlő arányban rendeztük be, akkor 48%-os hozamrátát, míg ha kétharmad-egyharmad arányban osztottuk meg a pénzünket, akkor a szerint, hogy az első, vagy a második indexbe helyeztünk több pénzt, 42%-os és 54%-os hozamráta keletkezett a portfólióban szereplő indexek hozamainak a súlyozott átlaggal történő számításával. Ez a példa egy hosszú távú befektetést szemléltet, s megállapíthatjuk azt, hogy a két elem külön hozama a diverzifikációval kiátlagolja egymást, nem éri el sem az egyik, sem a másik szélsőértéket, így zárja ki a piaci kockázatot. Öt éves távot vizsgáltunk, azonban az indexek év közbeni volatilitása a kapott hozamoknál jóval nagyobb vagy kisebb értéket is eredményezhet, ha a portfóliót időközben aktívan kezelték. Példánk a hosszú távon elosztásból fakadó globális növekedési lehetőséget tárta fel, mivel a két piac mozgása azonban év közben is produkál kilengéseket, így apró hozamok sorozatos realizálásával – azaz a portfólió aktív menedzselésével – a piaci átlagnál magasabb hozam sem kizárt.

Itt megfogalmazzuk a **H3-hipotézist: Az értékpapírpiac elérése, erőteljes kapitalizációja egyfelől megkönnyíti a forráshoz jutást, másfelől megtakarítási lehetőségként is szolgál. A tranzakciók kevésbé időigényesek a banki forráshoz jutás esetéhez képest, így lehetővé teszi a változó környezethez történő alkalmazkodást.**

A hipotézisek tesztelése

A vizsgálódásainkat a **H1-hipotézis** tesztelésével kezdjük. Az elemzéshez azokat a cégeket választottuk, amelyek fő tevékenysége a gyógyszerkészítmény-gyártás, birtokolnak szellemi terméket és vagyoni értékű jogokat vagy kísérleti fejlesztés aktivált értékét, a 2015. évi eredménykimutatásuk adózott eredményt mutat, valamint részvénytársasági formában működnek. A vállalatok többsége meglévő jogi formájukban működik a rendszerváltás óta, de hosszú történelmi múltra is visszatekint. A vállalatok közül egy, az Organica Nutrition Zrt. 2015-ben született. Az életkor előre haladtával a vállalatok egyre több eszközt és belső finanszírozási forrást halmozhatnak fel. Ugyanakkor a túlélést biztosító vállalati méret elérése után a növekedési kényszer enyhül, és másféle prioritások fogalmazódhatnak meg.

A 2. táblázat a vállalatok életkorát, a 2015-ben alapított Organica Nutrition Zrt.-hez viszonyított vállalati méretet és a legmeghatározóbb eszközcsoportokat mutatja. A táblázat adatai szerint a vállalati életkorral együtt a vállalati méret is növekszik. A vállalatok többségénél a tárgyi eszközök képviselik a legnagyobb arányt az összes eszközön belül. A legkisebb, 19%-os aránnyal a Richter Gedeon, a legnagyobb, 50%-os aránnyal a Bioextra rendelkezik. A TEVA esetében a befektetett eszközök aránya 73%-ot tesz ki az összes eszközön belül, s a befektetett eszközök meghatározó hányada kapcsolt vállalkozásnak adott tartós kölcsön. A Naturland esetében 48%-os a pénzeszközök aránya az összes eszközön belül, amely a statikus (időponti) likviditás sikeres jelzője, továbbá a nagyon kedvező 2%-os mérleg szerinti eszközarányos készletértéke arra enged következtetni, hogy a készletforgása megfelelő. A Béres családi vállalkozásban a követelések aránya 35%-ot képvisel az összes eszközön belül.

2. táblázat: A vizsgált vállalatok jellemzői

A vállalat neve	A vállalat életkora	Az Organica Nutrition Zrt.-hez viszonyított vállalati méret	Fő eszközcsoport I.	Fő eszközcsoport II.	Fő eszközcsoport III.
TEVA	26	238 062	befektetett pénzügyi eszközök	követelések	tárgyi eszközök

Richter Gedeon	25	131 057	tárgyi eszközök	követelések	immateriális javak
Chinoin	25	24 513	tárgyi eszközök	követelések	készletek
Egis	24	43 339	tárgyi eszközök	pénzeszközök	követelések
Herbária	22	462	tárgyi eszközök	készletek	befektetett pénzügyi eszközök
ExtractumPharma	22	430	tárgyi eszközök	pénzeszközök	készletek
Béres	15	2 763	követelések	tárgyi eszközök	befektetett pénzügyi eszközök
Bioextra	6	239	tárgyi eszközök	készletek	követelések
Natureland	4	67	pénzeszközök	követelések	tárgyi eszközök

Forrás: saját szerkesztés az Opten Light és az e-beszámoló adatai alapján

A második legnagyobb értéket képviselő eszközcsoport nagyobb változatosságot mutat. A négy legrégebben alapított vállalat és a legfiatalabb Natureland esetében a követelések képviselik a második legnagyobb eszközértéket. A TEVA cégben a legkisebb ez az arány, ami 10%, míg a Natureland társaság mérlegében a legnagyobb arányú, vagyis 29%. Felvetődik a következő kérdés a Natureland esetében: ha gyorsabb lenne a követelésbehajtás, akkor a rendelkezésére álló pénzeszközállományt mire használná fel? A tárgyi eszközök összes eszközön belüli aránya elmarad a többi vállalat tárgyeszköz-arányától, így lehetséges lenne az, hogy kapacitásbővítő beruházásokra fordíthatná. Az Egis és az ExtractumPharma cégek mérlegében a pénzeszközök állománya a második legnagyobb értéket képviseli, amely rendre 25% és 22%. A készletek és követelések állománya magasabb a Natureland mérleg szerinti értékeihez képest. A Herbária és a Bioextra mérlegében a készletek aránya 20% feletti, a követelések aránya szinte megegyezik 15% és 14%. Az a különbség a két vállalat között, hogy a Herbária alacsonyabb pénzeszköz-szinttel rendelkezik és magasabb a befektetett pénzügyi eszközök aránya, vagyis hosszabb távra lekötött pénzeszközöket. A Natureland 29%-os eszközarányos követelés-szinttel rendelkezik, vagyis a behajtási periódus hosszú, amely alátámasztja a kezdő vállalkozás alacsonyabb alkupozícióját.

A harmadik legnagyobb értéket képviselő eszközcsoport még nagyobb változatosságot mutat, így nem rajzolódik ki vállalati életkor szerinti minta. A Chinoin, az Egis, az ExtractumPharma és a Bioextra cégek esetében a forgóeszközök, a TEVA, a Richter Gedeon, a Herbária, a Béres és a Natureland cégek esetében a befektetett eszközök tartoznak ebbe a csoportba. A Herbária és a Béres cégek befektetett pénzügyi eszközei képviselik a harmadik legnagyobb arányt az összes eszközön belül, emiatt azt

valószínűsítjük, hogy a túlélést biztosító vállalati méret elérése után a forrásokat megtakarításra fordítják, így kisebb növekedési ütem elérésére számíthatunk. A Naturelandnál felvetődött korábban az a kérdés, hogy gyorsabb követelésbehajtás mellett vajon növelné-e tárgyieszköz-állományát, amely 15%-os arányt képvisel az összes eszközön belül. A TEVA mérlegében a pénzügyi eszközök 73%-os aránya és a 9%-os tárgyieszköz-arány szokatlanul alacsonynak véljük, itt a kapcsolati háló vizsgálatával kaphatnánk teljes képet. A Richter Gedeon mérlegében 14%-os az immateriális javak aránya, amelynek több mint a fele vagyoni értékű jog. A Chinoin és az ExtractumPharma esetében a készletek, az Egis és a Bioextra esetében a követelések tartoznak ebbe a csoportba.

A vállalati életkor és a vállalati méreten kívül a befektetett pénzügyi eszközök is utalhatnak a növekedési kényszer csökkenésére, így a TEVA, a Herbária és a Béres cégek esetében kisebb növekedési rátát feltételezünk. Ezzel szemben az alacsony készletszint gyorsabb bevételgenerálásra utal, amely kulcsfontosságú a növekedési kényszer fennállásakor. A készletszint a legalacsonyabb a Natureland, a TEVA, a Richter Gedeon és a Béres cégek mérlegében, rendre 2%, 5%, 6% és 10%, ezért magasabb növekedési rátát feltételezünk. Ellenmondás mutatkozik a TEVA és a Béres esetében. Vizsgáljuk meg azt, hogy az adatok melyik feltételezést erősítik meg!

Az értékesítés nettó árbevételének növekedési rátája a Richter Gedeon Zrt. esetében 7%-os és a Natureland Zrt. esetében 4%-os. A vállalatok többségénél növekedést tapasztalunk, ez alól kivételt képez az Egis és az ExtractumPharma Zrt. Az Egis eredménykimutatásában a belföldi értékesítés nettó árbevételének növekedését meghaladó ütemben csökkent az exportértékesítés nettó árbevétele, az ExtractumPharma esetén viszont a belföldi értékesítés nettó árbevétele csökkent, amelyet az exportértékesítés nettó árbevétel-növekedése nem tudott kompenzálni.

3. táblázat: Az egyes vállalatok növekedési rátái

Cégnév	Az ÉNÁ növekedési rátája	IGR	SGR
TEVA	0,072	0,082	0,166
Chinoin	0,137	0,024	0,044
Richter Gedeon	7,045	0,069	0,084
Egis	-0,010	0,002	0,002

<i>ExtractumPharma</i>	-0,068	0,043	0,058
<i>Herbária</i>	0,036	0,031	0,043
<i>Béres</i>	0,148	0,077	0,145
<i>Bioextra</i>	0,105	0,080	0,164
<i>Natureland</i>	4,003	0,093	0,508

Forrás: saját szerkesztés e-beszámoló adatai alapján

A 3. táblázat IGR (**I**nternal **G**rowth **R**ate) belső növekedési ráta (Chandra, 2011, pp. 123-124.)⁵¹ oszlopában azt látjuk, hogy az értékesítési árbevétel alapján a szürkével jelölt cégek kizárólag a mérleg szerinti eredményből nem vagy csak nagyon kis mértékben tudnak értékesítési árbevétel növelni.

⁵¹ A belső növekedésre akkor képes a vállalat, ha teljes mértékben külső források igénybevétele nélkül, önfinanszírozó módon éri el, vagyis a finanszírozási források kizárólag a profitvisszatartásból származnak.

$$IGR = \frac{\frac{Net\ Profit}{Assets} \times \frac{Retained\ Profit}{Net\ Profit}}{1 - \frac{Net\ Profit}{Assets} \times \frac{Retained\ Profit}{Net\ Profit}} = \frac{ROA \times b}{1 - ROA \times b}$$

Az SGR (Sustainable Growth Rate) fenntartható növekedési ráták (Chandra, 2011, pp. 125-126.)⁵² esetében sem sokkal kedvezőbb a helyzet. Abban az esetben, ha az adott évi mérleg szerinti forrásszerkezet fenntartásához szükséges értékesítési árbevételnél magasabb értékesítési árbevétel-növekedési rátát értek el, akkor pótlólagos külső – leggyakrabban idegen – forrással bővült a forrásszerkezet. Az utóbbi években ebbe a körbe tartoznak a TEVA, az Egis és az ExtractumPharma, a Herbária és a Bioextra cégek, amelyeket feketével emeltünk ki. A 3. táblázatban körrel kiemelt értékek a legmagasabbak az adott növekedési típusban.

A belső és a fenntartható növekedés esetén a **H1-hipotézis igazolódott**. A TEVA Zrt. mellett a 2000. évet követően alapított három vállalat emelkedik ki, alátámasztva a fiatalabb cégek nagyobb növekedésre való hajlamát a túlélés céljából. A TEVA cégnél a készletforgás melletti érv érvényesült. A Chinoin Zrt. és az Egis Zrt. érték el a legalacsonyabb IGR- és SGR-rátákat, amely alátámasztja a nagy cégek és a növekedés közötti kapcsolatot. A Herbária mérlegében a befektetett pénzügyi eszközök 16%-os aránya az összes eszközön belül, igazolja a növekedési kényszer alacsonyabb szintjét. Az ExtractumPharma mérlegében a készletek és a követelések csaknem 35%-os aránya azt jelzi, hogy van lehetőség nagyobb készpénzgenerálásra akkor, ha nagyobb növekedési kényszer alatt állna.

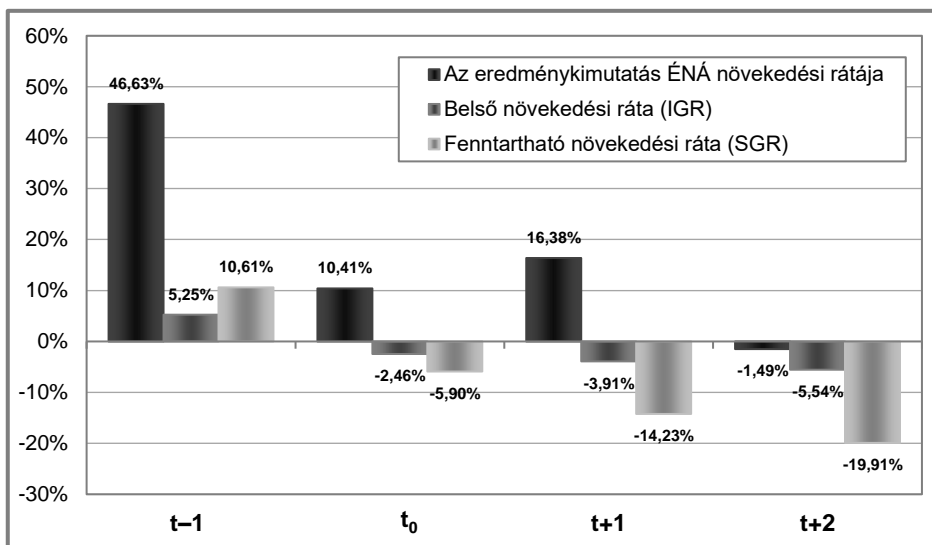
A **H2-hipotézis** teszteléséhez a 2007 és 2013 között, a GVH által engedélyköteles tizenhat M&A tranzakcióban résztvevő cégfelvásárló vállalat mérleg- és eredménykimutatás adatait használjuk. Az M&A ügyletek és a vállalati növekedés kapcsolatát az IGR- és az SGR-értékek alakulásával mérjük az eredménykimutatás sorában levő ÉNÁ (értékesítés nettó árbevétele) növekedési rátájának változása függvényében. Az M&A ügyletek hatását az egyesült cégek innovációs teljesítményére a mérleg szellemi termékek sorának változásával vizsgáljuk.

⁵² A vizsgált cég tőkeszerkezete úgy marad változatlan, hogy nem bocsát ki – nyilvánosan – új, pótlólagos részvényeket. Ez tehát olyan növekedés, amely új saját tőke bevonása nélkül, a hosszú lejáratú kötelezettségek és a saját tőke arány megtartása mellett érhető el.

$$SGR = \frac{\frac{Net\ Profit}{Equity} \times \frac{Retained\ Profit}{Net\ Profit}}{1 - \frac{Net\ Profit}{Equity} \times \frac{Retained\ Profit}{Net\ Profit}} = \frac{ROE \times b}{1 - ROE \times b}$$

A 2000. évi C. törvény szerint szellemi termékek közé soroljuk a következőket:

- az iparjogvédelemben részesülő alkotások (különösen: szabadalom, használati minta, formatervezési minta, know-how, védjegy, földrajzi árujelző, kereskedelmi név);
- a szerzői jogvédelemben részesülő szerzői művek és szomszédos jogok (különösen: szoftvertermékek, műszaki tervek);
- a jogvédelemben nem részesülő, de titkosságuk révén monopolizált szellemi javak, függetlenül attól, hogy használatba vették-e azokat vagy sem.

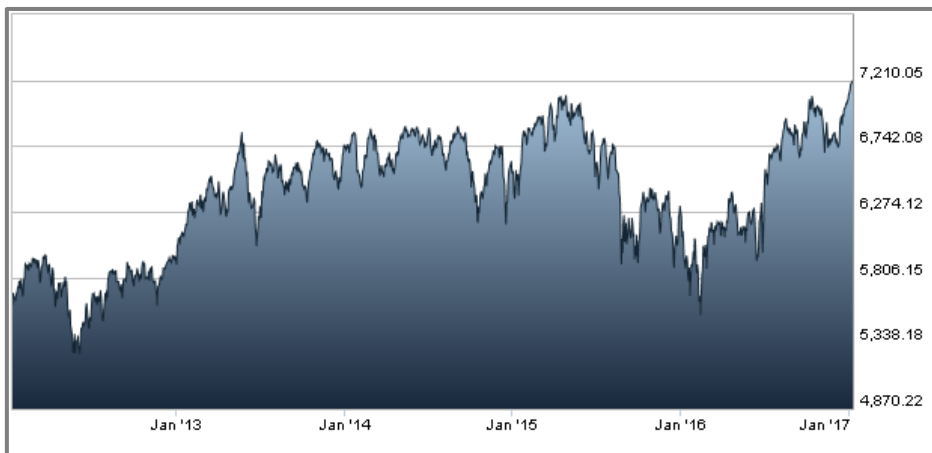
2. ábra: Az eredménykimutatás ÉNÁ-, az IGR- és SGR-ráták alakulása az M&A ügyletet előtt és után

Forrás: saját szerkesztés az e-beszámoló adatai alapján

A 2. ábra alapján megállapítjuk azt, hogy az IGR- és SGR-ráták a fúzió után minden vizsgált évben negatívak voltak és romló tendenciát mutattak. Az M&A ügyletet megelőző évben, az M&A évében és az M&A ügyletet követő első évben az ÉNÁ növekedési ráták meghaladták az IGR és a SGR növekedési rátákat. A vizsgált években a számított IGR-ráta nem éri el az eredménykimutatás ÉNÁ növekedési rátáját, amelyből arra következtünk, hogy a növekedést külső finanszírozási forrással (legfőképpen idegen forrásból) valósították meg.

A szellemi termékek nagysága az M&A ügyletet követő első évben 181 százalékkal növekedett, míg a második évben 17 százalékkal csökkent az első évhez képest. A **H2-hipotézist csak részben fogadhatjuk el**, mivel az M&A ügyleteket követően mind az ÉNÁ növekedési rátái, mind az IGR- és a SGR-ráták csökkenő tendenciákat mutatnak, sőt, a veszteséges működés miatt növekedni sem lehetett. Ellenben a szellemi termékek növekedése kedvező tendenciát mutatott.

A vizsgálódásainkat a **H3-hipotézis** tesztelésével zárjuk. Az alacsony kamatkörnyezet ösztönzőleg hat a tőzsdei befektetésekre. Bizonyítják ezt az indexek szárnyalásai is: a 2017-es év elejére az FTSE 100, a Dow Jones és a BUX indexek is történelmi csúcspontokat döntöttek. Ez mindössze azt igazolja, hogy aki az elmúlt időszakban ezeknek az indexeknek az emelkedésébe fektetett, jól járt. Az éves hozam áttekintésénél azonban nem tudjuk azt, hogy az adott portfólióval év közben mekkora profitot lehetett realizálni. Az aktuális portfólióhozamot (ha éppen ezt a célt szolgálja) akár friss tőkeként is tekinthetjük. A kimutatásokban, e-statisztikákban olvashatjuk a pillanatnyi hozamokat, de a realizált profitok összességét már dinamikus felfogásban értelmezhetjük. A 3. ábra mutatja az angol FTSE 100-as index 5 éves hozamát.

3. ábra: A FTSE 100 index alakulása 2012–2017 között

Forrás: www.londonstockexchange.com

Az FTSE index elmúlt ötéves teljesítménye közel 30%-os hozamot eredményezett annak, aki ezen a távon indexkövető stratégiába fektetett. Az egyes portfóliók hozamának rövid- és középtávú realizálása merőben

eltérő lehet. Az index volatilitása éven belül plusz-mínusz 10 százalékos is lehet. Azok a portfóliók, amelyek ezt az indexet, részelemként tartalmazták, közel 30%-os megtérülési rátával számolhattak. Tehát ezen a piacon volt esély portfólióval profitszerzésre. Az a portfólió, amely legjobban tudott alkalmazkodni ennek a piacnak a jellemzőihez, a tőkepiacról vonhatott be forrást a saját finanszírozásnövelése érdekében.

A 4. ábra mutatja azt, hogy az amerikai Dow Jones index 2012 és 2017 között 66%-os növekedést ért el. Egy portfólió lehet indexek között is diverzifikált, egy az eddig említett két index növekedésébe való befektetés pedig az elmúlt öt évben a banki hozamoknál jelentősebb hozamot generált. A portfólió elemeinek aránya azonban folyton változó lehet, ahogyan a pozíciókban aktuálisan szereplő összegek is.

4. ábra: A Dow Jones index alakulása 2012 és 2017 között

Forrás: www.djindexes.com

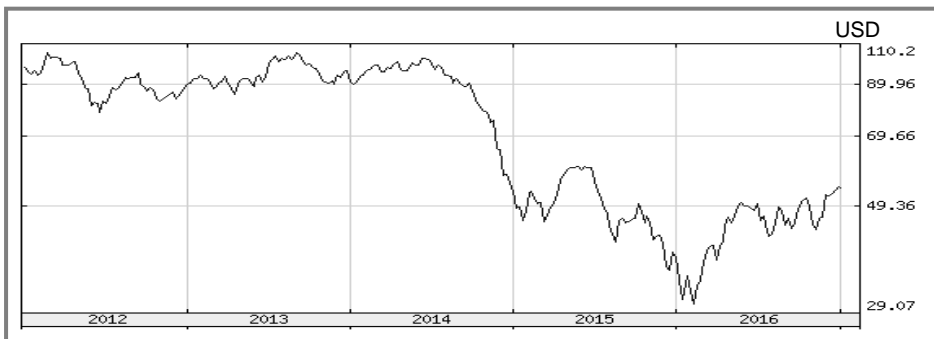
Az 5. ábra szemlélteti az FTSE 100 index 2016-os teljesítményét rövidebb időtávban. Az FTSE index legutóbbi év közbeni minimum és maximum értéke között ugyancsak 30% különbség van, ami annak a lehetőségét jelenti, hogy ebben a rövid intervallumban is szerezhetünk, az index öt éves árfolyamának megfelelő, profitot. Tehát az index volatilitása megengedi a piaci átlagnál nagyobb nyereség elérését, aktív portfóliókezeléssel pedig bizonyíthatóan nagyobb hozamot is realizálhatunk. Az, hogy vajon ez meg is valósul-e, a befektetési döntéseken múlik. Mindenesetre az elmúlt öt évben a pénzügyintézetek által kínált kamathozamokhoz képest magasabb hozamok elérésére volt lehetőség.

5. ábra: Az FTSE 100 index alakulása 2016-ban

Forrás: www.londonstockexchange.com

Az MNB irányadó alapkamata 2011. december 21-én még 7% volt, míg öt év elteltével 0,9%-on áll (www.mnb.hu). Tehát a vizsgált időszakban egyre kisebb arányban volt ajánlott garantált hozamú befektetéseket a portfólió elemei között tartani, amely mind inkább ösztönzőleg hat a pénz- és tőkepiacról való finanszírozás felé. A kezdeti és likvid portfóliók jellemzően nagyobb arányban tartalmaznak devizapiaci elemeket, mert a devizapiac volatilitása miatt rövidtávon, de akár egy napon belül is, hozamot lehet produkálni. Az EUR/HUF devizapár elmúlt 12 havi volatilitása 4,9% volt, az elmúlt öt éves szélsőértékei pedig a 275-320 HUF sávban mozogtak, így ezzel az egyetlen devizapárral is több számjegyű hozamokat lehetett elérni.

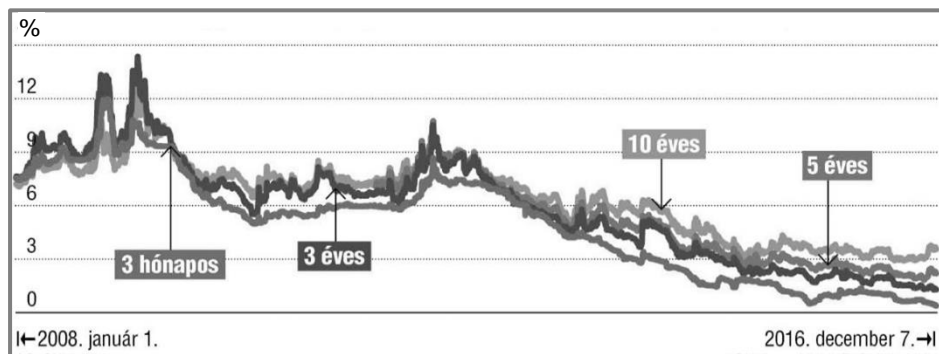
6. ábra: A WTI irányadó olaj határidős árfolyama 2012–2017 között

Forrás: stooq.com

A középtávú befektetesként szolgáló határidős piacon – az olaj esetében – az elmúlt 12 hónapban 42,4%-os a hozamráta, az elmúlt öt év tekintetében pedig előfordult az árfolyam egyharmadra csökkenése, majd duplázódása is, ahogyan azt a 6. ábra mutatja.

A különböző piacok 5 éves hozamának alakulásával azt kívántuk igazolni, hogy a pénz- és tőkepiac globális potenciálja biztosítja egy portfólió aktív kezelésével a garantált hozamokon felüli nyereség realizálását. Hosszú távon az indexek növekedési trendje érvényesül, miközben a tőke szabadságának biztosításával rövidebb távon is nyereséget érhetünk el. A reakcióképes portfólióképzés lehetőséget nyújt a tőkepiac mozgásait úgy kihasználni mint opció, ami napjainkban már „égető szükségé” válik.

Eddig számba vettük egy portfólió lehetséges rövidebb távú elemeit (részvénypiac, devizapiac, határidős piac) és megnéztük azt, hogy az elmúlt években mekkora mozgások, árfolyambeli változások jelentkeztek mintegy befektetési lehetőségként annak érdekében, hogy javainkat egy portfólió keretében osszuk szét. Mivel egy jól diverzifikált portfólió biztonságos elemekkel is rendelkezik, meg kell még néznünk azt, hogy hogyan teljesítettek a garantált hozammal bíró befektetési formák az elmúlt időszakban. Tehát az időtávban előre haladva, a devizapiac egy-két héten belül realizálható nyereséget szolgálhat egy portfólióban, a részvénypiac jellemzően havi és negyedéves fellendülésekből tud profitálni, a határidős nyersanyagpiac pedig három hónapos távon nyújt perspektívát. Ennél hosszabb távon, megfelelő biztonsággal befektetni az állampapírokba lehet, amelyek a 3 hónapos lejáratától kezdve akár 10 éves lejáratúval is rendelkeznek.

7. ábra: A magyar állampapírok hozamának alakulása 2008–2016 között

Forrás: Takarékbank, ÁKK, vg.hu

A magyar állampapírok elmúlt éves hozamainak alakulását a 7. ábra szemlélteti, amely szerint 2008 és 2016 között tartósan egy számjegyre csökkent a hozam, ami ugyan garantált és éves hozam, éppen ezért bármely portfólió biztos, de hosszabb távú, kevésbé likvid elemét képezheti.

Az elmúlt évek hozamainak csökkenéséből megállapíthatjuk azt, hogy napjainkban a befektetőnek nem éri meg jelentős hányadot állampapírokban tartani, így a biztos elem arányának csökkentése arra ösztönöz, hogy a pénzpiac más elemeibe rendezzük át befektetéseinket. Ez az ösztönző erő, amely alacsony kamatkörnyezetben a rövidebb távú befektetések felé hajtja a gazdaságot.

Minden portfólió eltérő összetételű és az átrendezések gyakoriságában is eltérést mutatnak, így a nyilvánosan hozzáférhető teljesítmény adatok összehasonlítása csak irányadó értékkel bír. Láttuk azt, hogy egyes elemek miként tudnak két számjegyű hozamokat produkálni, míg más elemek miként biztosítják a garantált, ám egyre csökkenő hozamot. Minden befektető maga dönti el azt, hogy milyen arányban osztja meg portfólióját. A diverzifikáció mellett az átrendezések gyakorisága is megkülönbözteti a portfóliókat és azok teljesítményét. Az említett példakkal kitértünk a pénzpiac különböző távon vett hozamnyerési lehetőségeire. Az árfolyammozgásokból való részesedés hozzáértést igényel és a *helyzet szüli a stratégiát*-elv nyomán az aktívabban kezelt portfólió gyorsabban tud reagálni a környezet és a piac változásaira.

A világgal a hedge fundokat és a befektetési alapok, a portfólióképzés tárházát az amerikai egyesült államokbeli nagy egyetemek ismertették meg, amelyek úttörő szerepet vállaltak a portfóliómenedzselés lehetőségei terén. Ezek az intézmények olyan sikeressé váltak ebben, hogy annyi vagyonnal rendelkeznek, mint bizonyos önálló országok GDP-je (összehasonlításként például a Harvard). Az egyetemek befektetési alapjainak sikerét csak kivételes esetekben tudják megközelíteni – most már több évtizedes távon nézve is – így olyan példaképpé váltak, amelyhez minden befektető szeretne felmenni. Ellenben a stratégiájuk nem válságálló, ahogyan ezt a legutóbbi 2008-as válság is jelezte: a túlzott diverzifikációval ugyanis csökkent a portfóliók reakcióképessége, amely így egy rövidebb távú csökkenésre nem tudott kellőképpen reagálni. Ez okozta azt, hogy a válság évében ezek az alapok is veszteséget könyveltek. Mindez azonban eltörpül az évek során produkált nyereségek mellett. A 4. táblázat mutatja a legnagyobb amerikai egyetemek és más jelentős méretű alapkezelők alapjainak elmúlt évtizedes teljesítményét, külön kiemelve a válság évében könyvelt veszteségekkel.

4. táblázat: Az USA egyetemek befektetési alapjainak hozama 2003 és 2013 között

Megnevezés	Harvard	Yale	Princeton	Nacubo*	CHPK**	Pictet BVG 40 Plus***
Hozam (2008–2009)	-28,3	-25,00	-23,90	-19,10	-5,30	-8,5
Hozam (2003–2013)	9,5	9,40	9,10	5,50	3,70	4,1
Volatilitás	13,6	13,60	12,40	10,90	6,00	8,1
Hozam-/kockázat-ráta	0,7	0,69	0,74	0,51	0,62	0,51
* USA egyetemi alapítványi alapok átlaga						
** Credit Suisse nyugdíjassza index						
*** A svájci Bank Pictet nyugdíjassza indexe						

Forrás: saját szerkesztés a Frankfurter Allgemeine Zeitung adatai alapján

A 4. táblázat szerint a három nagy egyetem (Harvard, Yale, Princeton) éves szinten – a válságévet is beleszámítva – 9% feletti hozamokat tudott generálni, míg vetélytársai ugyanebben az évtizedben évente mindössze 4-5%-kal gyarapították vagyoniukat. Az alapok volatilitásának figyelembe vételével megállapíthatjuk a hozam/rizikó faktort, amely azt mutatja meg, hogy az alapok kezelői a nagyobb hozam reményében nagyobb kockázatot is vállalnak. Hosszú távon azonban mindez kifizetődik, így az egyetemek példája egyrészt referenciaként szolgál, másrészt azt példázza, hogy önmagában a hozzáértés csökkenti a kockázatot. Egy egyetem fő profiljából kifolyólag egyáltalán nem hozammaximalizált törekvésű, azonban tevékenységének támogatására és alternatív finanszírozására ettől még igénybe veheti a tőkepiac adta lehetőségeket. A vagyonekezelési példájuk világméretű szereplővé tette őket és sikerük kulcsa a mutatószámok mellett valószínűleg legalább annyira olyan nehezen megfogható emberi tényezőkben is keresendő, mint a hozzáértés. A portfóliókezelés terén szerzett több évtizedes tapasztalat kellett ahhoz, hogy ez a hozzáértés kialakuljon, példájuk pedig napjainkban kétség kívül azt bizonyítja, hogy alaptervékenységtől függetlenül bármely szervezet számára adott, hogy tevékenységét alternatív forrásként a tőkepiacról támogassa. Van még miből tanulni, mert a legutóbbi 2008-as gazdasági válság jól láthatóan az eddig számba vett összes piacon és árfolyamon éreztette a hatását! A jövő vagyonekezelőinek kihívása az, hogy válságálló stratégiát dolgozzanak ki a vagyonekezelés területén, amivel hosszú távon is számítható forrássá teszik a tőkepiacot a szervezetek számára.

Összefoglalás

Az innovatív vállalatokat a gazdasági növekedés és munkahelyteremtés fő hajtóerőinek tekintik. A radikális innováció képes teljesen új termékek és szolgáltatások létrehozására, megváltoztathatja az iparági erőviszonyokat, az inkrementális innováció pedig meglévő termékek fejlesztéséhez járul hozzá. Kérdéses azonban, hogyan azonosíthatók be a magas növekedési potenciájú vállalatok, hogyan tudnak finanszírozási forráshoz jutni akkor, amikor még nem rendelkeznek hosszabb távú működési tapasztalattal és fedezetként felhasználható eszközállománnyal.

Az M&A ügylettel megszerezzük egy másik vállalat szakembergárdájának tudását, rutinját, tapasztalatait, az esetleges szabadalmakat, eszközparkját, információs rendszereit, a szoftvereket, az üzletfelekkel kialakult jó kapcsolatokat, a vállalati arculatot, márkát, egyszóval immateriális javait, amelyek a tudástranszferen keresztül elősegítik a felvásárló vállalat expanzióját és megvalósítják növekedési terveiket. A vizsgált felvásárló cégek esetében azonban a növekvő szellemi termékek aránya nem segítette elő az M&A cégek növekedését.

A különböző piacok elmúlt időszakbeli árfolyamváltozásával azt kívántuk bemutatni, hogy a pénzpiac globális potenciálja képes arra, hogy egy portfólió aktív kezelésével a garantált hozamokon felüli nyereséget lehessen termelni. Az aktív vagyionkezelés csak megfelelő erőforrás átcsoportosításával járulhat hozzá bármely szervezet alaptevékenységének támogatásához úgy, ahogyan az amerikai egyetemek példája is mutatja.

Összességében kijelenthetjük azt, hogy a globális pénzpiac hosszú távon nyereséget tud hozni bármely érintett számára, a realizált hozamok azonban attól függenek, hogy a vagyont mennyire aktívan kezelik, milyen elvek mentén rendezik újjá és mekkora a hozzáértésből fakadó bekövetkezési valószínűségi faktor. A portfólió diverzifikálásával csak a nem szisztematikus kockázatot eliminálhatjuk, szükség van emellett a tudatos kezelésre is. A portfólió rendszeres és szakszerű átrendezése azonban világos célokat és megalapozott döntéseket igényel. A portfóliók életciklusának a tervezése hosszú távú stratégiát követel, ily módon csak megfelelően hosszú távon gondolkodni tudó szervezet tudja kihasználni az ebben rejlő lehetőségeket. Szervezetfejlesztési módszerként azonban mind inkább operatív, szinte mindennapos folyamattá kell alakítani annak érdekében, hogy a kínálkozó alternatív finanszírozási formákból részesüljünk.

Egy portfólió kialakításánál a szervezet lokális céljait kell ötvözni a globális lehetőségekkel annak érdekében, hogy önfenntartó rendszerként a tőke mozgásának szabadsága által segítse a szervezet alaptevékenységét. Az időhorizont és a befektetések mérete behatárolja a mozgásteret, azonban hozzáértéssel, a pénzügyi kultúra fejlesztésével és rendszerelméleti megközelítéssel növelhetjük a tőkepiac alternatív finanszírozó szerepét, amely ily módon hozzájárul a vállalkozás növekedéséhez. A portfóliók életciklusának tervezésével pedig egy hosszú távon is jövedelmező likvid közeget építhetünk a vállalat köré, amely céljaiban determinált, mozgásterében szabadon hagyott pénzügyi rendszerként válik tulajdonosa javára.

Irodalom

- Bena, J. – Li, K. (2014): Corporate Innovations and Mergers and Acquisitions. *Journal of Finance*, 69(5), pp. 1923–1960. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/jofi.12059>
- Bertalanffy, L. (1956): General system theory. Yearbook of the Society of General System Research. Ann Arbor, Michigan, pp. 1–10.
- Brouwer, M. (2000): Entrepreneurship and Uncertainty: Innovation and Competition among the Many. *Small Business Economics*, 15, pp. 149–160. ISSN: 0921-898X, DOI: <http://dx.doi.org/10.1023/A:1008147829791>
- Chua, A. Y. K. – Goh, H. D. (2009): Why the whole is less than the sum of its parts: Examining knowledge management in acquisitions. *International Journal of Information Management*, 29, pp. 78–86.
- Coad, A. – Guenther, C. (2013). Diversification patterns and survival as firms mature. *Small Business Economics*, 41, pp. 633–649. ISSN: 0921-898X, DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s11187-012-9447-7>
- Colombo, M. G. – Garrone, P. (2006): The Impact of M&A on Innovation: Empirical Results. In: Cassiman, B. – Colombo, M. G.: *The Mergers & Acquisitions: The Innovation Impact*. Edward Elgar Publishing.
- Copeland, T. E. – Weston, J. F. (1992): *Financial Theory and Corporate Policy*. Reading, Addison-Wesley Publishing Company, 946 p. ISBN: 978-032-1127-21-1
- Czarnitzki, D. – Delanote, J. (2012): Young Innovative Companies: the new high-growth firms? *Industrial and Corporate Change*, 22(5), pp. 1315–1340. DOI: <http://dx.doi.org/10.1093/icc/dts039>
- DiGeorgio, R. M. (2003): Making mergers and acquisitions work: What we know and don't know – Part II. *Journal of Change Management*, 3, pp. 259–274.
- Fagiolo, G. – Luzzi, A. (2006): Do liquidity constraints matter in explaining firm size and growth? Some evidence from the Italian manufacturing industry. *Industrial and Corporate Change*, 15(1), pp. 1–39. DOI: <http://dx.doi.org/10.1.1.462.5326>

- Frederiksen, L. (2016): Mergers and Acquisitions as Part of Your Growth Strategy. <http://www.businessinsider.com/innovation-through-acquisition-2012-10>
<https://hingemarketing.com/blog/story/mergers-and-acquisitions-as-part-of-your-growth-strategy>
- Gantumur, T. – Stephan, A. (2011): Mergers & acquisitions and innovation performance in the telecommunications equipment industry. *Industrial and Corporate Change*, 21(2), pp. 277–314. DOI: <http://dx.doi.org/10.1093/icc/dtr052>
- Gleick, J. (1999): Káosz. Egy új tudomány születése. Göncöl kiadó, Budapest, 141 p. ISBN: 963-918-314-8
- Hagstrom, R. G. (2013): The Warren Buffet way. John Wiley & Sons, 320 p.
- Henrekson, M. (2005): Entrepreneurship: a weak link in the welfare state? *Industrial and Corporate Change*, 14(3), pp. 437–467.
- Huergo, E. – Moreno, L. (2011): Does history matter for the relationship between R&D, innovation, and productivity? *Industrial and Corporate Change*, 20(5), pp. 1335–1368.
- Institute of Mergers, Acquisitions and Alliances; <http://imaa-institute.org/resources/statistics-mergers-acquisitions/#Mergers-Acquisitions-Europe>
- Katits E. – Kucséber L. Z. – Szalka É. (2013): A vállalati életrészek és a szervezeti átstrukturálások vizsgálata, avagy külső versus belső növekedés. In: Székely Cs. (szerk.): Felelős társadalom, fenntartható gazdaság – Nemzetközi tudományos konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából. 1157 p. Konferencia helye, ideje: Sopron, Magyarország, 2013.11.13. Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron, pp. 418–434.
- Katits, E. – Szalka, É. (2014): A magyar top 100 növekedési útjai, avagy a 'turnaround' értékvezérelt menedzseléssel. In: Tompos A. – Ablonczyné Mihályka L. (szerk.): „A tudomány és a gyakorlat találkozása” Kautz Gyula Emlékkonferencia. Konferencia helye, ideje: Győr, Magyarország, 2014.06.17. Széchenyi István Egyetem, Győr, 2014.
- Kucséber L. Z. (2015): A magyarországi fúziók és felvásárlások térbeli jellemzőinek vizsgálata az 1997 és 2013 közötti időszakban. *Tér és Társadalom*, 29(2), pp. 90–105. DOI: <http://dx.doi.org/10.17649/TET.29.2.2676>
- László E. (2001): A rendszerelmélet távlati. Magyar Könyvklub, Budapest, 182.
- Mazzucato, M. – Parris, S. (2015): High-growth firms in changing competitive environments: the US pharmaceutical industry (1963 to 2002). *Small Business Economics*, 44, pp. 145–170. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/13504851.2015.1076139>
- Mina, A. – Lahr, H. – Hughes, A. (2013): The demand and supply of external finance for innovative firms. *Industrial and Corporate Change*, 22(4), pp. 869–901. DOI: <http://dx.doi.org/10.1093/icc/dtt020>
- Nunes, P. M. – Goncalves, M. – Serrasqueiro, Z. (2013): The influence of age on SMEs' growth determinants: empirical evidence. *Small Business Economics*, 40, pp. 249–272. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s11187-011-9363-2>

- Segarra, A. – Teruel, M. (2014): High-growth firms and innovation: an empirical analysis for Spanish firms. *Small Business Economics*, 43, pp. 805–821.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s11187-014-9563-7>
- Serrasqueiro, Z. – Nunes, P. M. – Leitao, J. – Armada, M. (2010): Are there non-linearities between SME growth and its determinants? A quantile approach. *Industrial and Corporate Change*, 19(4), pp. 1071–1108.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1093/icc/dtp053>
- Sinkovics A. (2010). Vállalati pénzügyi tervezés. Complex Kiadó, Budapest, 294 p.
ISBN: 978-963-2951-01-0
- Stucki, T. (2013): Success of start-up firms: the role of financial constraints. *Industrial and Corporate Change*, 23(1), pp. 25–64.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1093/icc/dtt008>
- Swensen, D. F. (2007): Erfolgreich investieren. Strategien für Privatanleger. Murmann Verlag, Hamburg. 480 p. ISBN: 978-393-8017-74-6
- Ulicsák Béla (2013): Nemzetközi vállalkozás gyakorlata. Budapesti Gazdasági Főiskola, Digitális tankönyvtár, Budapest.
http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/0007_e5_nemzetkozi_vallalkozas_scorm/borito_vHjYrteCgUAA0za7.html
- Wheatley, M. J. (2001): Vezetés és a modern természettudomány. Rendszer a káoszban. SHL Hungary Kft., Budapest, 130 p.
- Wish, R. (2010): Versenyjog. Hvg-Orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1003 p.
ISBN: 978-963-2580-97-5
- Yu, X. – Dosi, G. – Lei, J. – Nuvolari, A. (2015): Institutional change and productivity growth in China’s manufacturing: the microeconomics of knowledge accumulation and “creative restructuring”. *Industrial and Corporate Change*, 24(3), pp. 565–602. DOI: <http://dx.doi.org/10.1093/icc/dtv011>
2000. évi C. törvény
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0000100.TV (Letöltve: 2017.01.06.)
- http://index.hu/gazdasag/2016/08/25/68_milliarddal_tamogat_247_innovativ_ceget_a_kormany/ (Letöltve: 2017.01.06.)
- <http://www.londonstockexchange.com/> (Letöltve: 2017.01.06.)
- <https://www.djindexes.com/> (Letöltve: 2017.01.06.)
- http://www.vg.hu/lapokkepek/cikkek/41000/41476_graf_7.jpg (Letöltve: 2017.02.11.)

Economy & Society

VOLUME 8.

2016.

NUMBER 3.

ABSTRACTS IN ENGLISH

Life and achievements of Alexandre Lamfalussy

Judit DURGULA

PHD-student, University of West Hungary István Széchenyi Management and Organisation Sciences Doctoral School, Sopron

Attila Fábíán

Associate Professor, University of West Hungary Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics, Sopron

ABSTRACT: There is no other economist, who made a bigger name for himself in the international financial world. The path of his life is admirable and unique: he is one of the biggest experts of the world of central banks and capital markets; one of the fathers of Euro; founder of the European Central Bank; one of the heroes of the European integration and a happy family man. On the other hand he has a typically Hungarian story from the 20th century: a talented young, who's family story started within these borders, who lived through the Second World War young, then he did not find a free life in his own native country, and was fulfilled in another country. Alexandre Lámfalussy was born in Kapuvár in 1929 but the inhabitants of Lenti, Zala County have the right to feel Lámfalussy their own, he lived there for a long time. Besides it is well-known, the world-famous economist was attached to Sopron in several ways: he was the son of Alexandre Lámfalussy, who had been a former professor of Alma Mater Sopron. Formerly his father was the director of Department of Forest Utilisation at the university, while himself attended Benedictine High School in Sopron.

His name is one of the biggest in the international financial culture deservedly, because his ramifying academic achievement and his obtained results com-

manded respect for him all over the world. On 13th of October 2016 the University of West Hungary Faculty of Economics adopted the name of Alexandre Lámfalussy to pay tribute to his professional carrier.

KEYWORDS: Alexandre Lámfalussy, financial culture, professor, European Central Bank, euro

JEL Codes: B26, G20, G21, E52, E58

The Hungarian Banking Sector in Europe

Levente KOVÁCS

Secretary-General of Hungarian Banking Association

ABSTRACT: Hungary was the first in the Central and Eastern European region, where the change-over to the two-level banking system was realised. The Hungarian system served as a model, which was followed by others considerably later. Our initial advantage lasted till the EU-accession, since that time as a part of the European community same (identical) international regulations are in force concerning the national banking sector. Under influence of the global economic crisis and its consequences, local and national economic conditions, cultural differences and different national regulations, etc. has become the ability to economic recovery of banking sector very different from country to country. As a consequence development trends and their level are significantly different in each national economy. Considering the mutual interdependence of the banking sector and economy it is worth to compare the factual situation and prospects of Hungarian banking sector with the situation and prospects of the competitor countries, after all this will determine the future economic performance.

KEYWORDS: banking sector, economic crisis, regulation of banking, history of banking

JEL Codes: G21, O16, R11

New Trends of Banking Risk Management in International and Domestic Practice

Zita JUHÁSZ

Assistant Professor, University of West Hungary Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics, Sopron

Róbert KOVÁCS

Assistant Professor, University of West Hungary Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics, Sopron

ABSTRACT: The measurement of the risks of banking has changed the last decades, significantly. Credit risk, as one of the dominant component, basically determines the carefully, prudent and efficient management of credit institutions. Thus, management of repayment risk in credit transactions interweaves the entire organization of banking operations, which is built in the first defence line of the bank's branches activity. The scenario analysis is an important tool for financial risk measurement, involves evaluating the impact of extreme in sector- and institution levels. It permits to prepare for the possible risks. Scenarios should be carefully examined in an attempt to make sure that all the adverse consequences are considered. The scenarios should include not only the immediate effect on the financial institution's portfolio of shock to market variables.

KEYWORDS: risk management, credit risk, operational risk, scenario analysis, stress-tests

JEL Codes: G17, G18, G21, G28

The History, Present and Future of the Basel Bank Regulation

Zsuzsanna SZÉLES

Associate Professor, University of West Hungary Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics, Sopron (szeles.zsuzsanna@gmail.com)

László PATAKI

Associate Professor, University of West Hungary Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics, Sopron

Margit, FÓRIÁNNÉ HORVÁTH

Chief Advisor, University of West Hungary Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics, Sopron

ABSTRACT: Due to the activities of financial institutions they have to operate according to strict regulations. Is there a need to regulate banks or not, and if a regulation exists what should it focus on and how widespread it should be? Our main aim is to take a look on the bank regulations from a different point of view, to analyse the reasons of regulation, what risk factors can appear and how they interact with each other. As a member state in the EU we are also part of the change in the institutional and regulatory environment. Our objective was to introduce the total Basel capital regulation system, its development stages. Not only the applied regulators but also the getting to know the institutional background is important which is being done these days, the creation of the bank union and inside that the European Banking Supervision started to operator the adoption of the reorganisation system in the member states. The financial institution categorizing debtors and credit coverage is requested during the credit process, this is the most important part of the institutional line of defense. Furthermore, the level of capital required by law to maintain and independent internal audit are essential.

KEYWORDS: Basel bank regulation, capital adequacy, Bank Union

JEL Codes: G22, M41, M49

Internal Control Functions in Financial Institutions – laws and regulations in Hungary

Tamás KOVÁCS

Senior Lecturer, University of West Hungary Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics, Sopron

Károly SZÓKA

Associate Professor, University of West Hungary Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics, Sopron

ABSTRACT: Classical audit activities are almost as old as mankind. The presence of internal controls in modern terms can be attributed to the industrial revolution. Corporate, market and business structures created increased demand for advanced risk control, company leadership, management and flow of information techniques in the 20th century, so development of internal control systems came to the fore. Internal control functions are the part of lines of defence and they have got a primary role in safe operation of financial system. The financial institution have to establish, operate and develop internal control functions in regard to laws, recommendations and features of organization and activity. This article is an early result of a new research and it reviews history, definitions and regulation of the topic.

KEYWORDS: financial institution, internal control, internal audit, regulation

JEL Codes: G28, O16, M42

Accounting and Taxation in the globalized World Economy

Sándor KENYERES

Honorary Associate Professor, University of West Hungary Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics, Sopron

Ferenc Róbert VÁGYI

Associate Professor, University of West Hungary Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics, Sopron

József VARGA

Habilitated Associate Professor, Kaposvári University

ABSTRACT: In order to make international capital import more efficient it is necessary to prepare a common account of the companies. The balance sheet and income statement are made according to global principles. Taxation is regulated by tax authorities (states, special tax zones, economic zones) mainly independently, and in casual cooperation.

The accounting information system is not sufficient to carry out the tasks of taxation and it contains unnecessary information for taxation. The solution is the supplement of the accounting information system with tax information. It can be prepared by keeping detailed records or by providing accounting information in details. Ad absurdum the taxation can be solved without preparing the financial report.

A properly organized information technology system can be a solution. The study examines the requirements for the IT system and the alternative solutions, such as the requirement of an independent tax balance sheet.

KEYWORDS: financial reporting, tax information technology, tax balance sheet

JEL Codes: M41, H21

Accounting and Taxation Regulation at the Hungarian R&D Process

Zsuzsanna SZÉLES

Associate Professor, University of West Hungary Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics, Sopron (szeles.zsuzsanna@gmail.com)

Rita AMBRUS

Associate Professor, University of West Hungary Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics, Sopron

Erzsébet TÓTHNÉ SZABÓ

Associate Professor, University of West Hungary Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics, Sopron

ABSTRACT: Academic researchers, product and technology developers and managers work together with previously inconceivable efficiency to explore and implement new product ideas in the centres of development. However, in recent centuries, the opportunities offered by innovation explored by R&D have mainly been exploited by large companies. In the last years, however, this knowledge offered and even today the identification of such opportunities for innovation offers the greatest chances of success to SMEs. As a result of accelerating progress, flexibility and quick adaptation have become the key factors of corporate competitiveness, and this has profoundly altered the structure of magnitude of companies. The positive effect of Central European countries turning into market economies and their accession to the European Union is gradually disappearing and the financial restrictions that became necessary because of the global financial crisis restrain GDP growth. Currently, the most important question is what the driver of economic growth can be in the years to come.

Documentation of R&D projects, including the R&D activity classification, and taking into account the amount and composition of the costs associated with the tax and the tax base allowance are essential aspects of accounting and tax purposes.

KEYWORDS: research, development, innovation, tax allowance, accounting

JEL Codes: M41, H25, H27

The Innovation, M&A and Portfolio Management or Corporate Growth's ways

Etelka KATITS

Associate Professor, University of West Hungary Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics, Sopron (katits.etelka@nyme.hu)

Eszter VARGA

PHD-student, University of Pécs Faculty of Business and Economics Doctoral School of Business Administration

László Zoltán KUCSÉBER

PHD-student, Budapest Business School Faculty of Commerce Catering and Tourism Institute of Economics and Social Sciences

Gábor CZIRÁKI

PHD-student, University of West Hungary István Széchenyi Management and Organisation Sciences Doctoral School

ABSTRACT: As the performance of the firm, the growth also has phases: boost, prosperity and maturity but we can't forget neither about the crisis period of the growth. Furthermore, the entity of the growth also has horizontal, vertical and lateral directions depending on the inner and outward methods. For this reason, the realization of the firm's growth has broad repository. From these repositories, we examine 3 fields – innovation, merger and acquisition, as well as portfolio investment – with case study and database analysis. We focus on the growth of the firm in our essay. We make an attempt to explain the role of the innovation and portfolio investment in the growth of the firm, moreover we try to expose the motivation of the merger and acquisition as an outward growth strategy. We execute the quantitative analysis with the results of international and Hungarian examinations and we confirm our hypothesis.

KEYWORDS: growth, innovation, M&A, active portfolio management

JEL Codes: M150, G30, G34

A KÉZIRATOK FORMAI ÉS SZERKEZETI KÖVETELMÉNYEI

1. Kéziratokat kizárólag elektronikus formában, e-mailen fogadunk.
2. A kéziratok Microsoft Word vagy azzal teljesen kompatibilis szövegszerkesztővel készüljenek!
3. A képek, ábrák, térképek, táblázatok a mellékletben szerepelnek, a szövegben csak jelölni kell a körülbelüli helyüket. Pl. „A 18. táblázat körülbelül ide”.
4. Színes ábrák és táblázatok nem alkalmazhatók!
5. Az alkalmazott betűtípus és méret: Times New Roman 12. Sortávolság: 1,5.
6. A formai és irodalmi hivatkozásoknál a kötelezően alkalmazott stílus az APA.
Lásd részletesen: http://ktk.nyme.hu/fileadmin/dokumentumok/ktk/GT/APA_referencing_guide.pdf.
7. A kéziratok terjedelme táblázatokkal, ábrákkal stb. együtt nem haladhatja meg a 20 A4-es oldalt (1,5 sortávolság, 12-es betűméret).
8. A cikkek kötelező szerkezete:
 - a. cím, szerző(k) – név, intézmény, beosztás, csak az első szerző e-mail elérhetősége;
 - b. magyar nyelvű absztrakt (maximum 200 szó címmel együtt) és maximum 5 kulcsszó/kötelező, JEL kódok/kötelező;
 - c. angol nyelvű cím és absztrakt (maximum 200 szó címmel együtt) és maximum 5 kulcsszó/kötelező;
 - d. bevezetés, célok;
 - e. a téma félvezetése, a vonatkozó szakirodalom bemutatása, értékelése;
 - f. az alkalmazott módszerek (ha értelmezhető);
 - g. a téma tárgyalása/kutatási eredmények (ha értelmezhető);
 - h. következtetések/összefoglaló;
 - i. irodalomjegyzék (csak APA stílus), ha felhasznált forrásművek DOI számmal rendelkeznek, kérjük azokat is feltüntetni (az ISBN vagy ISSN számon túl)!
9. A könyvismertetések terjedelme nem haladhatja meg a hat A4 oldalt (Times New Roman, 1,5 sortávolság, 12-es betűméret). Az ismertetés címe és a szerző neve után szögletes zárójelben meg kell adni az ismertetett könyv, kiadvány teljes bibliográfiai adatait, beleértve az ISBN, vagy ISSN számot.
10. A követelményekkel nem egyező kéziratokat a szerkesztőség visszaküldi.
11. A szerkesztő fenntartja a jogot a kézirat terjedelmi és minőségi változtatására.
12. Korábbi számok: <http://gt.nyme.hu>.

MANUSCRIPT STYLE REQUIREMENTS

The Journal of Economy & Society (JES) is a quarterly publication of the University of West Hungary. It is designed to provide information and fresh perspectives on issues of importance to professional economists and social scientists and to all readers interested in policies affecting economy and society. The editors of The Journal of Economy & Society are looking for papers that inform our readers and engage them in discussion about issues of relevance to the disciplines of economics and social sciences. If you want to publish in JES you must accept the following writing style guidelines for submission.

1. Send manuscript by email to Zita Juhász (zjuhasz@ktk.nyme.hu) only. Email attachments are acceptable.
2. We accept papers in English, German and Hungarian.
3. Manuscripts must be edited by Microsoft Word (or MS Word compatible word processor).
4. Manuscripts including abstract, footnotes, references, and appendices should be Times New Roman 12, one and half spaced. Papers should be thoroughly checked for misspellings and grammatical errors, and should not exceed 20 pages (including tables, pictures, maps, figures).
5. Papers have to follow the next structure:
 - a. Title, completed with the name(s), host institute(s) and academic position(s) of the author(s) or authoress(es) and one e-mail address for further communication;
 - b. An abstract in the language of study (not more than 200 words) and a title and an abstract in English too (see APA style). plus 5 keywords maximum and JEL codes;
 - c. Introduction, objectives;
 - d. Explaining the issue and relevant literature;
 - e. Methodology, data sources (if relevant);
 - f. Description, findings;
 - g. Summary / Conclusions;
 - h. References (we accept APA style only). We require the DOI number (if available) and ISBN, ISSN number too. See http://ktk.nyme.hu/fileadmin/dokumentumok/ktk/GT/APA_referencing_guide.pdf
6. Brief footnotes are acceptable only.
7. Required tables, pictures, maps, figures should be enclosed and on separate sheets, following all references. Notify editors of appropriate position of tables, pictures, maps and figures within the text (e.g. Table one about here).
8. We don't accept color tables, figures, charts, maps!
9. References should be presented in alphabetical order. See APA style.
10. The editor reserves the right to edit all submissions for clarity and length.
11. Back issues: <http://gt.nyme.hu>.

Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó
University of West Hungary Press
Sopron